

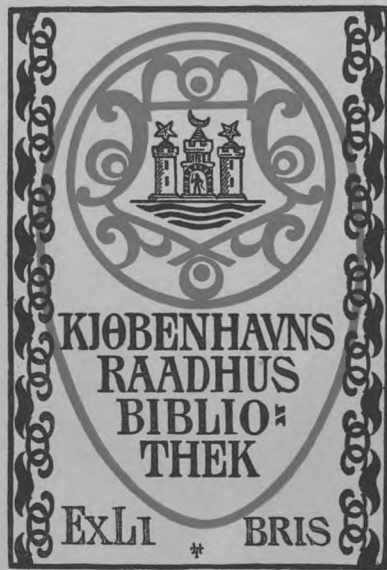
086544105

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

Mag. 00.2 Re

RHB

Mag.

00.2

PL

REPRODUKTIONS ANSTALTERNES

PRINCIPAL
FORENING

gennem 25 aar

*REPRODUKTIONS
ANSTALTERNES
PRINCIPALFORENING*

DENNE BOGS TILRETTELÆGGELSE OG DET
KUNSTNERISKE Udstyr ER BESØRGET AF
TEGNEREN THOR BØGELUND

★ ★

FØLGENDE FIRMAER HAR
MEDVIRKET VED FREMSTILLINGEN AF SKRIFTET

★

PAPIRET LEVERET AF
AKTIESELSKABET DE FORENEDE PAPIRFABRIKKER

★

KLICHEERNE ER
FREMSTILLET AF FORENINGENS
MEDLEMMER

★

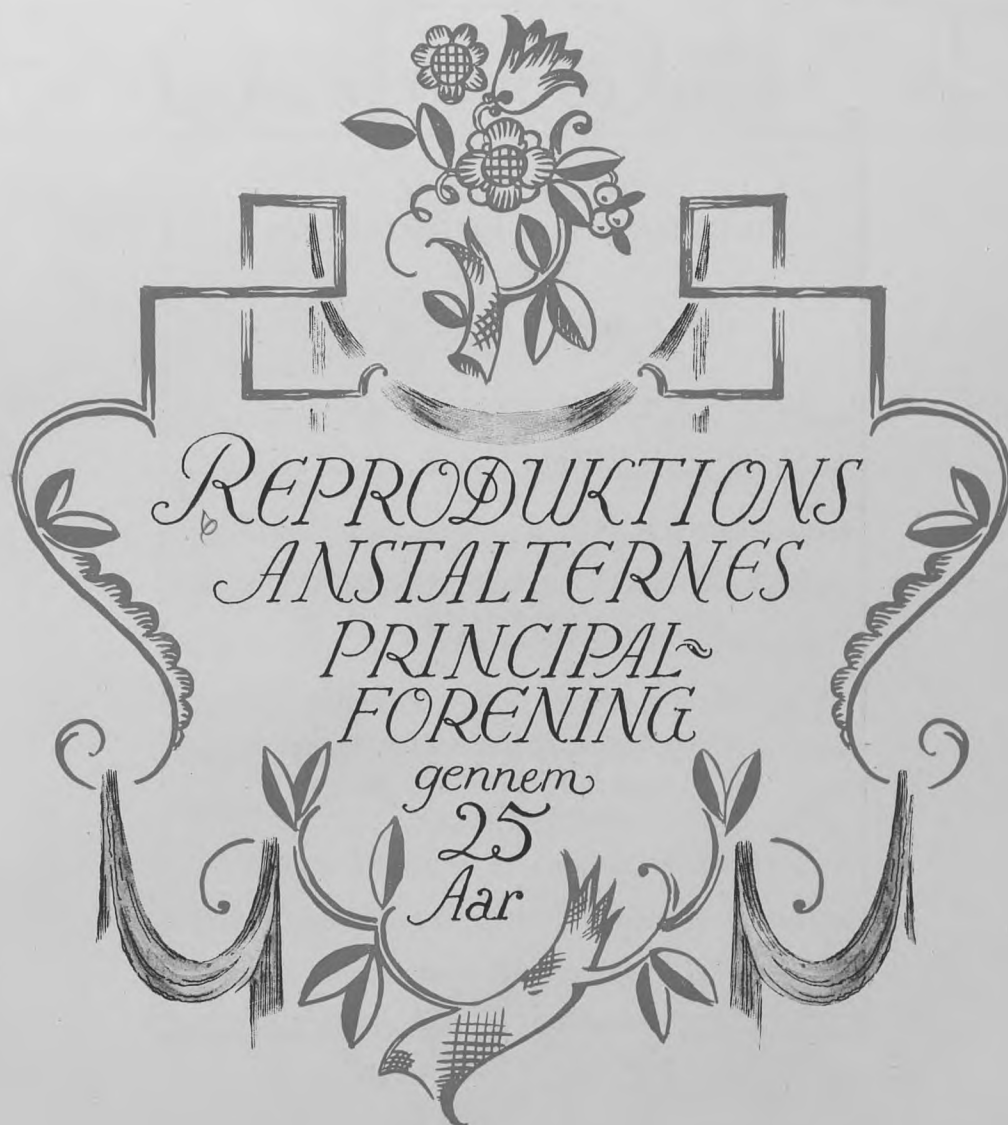
KULØRTE OG SORTE BOGTRYKFARVER FRA
AJS SADOLIN & HOLMBLAD

★

SKRIFTET TRYKT I
LANGKJÆRS BOGTRYKKERI

★

INDBINDINGEN ER UDFØRT HOS
BOGBINDER ANKER KYSTER

REPRODUKTIONS
ANSTALTERNES
PRINCIPAL
FORENING

gennem

25

Aar

I N D H O L D

OVERSIGT OVER
HØJÆTSNINGENS HISTORIE INDTIL
AAR 1900

af
Bernhard Middelboe

*

FORENINGENS HISTORIE

af
Charles Hansen

*

ILLUSTRATIONSPRØVER
LEVERET AF FORENINGENS
MEDLEMMER

*

FORTEGNELSE OVER DANSKE
KEMIGRAFISKE VIRKSOMHEDER
I 1928 MED BIOGRAFISKE
OPLYSNINGER

9047

FØRØRD

DETTE SKRIFT

udsendes i Anledning af Foreningens 25 Aars Jubilæum. Meningen hermed er i korte Træk at give en Oversigt over Fagets og Foreningens Historie til Dato, samt give nogle faa Oplysninger om de Virksomheder, der for Tiden arbejder indenfor Faget, saavel de, der er tilsluttet Foreningen, som de, der staar udenfor denne.

Fagets Historie er skrevet af BERNHARD MIDDELBOE, Foreningens Historie af CHARLES HANSEN, medens de biografiske Oplysninger er samlet af Foreningen.

Handwritten text, possibly a signature or name, located at the top of the page.

OVERSIGT

OVER

HØJÆTSNINGENS
HISTORIE

INDTIL AAR 1900

af

Bernhard Middelboe

Eftertryk forbudt

i lever i illustrationernes tidsalder. Hvem kan, i vore dage, udgive en bog eller et tidsskrift, der ikke, i større eller mindre grad er forsynet med billeder. En for faa aar siden afdød professor ved universitetet, der brugte mange klicheer til sine kataloger og andre skriftlige arbejder, sagde engang til mig. »Disse billeder er mig til stor hjælp. Jeg kunde daarlig tænke paa at skrive et saadant katalog uden dem. Et saadant billede fortæller ofte min læser mere end jeg skriftlig kan gøre ham forstaaelig paa en hel side.« Dette er den naturlige forklaring paa den store anvendelse af billedklicheer, der er ejendommelig for vor tid.

Jeg har derfor tænkt mig, at det kunde interessere først og fremmest de fagmænd, der er knyttet til landets mange reproduktionsanstalter men ogsaa de mange, der arbejder med klicheer, bogtrykkere, forlæggere m. fl., at faa en lille oversigt over vort fags historie. Der kunde herom skrives et værk af betydeligt omfang, men da det selvfølgelig ikke kan være opgaven her — en opgave som jeg forøvrigt langt fra er voxen — skal jeg i det følgende forsøge at give en kortfattet fremstilling af de mange og store vanskeligheder, som vort fag i tidernes løb har maattet overvinde for at naa frem til sin nuværende form. Reproduktionsanstaltnes 25-aarige jubilæum turde være en passende anledning hertil.

Det kan ofte synes den uindviede, der staar overfor noget nyt — en ny teknik f. ex. — at det kommer som et lyn fra klar himmel. Ved nærmere undersøgelse vil det næsten altid vise sig, at forudsætningerne for dette nye, denne opfindelse, i kortere eller længere tid har været tilstede, at det i den foreliggende form er et gennembrud af længe gærende kræfter, fuldkomningens mengørelsen af en lang række, lidt efter lidt, forbedrede forsøg. Anlednin-

gen til disse kan da igen skyldes det sammentræf af tilfældigheder og evnen til at forstaa og udnytte disse, hvis rette navn er en opdagelse. Medens man saaledes kan kalde litografien en opdagelse, fordi tiden, der forløb fra Senefelders oplevelse — herom senere — til den praktiske udøvelse af litografien, var meget kort, kan den fotomekaniske billedfremstilling (fotoætsningen) nærmest kaldes en opfindelse, et fund af en fremgangsmaade, der efter aarhundreders forsøg med højætsning i sten og metal (reliefætsning) fandt sted paa et tidspunkt, hvor fotografien havde naaet den til sammenarbejde det passende udvikling.

Allerede i middelalderen kendte man høj- og dybætsning i sten og metal. Alkymisternes efterladte skrifter giver anvisninger derpaa. I begyndelsen var det mest indskrifter og ornamentter paa flade sten (marmor) eller metalplader, senere paa rustninger, vaaben m. m. Da skriften paa alle saadanne genstande fra den tid altid staar rigtig, kan man gaa ud fra, at ætsningerne aldrig har været bestemt til trykning. De første ætsninger til billedtrykning har været dybætsninger i metal. Fra slutningen af det 15. og begyndelsen af det 16. aarhundrede har man raderinger i jern af ALBRECHT DÜRER og raderinger i kobber af LUCAS VAN LEYDEN og D. VELLERT. En italiensk maler, FRANCESCO PARMESAN, har omtrent ved samme tid brugt ætsning med salpetersyre ved udførelsen af kaméer, hvad der jo efter al sandsynlighed har været højætsning, kun ikke med billedtrykning som maal.

Naar man tænker paa, at højætsning har været kendt saa langt tilbage i tiden, maa man forbavses over, at ingen tidligere har kunnet finde vej for dens anvendelse i bogtrykkerpressen. De første kendte forsøg i saa henseende gjordes af DUFAY omkring aar 1728. I beskrivelsen af hans fremgangsmaade, der findes i *Les memoires de l'academie des sciences* fra dette aar, fortæller han, at han opløser spansk vox i spiritus og bruger det som

dækgrund. Med en pensel dyppet i fernis — formodentlig nævnte dækgrund — tegner han paa en marmorsten. Fine hvide detaillier skraber han efter med en naal. Til ætsning bruger han vineddike. Han siger, at man maa ikke ætse fine streger dybt, fordi syren underætser dem. Derfor vasker han ofte stenen af og anvender frisk syre paa de steder, der kan taale længere ætsning. Forunderlig nok synes han ikke at have kendt afdækning, hvad der er mærkelig, da raderere, i deres langt ældre udøvelse af ætskunsten, maa have anvendt denne. I DUFAYS beskrivelse angives tydelig hovedsageligheden at være den, at syren ætser ligesaameget til siden som den ætser i dybden, en vanskelighed, som det har kostet megen dygtighed, udholdenhed og erfaring at overvinde. Fra DUFAY og indtil midten af 19. aarhundrede har mange syslet med opgaven i haab om at finde en rig erhvervskilde, men altid blev deres haab skuffet.

Skønt højætsning for bogtryk, saaledes som vi udøver den her i Europa, er en ætling af litografien, er det en kendsgerning, at opdagelsen af denne skyldes forsøg, der blev foretaget for at finde en trykform for bogtryk. Men medens litografien hurtig fandt sin form for billedfremstilling, varede det endnu et halvt aarhundrede før højætsningen naaede den sikkerhed i udøvelse, som var nødvendig for dens store udbredelse. ALOYS SENEFFELDER studerede som ung mand jura. Ved faderens død, hvor hans moder med 8 børn foruden ham selv, blev bragt til bettelstaven, forsøgte han først at forsørge sin familje som skuespiller. Da dette mislykkedes, blev han dramatisk forfatter, men havde ikke raad til at lade sine arbejder trykke. Han spekulerede derfor paa, hvorledes han kunde finde en trykform, som han selv kunde betjene. Efter forsøg med forskelligt materiale, vendte han tilbage til højætsning i kobber. En af vanskelighederne herved var at faa slebet kobberpladen plan og blank. Da hans fattigdom nødte ham til at spare med

slibemidlerne, fandt han paa, at, i stedet for pimpsten, anvende en sten, som han havde fundet ved stranden af floden Isar. Ved at slibe med denne, saa han, at stenen selv blev plan og blank og han fik da den ide, at han maaske kunde bruge stenen istedetfor kobberpladen. En dag kom en pige til hans hjem for at hente vasketøj. Hans moder bad ham skrive vaskeseddelen. Paa hans arbejdsbord laa alt hulter til bulter, og da han ikke kunde finde et stykke papir, skrev han den paa en saadan sten med fernis, som han brugte ved sine forsøg paa ætsning i kobber. Senere vilde han saa afskrive vaskeseddelen paa papir. Førend han nu derefter slettede skriften paa stenen ud, hældte han den imidlertid over med en blanding af 9 dele vand og 1 del salpetersyre, som han lod blive paa stenen i 5 minutter og gjorde derved den iagttagelse, at skriften fremtraadte i et relief af 1 à 2 spillekorts tykkelse. Med en tampon paaførte han saa stenen bogtryksfarve og tog et aftryk i en meget primitiv slagpresse, der hovedsagelig bestod af 2 brædder. Resultatet var ikke tilfredsstillende. Litograferne kan jo med rette sige heldigvis, thi havde SENEFFELDER haft en jernpresse og glittet papir til sin raadighed, var trykket blevet bedre, forsøg med højætsning fortsat og litografien — i hvert fald ikke den gang — opdaget.

Første gang kemiske gravurer fremkom som handelsvare var 1810, da DUPLAT fik patent paa en fremgangsmaade, der var den samme som SENEFFELDERS, kun at han fortsatte lidt længere med ætsningen idet han, i modsætning til DUFAY, efterhaanden dækkede de fine hvide steder og ætsede i flere trin. Da hertil kom, at bogtrykkerpressen nu var forbedret, var udfaldet ogsaa mere tilfredsstillende.

Aar 1831 fik GIRARDÉT en præmie paa 2000 francs, af société d'encouragements for en fremgangsmaade, ved hvilken en ny fernis, der skulde yde bedre modstand mod syren, var hovedsagen. DUFAYS beskrivelse fra 1730

maa altsaa være gaaet i glemmebogen eller ikke have været kendt af datidens forsøgere, thi han troede ogsaa, at hovedvanskeligheden var dækkemidlets modstandsevne. Forresten var GIRADÉTS fernis ikke bedre end de ved tidligere forsøg anvendte.

Den første der igen blev klar over, at det var syrens side- og under-ætsende egenskab, der skulde overvindes, hed LOUIS TISSOT. Han begyndte 1840 en virksomhed, som han opreklamerede med navne paa talentfulde kunstnere som medarbejdere. Ogsaa han ætsede i sten, men han bragte sin fernis til, efterhaanden som ætsningen skred frem, at smelte og flyde ud over og ned ad reliefets sider ved anvendelse af et varmt jern. Heller ikke han havde heldet med sig. Trods alle forsøg viste det sig, at stenen ikke egnede sig for anvendelse i bogtrykkerpressen og hermed ophørte ogsaa alle forsøg i den retning.

Det var efterhaanden, hist og her, gaaet op for litograferne, at anættet zink havde en lignende vandsugende egenskab som solenhoferstenen og man havde fra tid til anden, taget litografiske tryk fra zinkplader. En zinkplade var ikke blot billigere end en nogenlunde tyk sten, men lettere at behandle og navnlig — hvad der var af stor betydning — lettere at opvarme. Disse iagttagelser benyttede GILLOT.

Det afgørende vendepunkt i højætsningens historie indtræffer 1850, da GILLOT tager patent paa en fremgangsmaade, som han udøvede men hemmeligholdt til 1867. Dette aar blev den offentliggjort og forelagt juryen for verdensudstillingen i Paris, hvorefter den, under navnet gillotage udbredte sig over en stor del af Evropa. I begyndelsen overførte GILLOT sit billede fra stenen eller han anvendte det i litografien kendte autografiske overtrykspapir, skrev eller tegnede med litografisk tusch eller tog tryk i kobber-, stens- eller bogtrykkerpressen, som han saa overførte paa zink. Efter over-

føringen retoucherede han og forstærkede billedet ved en let indvalsning med en lædervalse og en farve, hvori der var vox. Indvalsningen udførtes som litografernes paa sten med anvendelse af svamp og gummi. Herefter indstøvedes med harpix (colophonium) og ætsedes i et svagt bad af vand og salpetersyre. Saa tørrede han pladen og varmede den. Herved løb den vox-blandede farve ned over ætserandene, hvorefter han afkølede den, indvalsedede med mere farve, indstøvede og ætsede videre. Denne behandling blev gentaget 5, 6 til 9 gange, altefter stregernes kraft eller finhed. Eftersom dybden blev større opvarmedes pladen mere og brugtes en flonelvalse. Efter den sidste saakaldte dybætsning blev pladen afvasket, opvarmet og med en glat valse paaført en anden farve, som da indvalsningen skete paa den varme plade, løb ned og dækkede den første eller de 2 første ætserande. Herefter bortætsedes de trin, der havde dannet sig under de andre ætsninger, (rundætsningen). Saa afvaskedes pladen igen, indvalsedede kold eller med en meget let opvarmning med en farve der kun dækkede billedet, hvorefter de sidste smaa urenheder fra første og eventuelt anden ætsning fjernedes (renætsningen). Længere kom GILLOT ikke før han efter flere aars forløb fik hjælp af fotografien, som da var naaet frem til den vaade kolloidiumsproces, der i forbindelse med højætsningens daværende høje standpunkt, skulde blive grundlaget for vor tids fotomekaniske billedfremstilling (fotoætsning i lighed med det franske photogravure og det engelske photoengraving).

Baade oldtidens og middelalderens kemikere vidste besked om den virkning, sollyset har paa forskellige stoffer, særlig organiske stoffer som planter, hudoverflader m. m. VITRUVIUS advarer mod at anbringe malerier i værelser med sollys, da dette bevirker, at farverne forandrer sig. I det 13. aarhundrede

viste man f. ex. godt, at fik man sølvnitrat (navnet helvedesten minder om middelalderen) paa huden, blev denne sort. Man har en orientalsk legende fra den tid om 2 jøder, der tjente penge ved at sælge billeder, frembragt ved sollysets virkning, som de udgav for mirakler af Muhamed. Op igenem tiderne er der gjort en mængde forsøg med sølvsalte. Som selskabelig underholdning morede man sig engang med at opløse kridt i kongevand til en konsistens som honnig, hertil sætte en koncentreret sølvopløsning og komme det paa en flaske. Saa klippede man bogstaver eller billeder ud i sort papir og vikledede om flasken. Naar man efter kort tids forløb tog papiret af, stod bogstaverne eller billedsilhuetterne paa glasset.

Aar 1777 har den svenske kemiker, SCHEELE, benyttet klørsølvpapir ved sine forsøg paa at fotografere solspektret. Han lagde ogsaa mærke til, at sølvnitrat opløste det af lyset upaavirkede klørsølv, men at man ad denne vej kunde fixere billedet, blev endnu længe upaaagtet. SCHEELE var den første, der undersøgte den virkning, som solspektrets forskellige farver har, konstaterede, at den var meget forskellig og at de violette stråler virkede stærkest. 1814 opdagede DAVY jodsølvets lysfølsomhed. 1819 fandt sir JOHN HERSCHEL, at svovlundesyrlende salte opløste dele af det fældede klørsølv, men først 1837 kom han til det resultat, at svovlundesyret natron fixerede billedet. Vi ser, at ogsaa paa dette omraade er aarhundreders iagttagelser og forsøg gaaet forud for fotografiens opfindelse.

Som dennes egentlige opfindere maa først nævnes NICÉPHORE NIÉPCE og dernæst DAGUERRE, som først hver for sig, men senere i forening bevidst arbejdede med det maal for øje, at fremstille billeder ved hjælp af lysets virkning. NIÉPCE havde allerede 1816 fundet, at asphalt var lysfølsom og anvendte den ved direkte kopiering paa tynplader. Han gjorde papiret, hvorpaa tegningen eller trykket var udført, gennemsigtig med en fernis,

anbragte det paa den asphalterede plade og fik saaledes en negativ kopi, som han dybætsede og trykkede. Dette blev grundlaget for den senere heliogravure. 1827 anvendte han syrisk asphalt paa en forsølvet kobberplade, exponerede i et kamera og fremkaldte billedet med petroleum og lavendelolie. Modellens lyspartier fremkom i den derved oxyderede asphalt, medens skyggerne dannedes af det blanke sølvunderlag. Resultatet var ikke tilfredsstillende, men gav stødet til den opfindelse, som efter NIÉPCES død kom til at bære DAGUERRES navn. DAGUERRE anvendte ogsaa en forsølvet kobberplade, men følsomgjorde sølvet ved joddampe, fremkaldte med sublimat og fixerede med klornatrium.

I 1846 opfandt SCHÖNBEIN og OTTO hver for sig pyroxolinen (skydebomuld). Aaret efter fandt DEMONTE & MENARD, at pyroxolinen i æther og alkohol kunde opløses til en tykflydende substans, som de kaldte kolloidium af det græske *κολλαω* (lime, klistre). Den første, der forsøgte at anvende kolloidium paa glas som billedbærer, var GUSTAV LE GRAY 1850. I en brochure, *traité pratique de photographie sur verre*, beskriver han sin fremgangsmaade og giver recepter for de forskellige bade. Han slutter med at sige, jeg haaber med denne behandlingsmaade at have opnaaet en stor følsomhed. LE GRAYS fremgangsmaade viste sig at hvile paa fejle forudsætninger med hensyn til nogle af de brugte kemikalier og at være udførlig i praxis. Offentliggørelsen af denne fremgangsmaade blev imidlertid den spore, der førte en anden til maalet. 1851 offentliggjorde FRED. SCOTT ARCHER i *the chemist* sin vaade kolloodiumsproces, der i alt væsentlig er den samme, som vi bruger den dag i dag. LE GRAY udsendte nu en ny udgave af sin ovennævnte brochure, hvori han søgte at hævde, at han havde anvendt den vaade kolloodiumsproces før ARCHER og gjorde fordring paa retten til opfindelsen. Sætternissen spillede ham ved den leilighed et puds,

der gjorde, at hans retshaveri druknede i latter. Istedetfor avant M. ARCHER (før hr. ARCHER) læste sætteren avant marcher og korrigerede det til avant de marcher, hvorved verden, til sin store forbavselse, fik at vide, at le GRAY havde anvendt den vaade kollodium, før han kunde gaa.

FRY og BINGHAM arbejdede samtidig videre med ARCHERS opfindelse og har æren af at have indført den paa markedet. Den sidste udførte i Paris i kort tid 2500 fotografier, hvad der vakte en saadan opsigt, at alle fotografer skyndte sig med at lægge daguerreotypien paa hylden.

Omtrent paa den tid — sandsynligvis noget senere — maa det være gaaet op for GILLOT, at her var det andet store fund, der skulde sætte kronen paa hans fotoætsning, thi fra nu af skete saa godt som al overføring af billedet paa pladen ad fotografisk vej. Efter nogen tids forløb forlod GILLOT kopieringen ved fotolitografisk overføring, idet han benyttede NIÉPCES gamle opdagelse af den syriske asphalts lysfølsomhed, overhældte zinkpladen med en opløsning af asphalt i æther og bragte det fotografiske negativ i intim kontakt med denne. Denne opnaaede han ved at overhælde negativet paa glaspladen med kautchouk og kollodium, trække det af som en hinde (film) og anbringe det paa den med vand fugtede asphalterede plade.

Naturligvis stod man ikke fremmed overfor fotoætsningens udvikling og udøvelse i andre lande. Det k. k. hof- og statstrykkeri i Wien havde 1864 gjort nogenlunde vellykkede forsøg med saavel overføring af billeder ad fotografisk vej som med højætsning deraf i metal. Ved hjælp af denne anstalts fotolitografiske papir blev de første fotoætsninger udført der. 1869 udførte TOMMASICH en række aktiebreve paa lignende maade, og omkring 1870 aabnede ANGERER sin ætseanstalt. Skønt samtidig mange andre anstalter dukkede op rundt omkring — Berlin, Prag, München — hævdede ANGERER dog førsterangen i Tyskland og førte senere i kompagni med sin svoger GÖSCHL

virksomheden frem til verdensformat og verdensberømmelse. A. & G. vedblev i mange aar at anvende den fotolitografiske overføring paa zinkpladen, en fremgangsmaade, som de udviklede til den største fuldkommenhed. Maa den at ætse paa var i principet den samme som GILLOTS, kun brugte de til de første smaa ætsninger ingen indvalsning men forstærkning ved opvarmning og indstøvning med harpix og til de store ætsninger, i stedet for en indvalsning med flonelsvalse en indvalsning med en glat valse og en let flydende farve, der var blandet med linolie og som løb ned og dækkede de dybere liggende ætsetrin.

Naar, hvor og hvorledes fotoætsningen er begyndt i Amerika, ved jeg ikke. Sandsynligvis er den bleven hjemført fra verdensudstillingen i Paris 1867. Om hvorfor og hvornaar man forlod GILLOTS ætsemaade, som jeg i begyndelsen af denne afhandling har betegnet som en ætling af litografien, fordi den er baseret paa zinkens vandsugende (hygroscopiske) egenskab, har jeg kun en formodning. Denne støtter jeg paa den kendsgerning, at man i Amerika ret snart ønskede at anvende kobber til stregætsning, og at kobber ikke lader sig ætse ved anvendelsen af GILLOTS ætsemaade. Sikkert er det, at de første anvendelser af emailleprocesser med tilhørende drageblodsætsning er blevet opfundet for og anvendt til stregætsning i kobber.

Som opfinder af emailleprocessen nævnes som oftest CHARLES E. PURTON, som hemmeligholdt sin fremgangsmaade, men om hvilken det siges, at den var en forbedring af GARNIERPROCESSEN. Af denne har man en beskrivelse i *Photographic News* af 4. novb. 1881. Denne emaille bestod af sukker, vand og ammoniumbikromat og var bestemt for dybætsning (intaglio eller heliogravure). Billedet fremkaldtes med et tinsalt og ætsedes i jernklorid. Fremgangsmaaden ligner i alt væsentlig en langt senere fremkommet saa-

kaldet opfindelse, der fik navnet tør emailleproces, og som jeg har set udført med smukt resultat. Hvorledes PURTONS recept har været, vides ikke.

Senere gør HYSLOP fordring paa at være opfinder af fiskelimsemaillen. HYSLOPS tilsynekomst paa fotoætsningens fagomraade er ganske ejendommeligt og specifik amerikansk. HYSLOP steg en skøn dag i land fra en Europadamper, søgte forgæves plads som fotograf, læste tilfældig en artikkel i WILSONS Photographic Magazine og købte derefter en bog, WILKINSONS »Photograving«, som han gennempløjede, saa han næsten kunde den udenad. Saa fremstillede han sig som ansøger til en plads i en fotoætsningsanstalt og ikke blot fik den, men blev af sin arbejdsgiver hurtig en høit vurderet mand. HYSLOP fortæller, hvorledes han for 50 dollars købte en recept paa en gummiemaille, men da han ikke fandt, at gummi gav et tilfredsstillende resultat, gjorde forsøg med lim og endte med at anvende fiskelim.

Som ovenfor nævnt var man nødt til, naar man vilde ætse i kobber, at anvende drageblodsætsning. Principet i denne er følgende: Efter at have givet pladen den første ætsning som paa grund af emaillekopiens store modstandskraft over for jernkloriden, kan gives ret kraftig, dækkede man den tørrede plade med drageblod. Med en bred, flad, langhaaret, blød pensel fjernede man nu drageblodet, idet man kun strøg i en retning fra venstre til højre. Herved lagde der sig en lille fin vold af drageblod op imod de af billedets ætserande, som vendte mod strygeretningen. Naar paa denne maade pladen var strøget ren — de nævnte ætserande naturligvis undtaget — varmede man pladen, indtil den lille drageblodsvold var smeltet fast, afkølede pladen, drejede den $\frac{1}{4}$ rundt, indstøvede og afstøvede igen, saa at ætserandene, der laa under en vinkel af 90° til de førstbehandlede, nu fik deres lille drageblodsvold, varmede, afkølede og fortsatte paa samme maade efter atter at have drejet pladen $\frac{1}{4}$ gang rundt.

Naar denne behandling var foretaget 4 gange — undtagelsesvis flere — og alle ætserandene saaledes var beskyttede, gaves den 2. ætsning. Fremgangsmaaden gentoges 3—4 eller 5 gange, alt efter stregernes finhed eller styrke. Ætsningerne havde nu naaet en dybde, der svarede til dem, der opnaaedes ved den franske eller østrigske mellemætsning, hvorefter pladen vaskedes ren med potaskelud. De store dybder udfræsedes i en fræsemaskine, og som regel var pladen hermed færdig til trykning. En og anden gang maatte stregernes overflade beskyttes med en indvalsning, ligesom man af og til foretog en rundætsning efter europæisk mønster. Drageblodsætsning kan ogsaa anvendes i zink med albumin eller emaillekopi. Kun maa man, hvis man anvender emaille ikke indebrænde kopien, som paa kobber, men efter fremkaldelsen og tørringen indstøve med asphalt og varme omtrent som man varmer en albuminkopi. For fuldstændigheds skyld skal jeg endnu blot tilføje, at saavel indstøvningen med drageblod som ætsningen i de større og store fotoætsningsanstalter helt eller delvis foretages i dertil konstruerede maskiner.

Hermed har vi naaet den første etape i fotoætsningens historie. Stregætsningens teknik laa nu fast, og skønt den naturligvis har været genstand for mange variationer eller mere eller mindre berettigede forbedringer, og skønt vi nu vader i et utal af recepter for alle teknikens facer, maa vi alligevel mene, at denne teknik hermed har naaet det maal den igennem flere aarhundreder har sat sig og at denne næppe i en overskuelig fremtid vil undergaa væsentlige forandringer.

Vi er hermed naaet til omkring aar 1870 og skal nu se, med hvor stort besvær og ad hvormange veje man i mange aar havde søgt og fremdeles i mange aar søgte frem til vor nuværende halvtoneteknik. Man kan uden

overdrivelse sige, at denne udvikling af halvtoneætsningen betegner et nyt afsnit i saavel maalet for som anvendelse af det fotografiske kamera, lige som det danner et nyt afsnit i bogtrykkerkunstens historie.

Bogtrykkerpressen kan jo kun trykke med fuld farve, hvadenten denne er sort, rød, blaa o. s. v. Skal den trykke et billede — vi holder os nu til den sorte farve — der fra fuld sort gaar over i kraftige, lysere og lyse graa toner, maa den sorte tone brydes i større eller mindre korn, som i litografien, eller i kraftige eller lettere streger og punkter, som i træsnittet. Forat overvinde denne vanskelighed, havde man allerede dengang i en snes aar benyttet autografisk papir (papier procédé) til udførelse af originaler for højætsning. Dette papir fremstilledes ved at lade et krideret papir gaa igennem en presse med den kriderede flade imod en staalplade, i hvilken var graveret et enkelt eller krydset lag af fine paralelt løbende linjer, hvis tykkelse var lig med eller lidt mindre end afstanden dem imellem, eller ætset et finere eller grovere kornlag. Disse linjer eller korn trykkedes da ned i kridtlaget og dannede der en hvid undergrund, som kridtet eller blyanten, ja selv en behændig hensat tuschtone, ikke kunde naa. Man opnaaede derved en brudt tone, som efter fotografering og kopiering lod sig ætse og trykke. Da denne maade at udføre originaler endnu anvendes og er kendt af alle fagmænd, skal jeg ikke opholde mig mere ved den.

Selv om der ad denne vej kunde ydes godt arbejde, maatte i alle tilfælde originalen tegnes. Dette kunde, hvis en fremragende kunstner skulde tage affære, blive en kostbar historie. Om at gengive de ubrudte mellemtoner i et fotografi eller en lavering, var der naturligvis ikke tale. En fransk tekniker og forfatter, GEYMET, skriver saa sent som 1886: »Den kemiske gravure har endnu ikke naaet træsnittets fuldkommenhed, saaledes som det udføres af vore almindelige træskærere. I deres arbejder er halvtonerne af en sjælden

blødhed og finhed, men fotoætseren er jo heller ikke kunstner. Hans arbejde maa betragtes som haandværk. Man benytter det forat undgaa de altfor store omkostninger ved illustrationer af bøger og blade og forat fremskynde deres trykning. Fotoætseren maa levere hurtig og til en pris, der ikke er nævneværdig. Her har vi den eneste grund til den kemiske gravures lave standpunkt.« Det er rene ord for pengene. Men GEYMET har nu heller ikke ret i denne sin slutning. Halvtoneætsningen stod dengang paa et begynderstandpunkt, der af og til var inde paa den rigtige vej, men som var saa usikker og skrøbelig, at kunstnerisk medhjælp kun i en meget ringe grad vilde have kunnet bøde paa manglerne. Der skulde endnu løbe meget vand i stranden, førend halvtoneætsningen kunde tage konkurrencen op med det gode træsnit. Det gik her som ved stregætsningstekniken, vejene var mange og trange, og da man endelig omkring aarhundredskiftet naaede maalet, skyldtes det i høj grad, at optikere, maskinfabrikker og papirfabrikker, i samarbejde med klicheanstalterne, kom trykningen af halvtoneklicheer til hjælp ved store forbedringer i deres fabrikater.

Af forskellige veje, ad hvilke man rykker frem, kan nævnes: 1) At paastrykke eller indpræge et korn eller linjeraster i originalen. 2) At overføre billedet direkte fra tryk af gelatinekorn (lystryk). 3) At indkopiere i kopi-rammen et korn eller linjeraster paa et halvtone negativ eller do. positiv. 4) At indfotografere dem i kameraet og 5) At indgrave et linjeraster i et gipsaftryk af et pigmentrelief. Alle disse forsøg, af hvilke jeg nu skal omtale nogle, har været foretaget paa højest forskellige tider og steder, ligesom de har været udøvet med større og mindre hemmelighed og patentbeskyttelse i løbet af en 50 aar.

MARIOT ved militærgeografisk institut i Wien foreslog at trykke et formaalstjenligt raster paa den med gelatine overhældte original. Andre opera-

tører valgte at indpræge rasteret i originalen med metalsigtegaze i en bogbinderpresse. Den største skavank ved begge disse fremgangsmaader var, at enten blev originalen ødelagt eller man maatte tage en fotografisk kopi som arbejdspositiv, der jo som regel blev en grad ringere end originalen og forsinkede arbejdet. Processen lod sig udføre, men da tilmed belysningen af det indprægede raster var vanskelig, gled den snart ud af tilværelsen.

En bøhmisk fagmand, I. HUSNIK, mener, at de første forsøg har været gjort med at lægge en netfilm (rasterfilm) imellem et halvtonenegativ og et stykke fotolitografisk overføringspapir i kopirammen og overføre kopien paa metalpladen. Netfilmen fremstilledes ved, at man fotograferede et papir, hvorpaa der ved hjælp af en guillochémaskine var trukket 2 linjelag, der krydsede hinanden som vore nuværende rastere, hvorefter man overhældte negativet med kautchouk og kolloidium og trak det af glasset. Sandsynligvis har nettet været ret grovt og neppe helt skarpt. Paa samme maade brugte nogle en kornfilm. Denne fotograferedes efter et tryk fra en kornet sten og behandledes som foran nævnt. Andre sleb en glasplade mat med smergel, tamponerede den med farve, viskede den ren, som man visker en kobbertryksplade, og hældte gelatine over. Naar man trak gelatinen af, tog den farven med, som sad imellem kornene, og man havde en kornfilm. Disse forskellige film lod sig dog aldrig helt og holdent presse mod negativet. De fortrak sig eller dannede folder under indflydelse af temperatursvingninger, især om kopieringen fandt sted i sollys. Derfor troede man, at et silkegazestof maatte være bedre, særlig om det var spændt paa en ramme. Man gjorde ogsaa forsøg hermed, men forlod dem, fordi det viste sig umulig at væve et gazestof med ganske lige og ensartede traade. Endog rastere af hestehaar og metaltraade blev ikke uforsøgt. Det ser ud, som om omsætning af halvtoner i korn har været den fremgangsmaade, der i begyndelsen er lykkedes bedst.

I München gjorde BOLHOEVENER og HEIDENHAUS vellykkede forsøg med gelatinekorn og I. O. MÖRCH, en tysk fagmand, fortæller 1877, at han i Skt. Francisco brugte følgende fremgangsmaade, som gav gode resultater paa sten, men som meget vel lod sig overføre paa zink og ætse. Fra en stærk kornet lustryksplade tog han tryk paa kornet litografisk overføringspapir og overførte paa en sten. Skyggerne retoucherede han med pensel og tusch og lysene med skraber.

Militærgeografisk institut i Wien anvendte, saa sent som 1884, at med klorkollodium indkopiere et korn paa et halvtonenegativ, der var taget med en gelatinetørplade, og BRUNNER i Winterthur solgte gelatinetørplader, i hvilke han havde indkorporeret dels korn og dels et linjeraster. Han fotograferede først kornet eller rastret paa glaspladen, hvorefter han overhældte den med gelatineemulsion.

En anden vej, man slog ind paa, var theoretisk ganske genial, men førte i første omgang ikke til det ventede maal. Et halvtonenegativ blev taget ved pigmentfotografi (kulfotografi) overført paa en glas- eller metalplade og fremkaldt eller, om man vil, udvasket. Det derved fremkomne relief hærdes med tannin og indvalesdes med en limvalse og fed farve. Mod dette relief trykkedes et stykke autografisk overføringspapir (papier procédé), i hvilket var indpræget korn eller linjer, der krydsede hinanden under 90°. De ophøjede steder i reliefet gav fuld farve fra sig, medens de lavere og dybtliggende partier i billedet afgav mindre eller ingen farve til papiret, hvis korn eller linjer farvedes i forhold til deres tonværdier i reliefet. Dette aftryk overførtes da paa metalpladen til ætsning.

Istedetfor autografisk papir brugte andre en plade typemetal, i hvilken der med maskine var graveret et net, kun at de imellem dette og det indvalsede gelatinerelief lagde et stykke overføringspapir, som modtog det

rastrerede billede. Resultatet var ikke godt, men gav anledning til en beslægtet men meget forbedret anvendelse af pigmentfotografiet, der blev opfundet af IVES i Philadelphia og samtidig af PETIT i Paris. Den fotografiske fremgangsmaade var den samme som ovenfor nævnt. Naar reliefet var fremkaldt, tørret og hærdet med kromalun, tog han et gibsaftryk, som han varmede og lagde i smeltet parafin, der helt gennemtrængte gibsen. Derpaa indsmurte han den med graphit, til den blev helt sort, hvorefter han med en linjermaskine med en V slebet stikkel trak rasterlinjer, der krydsede hinanden som sædvanlig over gibsreliefet. Hvor dette var højest, blev de hvide linjer bredest og de tilbageblevne punkter helt spidse (lyset), medens gravstikkelen saa godt som ikke berørte de dybeste steder og mellemtoneerne i forhold dertil. Man fik derved et rastreret positiv, der ved direkte fotografering gav det ønskede negativ. Foran nævnte I. O. MØRCH anvendte denne fremgangsmaade saa sent som 1891.

1883 havde MEISENBACH i München taget patent paa en højætsningsmethode af halvtonebilleder, som samtiden fandt tilfredsstillende. Efter et tryk fra en sten, paa hvilken han med en guillochémaskine havde graveret et raster, fotograferede han dette. Herigennem tog han en forstørret optagelse af originalen, der, paa grund af at rasteret ikke under optagelsen er genstand for forstørrelse, ved kopiering gav et forstørret positiv, delt med et raster der var finere i forhold til billedets størrelse. Naar herefter toges et arbejdsnegativ i originalens størrelse eller mindre, var dette delt med et finere raster. En anden og bedre fremgangsmaade var følgende. Efter tryk fra en graveret kobberplade med kun et streglag, tog man 2 negativer, trak det ene af som film og anbragte det paa det andet, som man lod blive paa glasset, saaledes at linjerne krydsedes under 90°. Herefter kopierede man et almindelig halvtone negativ paa en tør kolloidiumsplade (tanninprocessen)

og naar diapositivet, som herved fremkom var tørt, anbragte man det med billedsiden imod ovennævnte raster og kopierede det enten i kopirammen eller i kameraet. Resultatet var et diapositiv delt ved et raster. Kopieret igen paa en anden tør kollodiumsplade fik man det delte negativ. Som regel blev ved de hidtil omtalte rasterkopier resultatet monotont og fladt. Dette søgte man at modarbejde ved at retouchere originalerne med højdelys og dybe skygger. Lidt efter lidt nærmede man sig alligevel nu det rette.

Man havde efterhaanden opdaget, at der burde være en afstand imellem rasteret og den følsomme plade, at denne, naar den var større, gav større modsætninger i billedets valører, medens den, naar den var mindre, kunde gjøre et haardt billede blødere. Det paa den tid bedste rasternegativ fik man ved simplificering af en af MEISENBACH senere patenteret fremgangsmaade, som I. HUSNIK kalder sin opdagelse og som var meget udbredt omkring 1890. Ligesom ved foran nævnte metode tog han to enkeltlinjerede rasternegativer, der, naar de lagdes med billedsiderne mod hinanden, krydsede hinanden, men som han begge lod blive paa glaspladerne og brugte hver for sig. Linjetallet var 40 til 50 paa cm. Han anbragte det ene foran en almindelig jodsølvplade i kassetten, exponerede den halve tid, gik igen ind i mørkekammeret med kassetten, tog dette første raster ud og lagde det andet istedetfor, saaledes at linjernes krydsning herved fandt sted, exponerede den manglende tid og fik — hvis ikke jodsølvpladen havde forskubbet sig, hvad der var det vanskeligste punkt under hele operationen — som regel et godt negativ.

Noget af det besværligste ved de hidtil omtalte fotografiske rastere var, at de saa ofte skulde fornyes og krævede en stor omhyggelighed ved fremstillingen. Siden skulde de behandles med den største forsigtighed og undgik alligevel ikke at blive slørede af smuds. Man greb saa til at

fremstille dem uden fotografiens hjælp. Paa en speilglasplade udbredte man en meget jævn og ensartet asphaltgrund. I den trak man med en rundsleben diamant i en linjermaskine klare linjer af samme eller lidt mindre bredde som de tilbageblevne sorte. Med saadanne to opererede man nu som før nævnt, eller man lagde dem sammen og brugte dem som et kryds-linjeraster. De var forøvrigt ogsaa skrøbelige og vanskelig at holde rene.

Overfor de resultater, der indtil da er naaede — 1880 til 90 — er samtids kritik i pressen og faglitteraturen endnu kølig. Vanskeligheden ved at trykke halvtoneklicheer har hidtil været stor og tvunget klicheanstalterne til at bruge ret grove rastere. En lærer ved l'association philotechnique, M. C. BONNÉT skriver: »Man hører ofte den bemærkning, at et kvadreret raster giver billedet et ubehageligt udseende.« Han holder derfor paa, at halvtonerne bør omsættes i korn, og foreslaar en anden anvendelse af pigmentfotografiet. Den var ganske den samme, som den der bruges ved heliografvuren, kun at han brugte et negativ istedetfor et diapositiv og et lidt grovere asphaltkorn. Resultatet var kønt, men mindst ligesaa vanskelig at trykke som de rastrede ætsninger. En amerikaner, AMSTUTZ, udtaler sig paa lignende maade. Han mener, »at det, at der paa den tid er en voxende efterspørgsel efter kornætsninger, skyldes den kendsgerning, at mangel paa blødhed ved det rastrede halvtonebillede med dets regelmæssige geometriske punkter i rækker og geled, modarbejder karakteren af mange arter af billeder, ved at paatvinge dem et ubehagelig mønster.« Det er jo ogsaa i overensstemmelse med den betragtning, at de kornætsninger fra ANGERER & GÖSCHL, som i 80erne kom her til landet og tryktes i »Ude og Hjemme«, stod højt over samme firmas samtidige halvtoneætsninger med linjeraster. Det ser saaledes ud til, at kornætsning paa den tid har staaet i høj kurs, og at man ad den vej har naaet de bedste resultater, indtil IVES &

LEVY i Philadelphia 1891 udsendte de første ætsninger taget med LEVYS gravurerastere og firkantede blændere.

Samme aar fandt en større grafisk udstilling sted i Paris, og paa den fandtes en repræsentativ samling af amerikanske halvtonereproduktioner. Jeg var meget imponeret over disse billeders skarphed, rigdom paa toner og enkeltheder. Min ledsager paa udstillingen, en medarbejder i den anstalt, hvor jeg arbejdede, tog meget overlegen derpaa og mente, at man i Paris kunde gøre ligesaa godt arbejde, hvad jeg tillod mig at betvivle. Først flere aar efter lærte jeg den amerikanske fremgangsmaade at kende og fik øjnene op for, at den jo var meget forskellig fra den, man dengang udøvede i Evropa.

LEVYS gravureraster fremstilles ved at man paa 2 speilglasplader, hvoraf den ene er tykkere end den anden, med en linjermaskine og en rundsleben diamant trækker klare linjer i en ætsegrund, der meget ligner den radererne bruger. Ætsegrunden bestaar af et meget jævnt og tyndt lag vox. Dette indgrides med fineste lampesort, og de klare linjer, diamanten har trukket heri, ætses med flussyre. Efter ætsningen vaskes ætsegrunden bort, de ætsede linjer fyldes med kobbertryksfarve, og glassene kittes sammen med kanadabalsam, med de ætsede sider imod hinanden, saaledes at linjerne krydses under en vinkel af 90°. De sammenkittede glas omfattes af en aluminiumsramme, der skal forhindre sølvbadet i at trænge ind mellem glassene. Disse rastere kunde efterhaanden fremstilles med et saa stort antal linjer paa centimeter, at ankerne mod det »geometriske« og »mekaniske« i høj grad forstummede. Linjer og punkter i ætsningerne blev snart saa fine, at de neppe var synlige for det blotte øje. Om anvendelsen af disse rastere og brugen af den meget geniale opfindelse, de firkantede blændere, skal jeg heller ikke tale her, da de nu om stunder er alle fagfotografer bekendt.

Hermed har vi naaet den anden etape i højætsningens historie. Halv-

toneætsningens teknik havde naaet sit maal. Naturligvis varede det flere aar, inden den amerikanske form for fremstilling af halvtonenegativer med tilhørende kopiering i fiskelimsemaille blev almindelig i Europa. Her i Danmark var det først ved aarhundredskiftet, at den var almindelig indarbejdet. Selvfølgelig skulde jo ogsaa her forbedres. Skønt disse forbedringer tildels tilhører vor tid og maa forudsættes at være ret bekendt, skal jeg dog nævne nogle.

LEVYS firlinjeraster bestaar af et lag forholdsvis svære sorte linjer, der krydser hinanden under 90° og er paralelle med rasterets rande. Disse krydses igen under en vinkel af 45° af et lag fine linjer med en afstand sig imellem som afstanden imellem diagonalerne af de af de svære linjer dannede kvadrater. Dette linjelag er dog forrykket en lille smule, saaledes at der i disse kvadrater dannes fire trekantede aabninger af forskellige størrelser. Dette raster skal give en rigere toneskala, men bliver — om paa grund af fabrikationsvanskeligheder eller brugsvanskeligheder — kun sjælden brugt. Det giver forøvrigt tonerne i billedet et lille mønster, som tæppevævning, der paa mange arter af billeder virker forstyrrende.

En anden forbedring er Schulzerasteret, konstrueret af A. SCHULZE i Skt. Petersborg. Her krydses 2 linjelag under en vinkel af 60° , og hertil bruges trekantede blændere. Dette skal ligeledes give fyldigere billeder, være hurtige at ætse og kræve mindre efterætsning. Alligevel ser man det sjælden anvendt.

LEVYS Skaktavleraster er fremstillet med lige store uigennemsigtige og klare kvadrater, hvis hjørner berører hinanden og hvis sider er paralelle med rasterets kanter. Lysvirkningen igennem et skaktavleraster er større end ved brugen af de almindelige rastere. Det arbejder hurtigere, men vanskeligheden ved at arbejde med det synes at være stor.

Endnu skal jeg blot nævne en fremgangsmaade for fremstilling af illu-

strationer til dagblade, som i og for sig er helt genial, men som ogsaa er strandet paa praktiske vanskeligheder. Vil man trykke et billede i et dagblad eller paa et tarveligere papir med et nogenlunde fint raster, bliver resultatet, som bekendt, et sort eller graat, ganske monotont billede. Bruger man, for at faa lys og modsætninger i billedet et grovt raster, gør dette sig ubehageligt gældende og æder enkelthederne. Forat komme uden om disse to kalamiteter, har flere forsøgere været i virksomhed. GREV TURATI i Milano gjorde først anvendelse af 2 forskellige rastere, hvortil han brugte blændere med flere huller i. Lehr^z und Versuchsanstalt i Wien var inde paa lignende forsøg og en engelsk tekniker mente, at man ved at anvende et linjeraster og et kornraster maatte naa samme maal, nemlig klarhed, d. v. s. færre punkter, i lyset og enkeltheder og kraft i halvtoner og skygger. Den, der kom maalet nærmest, var C. RICHTER i Bremen. Han brugte ogsaa 2 forskellige rastere, men opfandt et apparat, der kunde indbygges i ethvert kamera, hvorved man, efter at have udexponeret halvtoner og skygger med et almindeligt raster med f. ex. 60 linjer paa cm, kunde fjerne dette og erstatte det med et punktraster med 30 punkter paa cm for resten af expositionstiden. De uigennemsigtige punkter i dette sidste var altsaa dobbelt saa langt fra hinanden som linjerne i det første raster. Ved at indstille punktrasteret helt nøjagtig, blev hveranden krydsning af de linjer, det første raster havde delt negativet i, dækket med et punkt i punktrasteret. Da det jo er krydsningsstederne i det almindelige raster, der giver de klare punkter i negativets mørkeste partier (lysene i kopien) vil nu, under den fortsatte exposition med stor blænder, naar hveranden krydsning er udækket, disse sløre og ved kopieringen give smaa eller svage slørede punkter, som snart forsvinder under ætsningen, medens de dækkede krydsninger bevarer den fulde klarhed i negativet, fremkommer kraftige i kopien og taaler at ætse. Regner vi nu, at

et 60 linjers raster giver 3364 krydsninger og et 30 linjers punktraster 841 punkter paa cm, ser vi, at kun hvert fjerde punkt i lyset kommer saa kraftig frem, at det kan staa for hele ætsningen, og at lysene i klicheen kun faar $\frac{1}{4}$ af det antal punkter, som det vilde have faaet, om expositionen var bleven helt gennemført med det første raster. Punktrasteret har derimod ikke virket paa de kraftigere mellemtoner og skyggerne. Disse bevarer altsaa alle de enkeltheder og modulationer, som 60 linjersrasteret giver. Fremgangsmaaden har — i hvert fald herhjemme — ikke fundet et virkefelt, hvad enten det har været manglende dygtighed i benyttelsen eller ovennævnte apparats paalidelighed, der under de daglige og hurtige leveringsbetingelser har svigtet.

Kornrasteret, der før aar 1900 spillede en saa stor rolle — og i hvert fald understøttet af den fotolitografiske overføring — bragte saa smukke resultater, blev efterhaanden trængt tilbage. Dels fordi det, i sammenligning med de billeder, der var fremstillet med LEVYS rastere, gav flovere og fladere billeder, og dels fordi disse var vanskeligere baade at ætse og at trykke. Alligevel har man forsaavidt ogsaa forbedret det gamle kornraster, som man ogsaa har fremstillet det ved ætsning i glas. Mezzografrasteret, som det nu kaldes, fremstilles ved at hælde et syremodstandsdygtig fluidum, pyrobotulin, som er opløselig i alkohol, over en speilglasplade. Naar dette fluidum tørrer, trækker det sig sammen, saaledes at glasset bliver blottet paa en uregelmæssig maade. Der dannes spalter, som i størrelse, retning og bredde afviger fra hinanden, men dog giver et, som helhed ensartet billede. Dette ætzes med flussyre. Naar ætsegrunden er fjernet, er rasteret færdig. Det er da et klart glas med et let slør, foraarsaget af det ætsede kornmønster eller kornbillede. Det bruges nu omstunder sjælden alene, mest til fremstilling af tonplader eller som hjælpeplader i flerfarvetryk.

Det er saaledes det gamle linjeraster fra de tidligste forsøg, men i LEVY-rasterets fuldkommengjorte skikkelse, der har beholdt valpladsen og vil beholde den foreløbig.

Det er vel uden for al tvivl, at med opnaaelsen af de første fotografiske billeder, er ønsket om ogsaa at kunne fastholde og gengive de smukke farver, som fotografen saa paa viserskiven, opstaaet. Sikkert er det, at det ikke varede længe før videnskabsmænd og teknikere kastede sig over undersøgelser og forsøg, med dette maal for øje. Forsøgene deler sig i 2 grupper. Den direkte og den indirekte fremgangsmaade. 1) søger man enten at fremstille lysfølsomme pladebelægninger, som ved lysstraalernes virkning antager disses farver, eller 2) man søger, ved at lægge flere paa almindelig fotografisk fremgangsmaade fremstillede billeder over hinanden at naa det tilsigtede maal.

De første forsøg med direkte farvefotografering er gjort af BECQUEREL, SEEBECK, POITEVIN o. fl. Til grund for disse laa den ejendommelighed ved en særlig forbindelse af klor og sølv, det saakaldte fotoklorid, at den under paavirkning af farvet lys, antager dettes farve. ZENKER mente 1868 at kunne forklare fremkomsten af disse farver ved staaende lysbølger, men først 1891 beviste og offentliggjorde LIPPMANN rigtigheden af denne teori. Han benyttede en bromsølvgelatineplade, som han anbragte i en særlig, dertil indrettet, kassette med glassiden fremad og gelatinebelægningen i berøring med et kviksølvspeil og fik derved et billede i nogenlunde naturlige farver. Meddelelsen om opfindelsen vakte megen opsigt og blev meget omtalt, men begejstringen faldt hurtig, da man saa, at fremgangsmaaden, dels paa grund af resultatets ufuldkommenhed og dels paa grund af vanskeligheden ved dens udførelse, ikke svarede til sit rygte. WIENER har indgaaende studeret det

direkte farvefotografi, særlig med Hensyn til de foran nævnte resultater. Efter hans teori skyldtes de direkte farvefotografier dels interferensfarver dels pigmentfarver. De første fremkom ved staaende lysbølger i BECQUERELS klorsølvplader og i LIPPMANNS bromsølvplader, de andre i det af SEEBECK og POITEVIN præparerede klorsølvpapir, uden at han dog var i stand til at fastholde dem udover en kort tid (fixere dem). Da saadanne forsøg ikke for vort fag har været andet end de nødvendige gennemgangsstadier, der førte til trefarvetrykket, skal jeg ikke vove mig længere ind paa dette mig ukendte omraade.

Den tanke der ligger til grund for trefarvetrykket, daterer sig fra 1860'erne og hviler paa den erfaring, at alle farvenuancer lader sig gengive ved en blanding af gult, rødt og blaåt. Ganske vist har CLERK MAXWELL, hvem man i Amerika og England betragter som trefarvetrykkets opfinder, hævdet, at farveblandingerne bliver renere, naar man som grundfarver bruger rødorange, grønt og blaaviolet. Dette er ogsaa teoretisk rigtig, men passer kun naar farveblandingen er additiv d. v. s. sker ved projektion paa en hvid flade. Naar man, som i trefarvetrykket maa anvende den substrative farveblanding d. v. s. trykke pigmentfarver over hinanden, lader dette system sig ikke anvende. Vort øje er nemlig ikke lige ufølsom for forurening af de forskellige farver. Medens der kan blandes temmelig meget graat i blaåt, violet og grønt uden at det ødelægger farvernes renhed i nogen mærkbar grad, bliver gult ubrugelig blot ved en ringe tilsætning af graat. Gult kan derfor ikke erstattes ved pigmentblanding og maa altsaa danne en af grundfarverne. Hermed er det praktisk gennemførlige farvesystem bestemt, eftersom begge de andre farver maa ligge 120° fjernet fra gult, og disse bliver da purpur og blaagrønt. LOUIS DUCOS DU HAURON begyndte 1859 sine forsøg med de tre farver gult, rødt og blaåt og 1869

udgav han en bog om farvefotografi, som han gav predikatet »Problemets løsning«.

Som bekendt dannes det negative billede paa den følsomme plade af de lysstråler, der ikke og kun delvis paavirker denne. Sætter man et orangefarvet glas foran eller bagved objektivet, gaar kun de gule og røde stråler igennem, medens de blaa stråler holdes tilbage (absorberes). Man faar derved et billede af originalens blaa farver. Exponerer man gennem et grønt filter, gaar de gule og blaa stråler igennem, de røde holdes tilbage og man faar et billede af de røde farver og exponerer man igennem et blaat filter faar man billedet af de gule farver. Efter disse tre negativer tog DUCOS DU HAURON, ved hjælp af pigmentprocessen, paa glas eller et andet gennemsigtigt materiale, 3 farvede kopier og lagde dem over hinanden eller han fremstillede trykformer efter negativerne — overførte dem paa sten ved hjælp af et raster — og trykkede dem i 3 farver. Herfra og til at fremstille klicheer var skridtet jo ikke langt, men, desværre, tiltrods for bogens prædikat, var problemets løsning dog kun tildels fundet.

A. v. HÜBL, vistnok den største autoritet paa trefarvetrykkets omraade, anser dr. H. W. VOGEL og dr. E. ALBERT som trefarvetrykkets egentlige opfindere. VOGEL paaviste, at det ikke var tilstrækkeligt at bruge farvefiltre, selv om disse — hvad der jo var en selvfølge — saa vidt mulig kun absorberede hver sin spektralzone. Selve de tre følsomme plader maatte yderligere følsomgøres for hver sin farve og han paapegede, at de tre trykforme, der udføres efter de 3 negativer, maatte trykkes med de samme farver, som var benyttet til følsomgørelsen af de fotografiske plader. Det er indlysende, at naar alle farveblandinger skal ske med kun 3 farver, stilles der meget store fordringer til sammentrykningen. Hvis et af delbillederne ikke har den fornødne kraft eller har formegen kraft, bliver den samlede billedvirkning

ødelagt. Alle farver blive usande. Istedetfor graat faar vi en brun, violet eller grønlig tone. Hertil kommer, at ved næsten ethvert trefarvetryk, hvor der findes større graa flader, disse aldrig bliver ensartede i farven, men spiller lidt i forskellige farvede nuancer.

Man har derfor taget sin tilflugt til at bruge en fjerde plade, en sort eller maaske rettere en graa. Herved bliver de graa toner graa og jevnere, smaa svingninger i delbilledernes intensitet mindre følelig og trykningen af større oplag lettere. En anden art firefarvetryk bestaar i, at man benytter 2 blaa plader. Man opnaar derved dels at faa en livligere grøn og dels en renere blaa og violet, hvad der, specielt for den blaa farves vedkommende ofte kan være nødvendigt.

I trefarvetrykkets barndom, som jo — bortset fra det lange pionerarbejde — ikke ligger os saa fjern, brugte man, hvad man maa kalde den indirekte fremgangsmaade. Man tog gennem de 3 filtre almindelige halvtonenegativer og derefter diapositiver. Disse kunde man saa — om nødvendig — retouchere førend man efter dem tog de rastrede arbejdsnegativer. Fordelen var, at fotografen var mere herre over arbejdsnegativernes karakter. Svagheden var pasningen. Der skulde arbejdes med den allerpinligste nøjagtighed for at fastholde pasningen imellem de 3 eller 4 negativer.

Hvad jeg sagde side 24 om samarbejdet med optiske anstalter, bogtrykkere, maskin- og papirfabrikker gælder jo ogsaa for flerfarvetrykkets vedkommende.

Her skal dog i særlig grad understreges den betydning som optikere og farvefabrikanterne har haft. Havde ikke de første fremstillet objektiver, hvor alle farvestraalerne forener sig i et billedplan og havde ikke de sidste ydet os farver, der var spektroskopisk afstemte i deres indbyrdes forhold, havde al vor viden om flerfarvetrykkets teori været omsonst. Saadanne navne som

CARL ZEISS i Jena og VOIGTLÄNDER & SOHN i Braunschweig er uløselig knyttet til flerfarvetrykkets og farvefotografiens udvikling.

Jeg har hermed — efter bedste evne og i muligst kortfattetthed — givet en oversigt over vort fags historie indtil aarhundredskiftet. Efter aar 1900 har en væsentlig forbedring kun fundet sted paa tre- og firefarvetrykkets omraade, da dr. E. ALBERT opfandt sin, nu overalt anvendte og derfor almindelig kendte, fotografering af de 3 eller 4 delnegativer uden filter. Iøvrigt har fagets teknik ligget fast og uforandret.

Er der da nu ingen yderligere udvikling at vente? Det er naturligvis umulig at besvare. Jeg mener at man paa teknikens omraade ikke kan vente væsentlige forbedringer — det skulde da være i flerfarvetrykket — men det er heller ikke nødvendigt. Det er udøverne alt nu staar og falder med. Jeg kommer tilbage til citatet af den franske forfatter GEYMET side 23, der efter at have omtalt træsnittet, fortsætter »men fotoætseren er jo ikke kunstner. Hans arbejde maa betragtes som haandværk o. s. v.« Lad der i forbindelse hermed, og ved denne lejlighed, blive peget paa de rædsler, vi hver dag ser i saadanne dagblade og bøger, hvor det kun er prisspørgsmaalet der er raadende. Smagløsheder, som afskaarne halsløse hoveder, øjne der er et par sorte prikker, haarde misforstaaede konturer, landskaber med skæve horisonter og knaldsorte toner helt ude i baggrunden, vignetter hvor genstande og figurer, der er placeret langt inde i billedet rager frem foran og over rammen, sammenstilling af billeder, der er uensartede baade i forhold og udførelse og m. m. Lad fotoætseren — som i gamle dage xylografen — gennemgaa kunstakademiets tegneskole, da vil hans arbejde komme helt paa højde med fortidens gode træsnit. Er han farveætser, maa han tage malerskolen med. Nu hører jeg straks en kunstner sige »Maa jeg bede om, at man »forbedrer« saa lidt som mulig paa min original«. Det samme sagde

man til kobberstikkeren og xylografen i gamle dage. Ingen ved bedre end vi fotoættere, at idealet er en god original, et godt fotografi, en fuldendt kopi og en helt mekanisk ætsning. Men saadan gaar det kun undtagelsesvis til i virkeligheden. Sagen er, at i den daglige praxis er det overvejende antal originaler ikke fuldkomne og mange til og med slette (gamle gulnede eller plettede tegninger, afblegede fotografier for ikke at tale om daarlige tryk af halvtoneætsninger), saa der skal et kunstnerisk trænet øje til at se, hvad der har været eller skulde være i saadanne billeder. Man kommer derfor ikke udenom retouche og efterætsning, og da er det klart, at for at, ved afdækning, kunne ætse frem tegning og form i et hoved, et legeme, ja selv i et landskab eller interieur, skal der — hvor kritikken er som den skal være — en kunstnerisk uddannelse til. Der er ingen tvivl om, at der her, som halvtone- og farveættere kunde ligge en virksomhed for unge kunstnere, der af pekuniære hensyn eller svigtende energi i kampen for fodfæste paa kunstens trange vej, maatte søge anden virksomhed, men naturligvis ser jeg helst at det bliver vore egne faglig uddannede ættere, der søger en saadan uddannelse. Dette er — efter min mening — den bedste, om maaske ikke den eneste vej fremad.

Inden jeg slutter denne oversigt over højætsningens historie skal jeg omtale de mænd, der herhjemme har været foregangsmænd paa dette omraade.

C. A. T. PILL var guldsmed i Aarhus. Da han fik en tommelfinger knust i et valseværk, maatte han opgive denne virksomhed. Han lagde sig efter en form for dybætsning eller en kobberstikmaner, kaldet stylografi. Samtidig beskæftigede han sig med en opfindelse, en højætsningsmaade, som han kaldte kemitypi. Den bestod i, at han raderede eller lod en kunst-

ner radere en tegning paa en zinkplade. Denne hældte han over med en tyndtflydende legering af tin og vismuth (forholdet 13 til 7). Herefter sleb han legeringen bort, saa at den kun blev tilbage i de raderede streger. Da dette metal ikke angribes af fortyndet salpetersyre, borttæsedede han hermed zinken til en vis dybde, saa at tegningen laa ophøjet paa pladen. Hvorledes han fik dybde i de største og store hvide partier af tegningen vides ikke. 1842 offentliggjorde han sin opfindelse. 1843 foreviste han kunstakademiet, hvor han et aarstid fik undervisning i tegning, nogle billedprøver og fik en understøttelse af kongen. 1846 rejste han til tyskland i haab om der at gøre sin opfindelse frugtbringende. Baade en tysk og en fransk faglig forfatter omtaler fremstillingsmaaden. Tyskeren nævner PIIL som ophavsmanden, hvad franskmanden ikke gør. Maaske sigter denne til en lignende ætsemaade, der var opfunden af en fransk ætser, COMTE, som jeg skal omtale siden. Noget stort udbytte har PIIL neppe haft af sin rejse, thi han søgte og fik ansættelse i hof- og statstrykkeriet i Wien, hvor han opholdt sig til 1856. C. ANGERER — grundlæggeren af firmaet ANGERER & GÖSCHL — har fortalt F. HENDRIKSEN, at det stimulerede hans mod paa og lyst til at give sig i lag med højætsningsproblemet, at han i statstrykkeriet gjorde PIILS bekendtskab og fik interesse for hans opfindelse. I 50erne blev den meget anvendt herhjemme. V. KYHN og andre har raderet tegninger, som PIIL har kemityperet. 1858 udstillede han, sammen med sin søn, der ogsaa var kemitypist, en prøve paa en ny opfindelse, kaldet hyalografi. Denne var ætsning i glas. Opfindelsen er dog næppe af PIIL. Formodentlig har han gjort bekendtskab med den, eller med principet i den, i Wien, hvor man i statstrykkeriet anvendte den. For at undgaa at de skøre glasplader gik i stykker under trykningen, der foregik i kobbertrykspressen, tog man galvaniske kopier til dette brug. 1861 fik PIIL fortjenstmedaillen i guld.

JOHAN P. AAGAARD kom 1839 i lære hos xylograf FLINCH og uddannedes der til xylograf. 1849 gik han i kompagni med A. TH. KITTENDORFF, der ligeledes var xylograf og elev af FLINCH og fortsatte ved KITTENDORFFS død 1868 virksomheden alene. AAGAARD har stor fortjeneste af at have bragt kemitypien til anvendelse her hjemme. Han har blandt andet udført kemityprier for L. FRÖLICH til Fabricius danmarkshistorie.

I. C. NIELSEN kom i 1852, efter i Odense at have lært malerhaandværket, til København, besøgte kunstakademiet nogle kvartaler og lagde sig efter xylografien. Med understøttelse af det Reiersenske fond og indenrigsministeriet opholdt han sig i længere tid i Paris og hørte der tale om den Comteske ætsemethode. Denne foregaar saaledes, at man med bennaale tegner paa zinkpladen, der er dækket med en hvid grund, Tegningen blotter altsaa zinken. Derefter overhældes det hele med en ætsegrund, der sætter sig saa fast i de blottede partier (tegningen), at den bliver siddende fast, naar ætsegrunden, der dækker de hvide partier, vaskes bort med denne. Pladen behandles da som en kemitypiplade. Det lykkedes ikke NIELSEN at faa tilladelse til at lære fremgangsmaaden i Paris, men han gav sig i lag med forsøg og han maa være naaet til et resultat, thi han har faaet arbejder med denne fremgangsmaade prisbelønnet i Stockholm, København og Wien. NIELSEN reiste til England med sin ætsemethode, men synes ikke at have haft heldet med sig.

Den Comteske ætsemaade er bleven anvendt af L. FRÖLICH ved flere arbejder, blandt andre ved udførelsen af illustrationer til H. C. ANDERSENS eventyr. FRÖLICH har da udført tegningerne paa pladen, men sandsynligvis er de ætset i Paris af COMTE selv.

I. MAGNUS PETERSEN kom tidlig ind paa kunstakademiet, fik den store sølvmedaille 1852 (vor tids afgangsbetegnelse) og dyrkede i nogle aar genre

maleriet. Han kastede sig derefter over studiet af historiske genstande og kom herved mere og mere ind paa virksomheden som arkivtegner. Til brug ved sine historiske arkæologiske studier, lagde han sig efter kobberstikkerkunsten. Naar han omtales her, er det fordi han gjorde udstrakt brug af kemitypien. Af hans efterladte værktøj kan vi slutte, at han har anvendt stikler og baandsav til at fremstille de større og store dybder, der i bogtrykket giver de hvide partier i billedet. MAGNUS PETERSEN har ydet gode illustrationer, ved hjælp af denne fremstillingsmaade, til WORSAAES »Nordiske oldsager«, Aarbog for nordisk oldkyndighed, THORSENS »Runemindesmærker i Slesvig« m. fl. — 1857 blev han titulær professor.

L. VILHELM PACTH gennemgik kunstakademiet hvor han fik afgangsbetegnelse 1866, lille guldmedaille og Neuhausenske præmie 1869. PACTH var et lyst og opvakt hoved og i besiddelse af megen — maaske lidt specifik københavnsk — vid og opfindsomhed. Som saadan var han en søgt festarrangør og som saadan tumlede han med de nye opgaver, der laa i luften. Han var saaledes den første, der i et skur paa den nuværende Raadhusplads, fremviste levende billeder. Jeg kunde tænke mig at han har gjort bekendtskab med BERTALLS »La comedie de notre temps« og »La vie hors de chez soi«, der var rigt udstyret med flotte pennetegninger i fotoætsning af GILLOT, LEFMANN o. fl. og som sidst i 60erne eller omkring 1870 vakte en del opsigt herhjemme. Det lykkedes nemlig PACTH, efter et par aars forsøg, at finde en fremstillingsmaade for fotomekanisk gengivelse af tegninger, træsnit m. m. som han kaldte heliotypi. 1872 fik han patent paa fremstilling af klicheer til bogtryk. Hvorledes hans ætsemaade har været, har jeg ikke kunnet faa opspurgt. Han endte med at experimentere med lystryk. Efter et halvt aars samarbejde med HILMAR CRONE overlod han virksomheden til denne, der under firmanavnet PACTH & CRONE førte den videre som lystryksanstalt.

GEORG PAULI var Sachser og kom her til København som xylograf ved Illustreret Tidende. Efter nogle aars arbejde som saadan, blev han leder af bladets xylografiske atelier. Redaktør GALSCHIØDT fortæller i Ill. Tidendes jubilæumshefte i september 1909, at han, da han 1884 overtog redaktionen af bladet, blandt andet havde faaet den opgave at bringe udgifterne og da særlig de ret store udgifter til de mange og store træsnit ned. PAULI vilde gerne rejse ud og sætte sig ind i den dengang herhjemme kun lidt kendte fotomekaniske billedfremstilling, men atelieret kunde ikke undvære ham. Han gav sig alligevel med stor energi i lag med forsøg, indkaldte et par tyske faglærte medhjælpere og løste forsaavidt opgaven, som han snart kunde yde de nødvendige stregætsninger til bladet. Halvtoneætsningerne lykkedes ikke og maatte indtil videre udføres hos ANGERER & GÖSCHL i Wien og hos F. HENDRIKSEN herhjemme. I midten af 80erne blev PAULI ejer af Illustreret Tidende, men maatte — da bladets kundekreds efterhaanden svigtede — 1908 sælge det.

JULIUS AAGAARD var guide i generalstabens typografiske afdeling, hvor han blev uddannet som litograf. I begyndelsen af 80erne rejste han til Wien, hvor han i den østrigske generalstab lærte heliogravure (pigmentdiapositiv paa kobber ætset i jernklorid). Efter hjemkomsten begyndte han i kompagni med C. F. L. GALLE en reproduktionsvirksomhed. De fik 5 aars eneret paa udførelse af heliogravure, medens de samtidig udnyttede en egen opfindelse til ætsning af streg og halvtone ved fotolitografisk overføring. Til fremstilling af halvtone anvendte de 2 enkeltlinjede rastere, som de, efter halv expositionstid ombyttede i mørkekammeret (side 28). 1884 fik AAGAARD afsked som guide for helt at hellige sig samarbejdet. Aar 1900 trak han sig ud af kompagniskabet, medens GALLE fortsatte virksomheden til 1910.

R. FREDERIK HENDRIKSEN kom 1861 i lære i Illustreret Tidendes xylo-

grafiske atelier. I denne hans læretid, saavel som paa teknisk skole og senere kunstakademiet, gjorde han bekendtskab med de fleste af vore daværende udøvende kunstnere samt de unge lovende aspiranter til fremtidig berømmelse paa baade kunstens og litteraturens baner, hvad der kom ham tilgode i hans senere virksomhed, særlig som redaktør af »Ude og Hjemme«. I aarene 1867—70 arbejdede HENDRIKSEN i London og kom, efter et kort ophold i Paris, tilbage og begyndte en selvstændig virksomhed som xylograf, afbrudt hist og her af nogle skriftlige arbejder om kunst. 1877 virkeliggjorde han en plan om oprettelse af et litterært illustreret ugeblad. Til »Ude og Hjemme« er der fra F. HENDRIKSENS xylografiske atelier udgaaet en lang række smukke træsnit, vel nok det bedste der paa det omraade er ydet herhjemme. Da ved den tid, de fotografiske ætsninger havde begyndt at gøre sig stærkt gældende — f. ex. i Juleroser 1881 — og da HENDRIKSEN efterhaanden lod flere og flere tegninger ætse i Wien hos ANGERER & GÖSCHL, laa den tanke ikke fjern at selv optage denne gengivelsesmaade. Han rejste derfor 1885 til Wien, hvor han hos ANGERER & GÖSCHL fik Lov til at sætte sig ind i deres fotoætsningsmetoder. Efter hjemkomsten begyndte F. HENDRIKSEN & Co. sin nye billedfremstilling. Kompagnonen var boghandler AUG. BANG, som, da det viste sig at virksomheden foreløbig ikke var stor nok til at have 2 ledere, efter kort tids forløb trak sig tilbage. Arbejdsmaaden var væsentlig den hos ANGERER & GÖSCHL anvendte fotolitografiske overføring. 1890 kom HENDRIKSEN gennem en New Yorker bogtrykker i forbindelse med MAX LEVY og fik 1891 2 enkeltlinjerastere af dennes fabrikat. Ved siden af sin virksomhed som fotoætser har HENDRIKSEN, som stifter og leder af foreningen for boghaandværk og den dertil knyttede skole gjort en meget betydelig indsats i de grafiske fags udvikling. 1893 rejste han til Chicago som dommer ved verdensudstillingens afdeling for boghaand-

værk. Han benyttede lejligheden til i Philadelphia at gøre MAX LEVYS personlige bekendtskab og hjemførte nogle af hans nu berømte krydslinjerastere. Senere kom han i besiddelse af firelinjerasteret, som jeg har omtalt side 31. Siden 1908 arbejdes der hos HENDRIKSEN meget med kornraster (mezzografraster) som nogle kunder foretrækker af grunde jeg før har omtalt.

BERNH. U. MIDDELBOE. Afdøde kancelliraad og bogtrykker FR. HOSTRUP SCHULTZ tilbød mig 1889, hvis jeg vilde rejse ud og sætte mig ind i fotoætsningens teknik, at ville starte en reproduktionsanstalt med mig som leder. Da jeg havde afgangsbetegnelse fra kunstakademiet, Neuhausenske præmie og dengang var 14 aars udstiller paa Charlottenborg, mente han, at jeg var egnet til en saadan virksomhed. Efter at have søgt plads forskellige steder, fik jeg nogle tilbud fra Paris og da jeg allerede tidligere havde opholdt mig et aarstid der som maler, valgte jeg at rejse dertil. Hos et par af de store firmaer GILLOT og GUILLAUME forlangte man henholdsvis 12 og 10.000 frcs., hvad der langt oversteg mine evner. Derimod fik jeg plads i en mindre anstalt, Photogravure VITOU for den beskednere sum 1000 frcs. Efter 1 aars ophold der, byggede SCHULTZ en lille fabriksbygning paa Kong Georgsvej, hvor jeg 1891 begyndte min virksomhed. Det gik kun smaat i begyndelsen. Skønt det var en aftale, at jeg naar jeg kom hjem, skulde have en eller to faglærte medhjælpere, viste engagementet af saadanne sig at være saa vanskelig og kostbar, at SCHULTZ ikke mente at det kunne svare regning. Jeg maatte altsaa selv gøre arbejdet og oplære en anden. Min første lærling døde efter et aars tids forløb. 1895 døde SCHULTZ. For at overtage virksomheden fandt jeg en kompagnon i ingeniør H. HENRIK VOGELIUS, men da han ogsaa døde efter et par aars forløb, overtog jeg selv virksomheden 1897. I Paris hos VITOU var det hovedsagelig stregætsning

der ydedes med GILLOTS gamle, maaske lidt forbedrede, asphaltproces (side 16). Halvtone udførtes sjelden. Man benyttede da den allerede herhjemme kendte fremgangsmaade med de 2 enkeltlinjerastere. Resultaterne var efter datidens forhold og omstændigheder ikke daarlige. Besværigheden laa først og fremmest i udførelsen af disse fotografiske rastere og deres opbevaring og renholdelse. Jeg hjembragte til fremstilling af originaler for saadanne 2 kostbare graverede kobberplader. Vanskeligheden ved at tage helt ensartede tryk fra dem var imidlertid saa stor, at end ikke søkortarkivets kobbertrykkere kunde overvinde den. Jeg fik da fra en by i Tyskland — navnet har jeg glemt — et saadant kobbertryk, hvorefter jeg fotograferede rastere. En dag saa jeg averteret fra Berlin, at man der kunde faa enkeltlinjerastere trukne i en dækgrund paa glas. Jeg erhvervede mig et sæt saadanne, men første gang jeg vilde rense et af rasterne, og i den anledning lagde det i vand, sprang alle de fine linjer af og flød som en dusk hestehaar ovenpaa glasset. Med en fotografisk kopi af det andet raster klarede jeg mit arbejde, men det førte til anskaffelsen af mit første amerikanske krydslinjeraster. Det var 1894. Med anvendelsen af de firkantede blændere, der hertil var nødvendig, sloges jeg djærvt. Jeg maatte jo læse mig til brugen. Et aars tid efter fik jeg en god medhjælper i IVAR WENDT. Han var til at begynde med fotograf, men havde søgt uddannelse som kemigraf i en læreanstalt i Bayern. WENDT var en dygtig og i sit fag stærkt interesseret mand. Han erstattede snart den ømtaalelige asphaltproces med albuminprocessen for streg og gummiemaille for halvtone. Ved fælles studier af faglitteraturen arbejdede vi os dog snart bort fra denne. Jeg har senere udelukkende brugt fiskelimsemajllen. Tre og firefarvetrykket var endnu i min virksomhed terra incognita. Udviklingen og udførelsen heraf var herhjemme forbeholdt begyndelsen af det nye aarhundrede.

CHARLES HANSEN kom 1884 i lære hos F. HENDRIKSEN som xylograf. Efter 2 aars læretid som saadan blev han overflyttet til den fotoætsningsvirksomhed, som hans læremester 1885 begyndte. Efter endt læretid 1888 arbejdede han der videre som svend indtil han 1895 begyndte sin egen reproduktionsvirksomhed. De første 2—3 aar anvendte CH. HANSEN den hos HENDRIKSEN lærte østrigske litografiske overføringsmaade. Derefter benyttede han albuminprocessen og kæmpede med det amerikanske kryds-
linjeraster, hvis anvendelse han — som vi andre — maatte læse sig til, blandt andet i A. W. PENROSES Process year book. Efter nogen tids forløb gik han over til at anvende der givne recepter for fiskelimsemaille for halvtone.

FORENINGENS
HISTORIE.

af

Charles Hansen

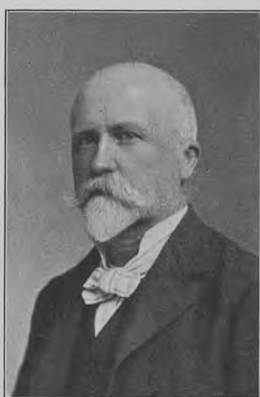

Med Aaret 1903 begyndte et nyt Afsnit i Billedfremstillingsfaget. Det lykkedes nemlig en interesseret Mand at faa Samling paa Fagets Udøvere. Før den Tid havde enhver passet sit efter de Vaner og Former, han efterhaanden var kommen ind i; enhver fastsatte sin Pris efter sit Arbejdes Art og efter Kundernes Beskaffenhed, selv om Konkurrencen satte Skel ved højere eller lavere Priser. Imidlertid førte Udviklingen med sig — som en naturlig Følge af, at Illustrationsfor-

CHARLES HANSEN

BERNHARD MIDDELBOE

AXEL HOLM

FORENINGENS FØRSTE BESTYRELSE

bruget blev større —, at man maatte sørge for at faa samlet Fagets Mestre, der som Regel kun kendte deres Standsfæller af Navn. Den stadig stærkere Konkurrence truede med at bringe Faget i Forfald, dersom Mestrene ikke lærte at arbejde i Fællesskab og i god kollegial Forstaaelse.

Den Mand, der til en Begyndelse paatog sig det vanskelige Hverv at bringe Fagets Udøvere nærmere sammen, var Grosserer EDMUND JACOBSEN, den Gang Repræsentant for Wienerfirmaet ANGERER & GÖSCHL. Da de stadig dalende Klichépriser selvsagt ikke harmonerede med de Priser, nævnte Verdensfirma ønskede betalt for sit Arbejde her i København, var det for-

EDMUND JACOBSEN

staaeligt, at dets Repræsentant søgte at faa Prisnedgangen standset. Selvom EDMUND JACOBSENS Formaal ikke var helt uegennyttigt, er vort Fag alligevel denne Mand Tak skyldig, fordi han saa stærkt lagde sig i Selen for at faa ordnede Tilstande indenfor Faget.

Paa én Gang energisk og taktfuld i sin Optræden gik EDMUND JACOBSEN fra Anstalt til Anstalt og fremhævede overalt det uholdbare i, at Indehaverne ved manglende Samfølelse bragte deres Erhverv i Forfald. Indtrængende lagde han enhver paa Sinde, at vort smukke Fag med sit kunstneriske Virke burde støttes ved kollegial Forstaaelse Udøverne imellem. Det viste sig da ogsaa — da det kom til Stykket —, at man meget vel forstod Betydningen af et Samarbejde til Ordning af Fagets Forhold. Foreningens Forhandlingsprotokol siger om det første Møde, der blev afholdt imellem Repræsentanter for Reproduktionsanstalter i København:

»Paa Foranledning af Grosserer EDM. JACOBSEN nedsattes i August 1903 et Udvalg for at gøre Forslag til en Minimumsprisliste for samtlige Reproduktionsanstalter i Danmark og udarbejde Love for en Principalforening, samt stille Forslag til Dannelse af en saadan. Paa Grundlag af dette Udvalgs Arbejde afholdtes i September et Møde, paa hvilket Sagen drøftedes af Repræsentanter for samtlige Reproduktionsanstalter, hvorefter paa et konstituerende Møde den 15. September 1903 Lovene og Prislisten vedtoges og Foreningen dannedes. Følgende Reproduktionsanstalter meldte sig ind i Foreningen: HOLMS REPRODUKTIONSANSTALT, F. HENDRIKSEN, DANSK REPRODUKTIONSANSTALT, M. TRUELSEN, CHARLES HANSEN, FERSLEW & CO. ved

Bestyrer LARSEN, CARL CARSTENSEN, H. ANKER OLSEN, NORDISK REPRODUKTIONSANSTALT ved Bestyrer LIND-HANSEN samt HAMMERSCHMIDT i Aarhus. Senere paa Aaret indmeldte ALLER sig. Til Bestyrelse valgtes D'hr. MIDDELBOE, AXEL HOLM og CHARLES HANSEN, som efter egen Bestemmelse blev henholdsvis Formand, Sekretær og Kasserer; yderligere valgtes Bogtrykker TRUELSEN til Revisor.«

MARTIUS TRUELSEN
Foreningens Revisor igennem 24 Aar

Foreningens Dannelse var højst paakrævet. Ingen Indehaver af en Klichéanstalt kunde være blind for, at der maatte tilvejebringes en Prisorientering og dermed forbunden Ensartethed i Beregningen. Allerede paa det første konstituerende Møde enedes man om at notere ensartede Satser paa de almindelige Arter af Klichéarbejde. Denne Prisliste blev trykt og udsendt, og det maa siges til Medlemmernes Ros, at den Pris, der var vedtaget som passende Vederlag for ydet Arbejde, blev overholdt uden Overtalelse eller Tvang. Det følte netop som en Lettelse, at man nu havde en Beregning, der var prøvet, sigtet og fundet god, en Klichépris, der i flere Aar blev anset som en fornuftig og sund Markedspris, til Nytte saavel for Sælger som for Køber, idet baade Bogtrykker og Klichéanstalt hurtigt og uden større Besvær kunde kalkulere, nu da man havde en Fættensnor eller Tabel for de almindelige løbende Arbejder.

En af de første Opgaver, der blev stillet Foreningen, var Løsningen af Arbejderspørgsmaalet. Før Foreningens Tid havde enhver Anstalt, med Hensyn til Arbejdstid og Løn, ordnet sig, som det passede enhver bedst, ved Forhandling med de i Forretningen ansatte Arbejdere. Det var derfor

ikke Foreningens Bestyrelse ukært at give imødekommende Svar paa følgende Skrivelse, som den modtog fra Dansk Litografisk Forbund Afd. »Kemigrafen« den 24. September 1903:

Til Formanden for Principalforeningen i Reproduktionsfaget.

Herr Direktør MIDDELBOE.

Ved Nærværende tillader vi os at fremsende et Udkast til en Overenskomst mellem Principaler og Arbejdere i Reproduktionsfaget, og det er vort Haab at dette Udkast maa blive modtaget med Velvillie fra D'Hr. Principalers Side, dette har vi saa meget desto mere Grund til at formode, eftersom det ikke alene er et længe næret Ønske fra Arbejdernes Side at faa ensartede Vilkaar indført i Faget, men ogsaa fra flere af D'Hr. Principalers Side er der fremkommet Udtalelser, der absolut maa animere os til at fremkomme med dette Udkast. I Henhold til ovenstaaende anmoder vi den ærede Forening om en Forhandling angaaende nærværende Udkast, enten med Foreningens Bestyrelse eller et Udvalg af Foreningens Medlemmer. I Haab om at vi ved en rolig og saglig Forhandling maa naa et for begge Parter godt og formaalstjenligt Resultat tegner

Med Højtelse

JOH. NIELSEN

Formand for Afd. »Kemigrafen« under D. L. F.

Bestyrelsen tog straks Sagen op. Den supplerede sig med den udmærkede og erfarne Organisationsmand Bogtrykker MARTIUS TRUELSEN, og der blev paa Søvavillonen afholdt en Række Møder, hvor man med god Villie fra begge Sider vedtog den første Overenskomst, til Ikrafttræden den 12. December 1903. Der var nu kommet Orden paa et Spørgsmaal, som skulde løses, og til en Begyndelse følte det som en Lettelse, idet Principalforeningens Medlemmer nu kunde henvise alle indre Tvistspørgsmaal til Forhandling og Afgørelse de to Organisationers Bestyrelser imellem. Senere,

da Fagorganisationen strammede Baandene, var Tilfredsheden ikke fuldt saa ublandet; paa den anden Side forstod man, at Principalforeningen var et Værn, som man ikke kunde undvære, og efterhaanden drog denne Opfattelse nye Medlemmer ind i Organisationen.

Foreningens første Generalforsamling blev afholdt den 16. September 1904. Formanden, BERNH. MIDDELBOE, kunde her med Tilfredshed fastslaa, at Aaret var forløbet roligt. Prislister fungerede upaaklageligt; man vedtog dog nogle Rettelser i den, belært af de Erfaringer, som man havde indhøstet i Aarets Løb. Med Beklagelse konstateredes det, at der endnu var Anstalter, som stod udenfor Organisationen, idet Arbejdet paa at faa disse ind foreløbig var mislykkedes; men Bestyrelsen lovede, at man ikke vilde helme, før man havde samlet alle Interesser til et stort og stærkt Hele.

Allerede i sit andet Aar begyndte den unge Forening i en Række Møder at arbejde med saa stor en Opgave som denne: at forberede en Sammenslutning imellem Mestrene i Boghaandværkets forskellige Fag. Tiden for en Sammenslutning var imidlertid ikke inde endnu. Efter en Del Forhandlinger maatte Sagen skrinlægges, og først mange Aar efter blev Sammenslutningstanken endelig paa praktisk Maade realiseret.

Lønspørgsmaalet havde hidtil ikke voldt Medlemmerne større Hovedbrud. Overenskomsten med »Kemigrafen« anviste jo i store Træk, hvilken Løn der skulde ydes i de første Aar efter Læretiden. Derimod var der nogen Uensartethed i de ældre Medhjælperes Lønninger, som man af praktiske Grunde gerne saa regulerede. Bestyrelsen udarbejdede derfor en Oversigt over Lønninger i de forskellige Anstalter til Vejledning ved Bedømmelsen af de i Anstalterne ansatte Arbejderes Kvalifikationer og deres Lønkrav, hvis Berettigelse man paa denne Maade kunde vurdere paa ensartet og retfærdig Vis. Den i Efteraaret 1905 udarbejdede Statistik viste, at den gennem-

snitlige Ugeløn for Fotografer udgjorde 35 Kr. 70 Øre, for Ætsere 29 Kr. 64 Øre, for Kopister 27 Kr. og for Montører 25 Kr. 60 Øre. Som et Tidens Kuriosum omtales det ved samme Lejlighed, at en enkelt Arbejder af bestemte Grunde favoriseres med en Kæmpeløn paa 65 Kr. ugentlig!

Spørgsmaalet om Arbejdslønnen kom nu ind i mere ensartede Former, hvad der vakte Tilfredshed saa vel hos Arbejder som hos Principal. Man søgte nu, som senere, at forstaa Tid og Krav, og derfor har Principalforeningen gennem de mange Aar kunnet føre Faget frem uden de hyppige Konflikter, der kendetegner saa mange andre Fag.

I den første Del af Foreningens Levetid var der ingen Regler for Lærlinges Uddannelse, Læretiden var 4 à 5 Aar, men ved Overenskomsten mellem Organisationerne fastsattes den til 5 Aar. Svendepøver var ukendte, indtil Principalforeningen den 18. Oktober 1905 modtog følgende Skrivelse fra Københavns Magistrat:

Da der ifølge Skrivelse fra Kommissionen til Bedømmelse af frivillige Svendepøver her i Staden ønskes etableret Svendepøve i Billedfremstillingsfaget, skal Magistraten i Henhold til Regulativ af 30. September 1884 anmode den ærede Bestyrelse om at udnævne 2 Medlemmer til som Skuemestre og 1 Medlem til som Suppleant at deltage i Bedømmelsen af de for Kommissionen aflagte Svendepøver i nævnte Fag. Meddelelse angaaende Valgets Udfald bedes hertil indsendt.

(sign). DYBDAL

Sagen blev straks taget op paa et Foreningsmøde, og allerede den 5. November havde Foreningen valgt de Medlemmer, der skulde træde i Funktion som Skuemestre ved Bedømmelse af Fagets Svendepøver, d'Herrer Xylograf HENDRIKSEN, Direktør MIDDELBOE og CHARLES HANSEN. Nogle Dage efter foretoges den første højtidelige Handling paa Københavns

Overenskomot mellem
Reproduktionsanotaternes Principalforening

29

Dansk Litog. Forb. Afdl. „Chemigrafen“

§ 1.

Minimallønnen er de første Class efter endt Læretid 20 Kr., derefter 24 Kr. for paglaete Medhjælper. Efterhaanden som disse faar højere Løn, kan disse Løn ikke reduceres. Blevet udgaede fra Lønsnotatlet faar de første 2 Class 10 Kr. om Ugen. Disse vil være at betragte som Forbundlere.

§ 2.

Arbejdstiden er 8½ Time. Dog skal nuværende Medlemmer af Arbejdsgiverforeningen være berettiget til at forlange 9 Times Arbejde. Arbejdstiden skal lægges indenfor Tidrummet 7 Morgenen til 6 Aften.

Svor Arbejde for Dagblade maatte gøre det nødvendigt, kan Arbejdstiden forlanges til Kl. 12. Den Minimallønnen forhøjes da for Arbejde fra 12-9 til Kr. 26, fra 1-10 til Kr. 28, fra 2-11 til Kr. 30, fra 3-12 til Kr. 32. Arbejdstiden skal her forud fastlægges af de kontraherende Foreninger.

§ 3.

Overarbejde betales med 50% ekstra de første 4 Timer, dog ikke udover Kl. 10 Aften, derefter med 100%. For Søn og Svelligdage ydes et Tillæg af 100%.

§ 4.

Lørbefalede Svelligdage betales med fuld Løn.

§ 5.

1ste Dag efter Kl. 12 Svelligdag maa det ikke uden tvungende Nødvendighed nægtes den Arbejder, som ønsker det, at tage fri, dog er Principalen berettiget til at fradrage hans Løn for den Tid han er fraværende.

§ 6.

Det paahviler Chemigrafens Medlemmer at overholde Arbejdstiden og i enhver Sænde efter bedste Bøns at fremme Arbejdet alt efter Forretningens Bærs.

§ 7.

Intet Skuldkyotem og Arbejdsreglement maa bringes i Anvendelse overfor Chemigrafens Medlemmer uden at være forelagt og godkendt af de 2 kontraherende Foreningers Bestyrelse.

Raadhus, hvor en ung Mand, Ætser RØMMERDAHL, havde anmeldt sin Deltagelse og bestod Prøven med Karakteren »Ros«.

Imidlertid dukkede der nye Anstalter frem, og da Foreningen gerne saa, at Prisberegningen praktiseredes i saa stort Omfang som muligt, blev der den 25. Januar 1906 vedtaget en Forandring af Foreningens Love, hvorved det muliggjordes for Anstalter, der ikke var Medunderskrivere af Pristarifen, at blive Medlemmer af Principalforeningen, — ud fra den fornuftige Forudsætning, at det var bedre at have disse indenfor end udenfor Organisationen. Som Følge af nævnte Lovændring havde Foreningen den Tilfredsstillelse at notere følgende nye Medlemmer: MATZEN, VALD. WELLING, HJ. CARLSEN, MAX JENSEN og ANDREASEN. Man haabede nu efterhaanden at kunne gøre Pristarifen saa populær, at alle vedtog at handle efter ensartede Principer. Paa Generalforsamlingen i September 1906 fremkom da et Forslag om, at alle Foreningens Medlemmer skulde slutte sig til den almindelige Prisoverenskomst, og efter nogle Tilføjelser stod Foreningens Medlemmer alle som én samlet om en ensartet Pristarif. Udvalget for denne for Faget saa betydningsfulde Sag fik derefter Bemyndigelse til at forhandle videre med de udenfor Principalforeningen staaende Anstalter, for efterhaanden ogsaa at vinde disses Tilslutning.

I Aaret 1906 skete det første Skifte indenfor Principalforeningens Bestyrelse, idet Sekretæren, AXEL HOLM, der havde været med til at stifte Foreningen, ikke ønskede Genvalg. Paa hans Opfordring valgte Generalforsamlingen Bestyreren af Nordisk Reproduktionsanstalt LINDHANSEN til Foreningens Sekretær.

LINDHANSEN
1906

Det følgende Aar, 1907, blev en brydsom Tid for Reproduktionsfagets Udøvere: den vilde Konkurrence, der praktiseredes af de udenfor Foreningen staaende Anstalter, antog stadig kraftigere Former. Opskræmte Medlemmer oplyste, at Auto og Streg nu blev udbudt for 2 Øre pr. cm², og alle indsaa, at der maatte gennemføres en Forandring til det bedre, dersom Faget ikke skulde ende i det rene Anarki. Humøret var dengang langt nede. Mere og mere følte man, at det maatte komme til en Strømkæntring. Konjunkturerne var skruet kunstigt ned, idet Kolleger udenfor Foreningen — uden Forstaaelse af Konsekvenserne — rent i Blinde kaprede Arbejde blot for at faa Bugt med Konkurrenten. Paa dette Tidspunkt slog Foreningen sit første store Slag for at opnaa en rimelig Vurdering af Konjunkturerne. Ved den ordinære Generalforsamling i 1907 foresloges det at forberede Nedsættelsen af et Udvalg, der skulde forsøge at samle alle under én fornuftig Prisordning. Forslaget blev modtaget med udelt Velvillie, og under Formanden BERNH. MIDDELBOES besindige Ledelse og faste Haand naaede man at samle alle Landets Anstalter til en Prisoverenskomst, der talte 20 Navne, — en Tarif, som skulde gælde et Aar fra 1. Januar til 31. December 1908.

Der var almindelig Tilfredshed med den stedfundne Regulering, som heller ikke voldte nogen Fortrydelse hos Kunderne, og den Frygt for den udenlandske Konkurrence, der under Forhandlingerne var kommen stærkt til Orde, viste sig at være ganske ugrundet. Derimod mødte man Vanskeligheder med Hensyn til en effektiv Kontrol med de mange Underskrivere. Dette gav Anledning til adskillig Betænkelighed og til et almindeligt Forlangende om en Form, hvorunder Kontrol kunde praktiseres. Men da Kontrol i Handel og Vandel viste sig at være saare vanskelig, stolede man paa den sunde Fornuft og paa de Navnes Hæderlighed, der stod som en Garanti for Overholdelsen af givne Løfter. Man nøjedes med at ræsonnere som saa,

at den Tid, der gaar med det gode, er vundet og kommer forhaabentlig ikke igen med det onde. Det værste Konkurrencepres var i alt Fald lettet. Overenskomsten gjorde den Nytte, at den paa et kritisk Tidspunkt trak Faget op af Sumpen, ligesom med et Snuptag. At »Navnene« efterhaanden faldt fra — derpaa blev der givet mangan god Forklaring. Udviklingen og Konkurrencen var imidlertid kommen ind i et mere honnet Spor, og Bestyrelsen fandt andre Felter, der burde pløjes op.

I vort Broderland Sverige — saavel som i Norge — var Forholdene ikke gunstige, og man havde herfra med vagtsomme Øjne fulgt vore Bestræbelser for saa nogenlunde at faa Orden paa Klichémarkedet. I Aarets Løb fører Principalforeningen en omfattende Korrespondance med den svenske Principalforening, der ikke alene interesserer sig for en svensk Prisordning, men stiler saa højt som mod et almindeligt skandinavisk Forbund. Man bliver imidlertid ved Jorden i denne Omgang og veksler venskabelige Tilsagn om, at praktisere et loyalt, forstaaende og hensynsfuldt Købmandsskab, der udelukker Konkurrence imellem de to saa nærliggende Lande. Hidtil havde man herhjemme betragtet »et lille Nap« som en Gevinst for Landet, naar Ordren blot kom fra »hinsidan«, og desværre kom der altfor ofte prompte Svar i samme Tone, naar en dansk Ordre forvildede sig over Sundet, til Tider blot for at man kunde konstatere en lav Pris, der altid lod sig anvende til et Konkurrencetryk paa rette Sted. Disse Grænsetogter bragtes dog nogenlunde til Ophør, vist mest til Svenskernes Tilfredshed og Fordel. Broderaanden svævede nu over Vandene; det gode kollegiale Forhold maatte søge sin Løn i sig selv, og dette førte ogsaa senere til et mere intimt Arbejde de skandinaviske Lande imellem. Fra Norge modtog Foreningen en smigrende Anmodning om at faa overladt Bestemmelserne for vor Pristarif som et værdifuldt Grundlag for Udarbejdelsen af den Prisordning, der var

under Opsejling i Norge, og som mentes at være højst paakrævet. — I Aaret 1908 modtog Foreningen »Kemigrafen«s første Opsigelse af Tarifen. Opsigelsen var ledsaget af Udkastet til en ny Overenskomst, men dette var uantageligt. Et Udvalg, bestaaende af MIDDELBOE, VALD. WELLING og CHARLES HANSEN, blev derfor bemyndiget til at forhandle med Fagforeningen. Det blev til mange Møder, og det saa ofte haabløst ud i de følgende tre Maa-neder. Bestyrelsen var klar over, at Fordringen om Indførelse af 8 Timers Arbejdsdagen var en Kile, der skulde tvinges ind i vor Organisation, for at man derved kunde bane Vejen for en lignende Ordning med de andre gra-fiske Fag. Da vi levede i et godt kollegialt Forhold til den litografiske Prin-cipalforening, hvis Arbejdere stod i samme Forbund som Kemigraferne, ønskede vi ikke at give Køb paa dette Punkt, der iøvrigt var saa betyd-ningsfuldt for vort og for mange andre Fag, og til hvis Gennemførelse Tiden ikke var moden. Desuden forlangte »Kemigrafen« betydelige Indskrænk-ninger iværksat overfor ikke-faglært Arbejdskraft, hvortil ogsaa hørte kunst-nerisk Medhjælp, som vort Fag satte en Ære i at bevare. Forhandlingerne gik sluttelig i Staa. Men saa greb De samvirkende Fagforbund ind med Mæglingstilbud, og efter nye Forhandlinger — med P. HVIDTFELDT som Leder og paa vor Side med Assistance af Xylograf HENDRIKSEN — blev Kravet om Indskrænkning af kunstnerisk Medhjælp betydelig modereret, medens vi saa os nødsaget til at indføre 8 Timer som normal Arbejdsdag mod, at der til Gengæld sikredes Faget Arbejdsfred i 4 Aar.

Der kommer nu en Tid, da den tyske Konkurrence optager Sindene og gør Forretningslivet usikkert, ikke saaledes, at den gør paaviselig Skade, men den paavirker et nervøst Marked ved den stadige Trusel om, at de store Leverancer vil gaa til Udlandet, dersom en tilstrækkelig billig Pris ikke kan fremtvinges herhjemme. Efter adskillige Skuffelser og efter et paagaende

Arbejde paa rette Steder modtog Foreningen endelig en Henvendelse fra Haandværkets og Industriens Toldudvalg om Deltagelse i Udvalgets Toldbehandling af Klichéer. Disse var tidligere bleven behandlede som Skriftstøberiarbejder og ved Indførelse belagt med en Vægttold af 8—10 Øre pr. Kg., som dog efter Henstilling fra vor Forening senere var bleven forhøjet til 62 Øre pr. Kg.

I denne Sag var Xylograf HENDRIKSEN meget kraftigt engageret. Med al sin Autoritet fremhævede han det meningsløse i at sammenblende Klichéarbejde med Galvanos og Skriftarbejder og henstillede at forøge Vægttolden paa Klichéer fra Udlandet til 2 Kr. 50 Øre pr. Kg. HENDRIKSEN henviste her særlig til Sverige og Norge, der var stærkt betænkt paa at vedtage en Værditold paa 15 %. I Sammenligning hermed var den af os ønskede Beskatning yderst ringe. Alle Anstrengelser viste sig imidlertid resultatløse. De tilstedeværede Repræsentanter for det ellers saa skarptsynede Toldvæsen mente, at det var for besværligt at lære Embedsmændene at kende Forskel paa Skrift og Klichéarbejde, — en mærkelig Opfattelse, naar man har set, hvor en Tolders Næse kommer i Bevægelse, blot der spores en Traad Silke i et Bomuldstæppe. Der kom altsaa ikke noget ud af Sagen, men til Ære for vort Fag har det siden vist sig, at vi ganske godt har kunnet holde den udenlandske Konkurrence Stangen i Kraft af Fagets stedse bedre Arbejde, understøttet af stadig bedre og mere tidssvarende Arbejdsmetoder og Maskiner, paa hvilket Omraade Udlandet tidligere var et Hestehoved foran i Konkurrencen.

Som før omtalt var Prisoverenskomsten i Klichéfaget ganske stille paa Vej til at glide ud. Udviklingen var for stærk, nye Anstalter dukkede frem og tvang Forholdene ud af det Spor, som et tidligere Sammenhold havde vist var det rigtige, nemlig en nøje udregnet Betaling for et gennemført

godt Arbejde. Sagen blev imidlertid for Alvor taget op paany. De fleste Anstalter indsaa nemlig godt det fordærlige ved et ødelagt Marked. Paa den anden Side maatte man erkende, at en Overenskomst, der ikke blev overholdt, var af det onde. Der lød da kraftige Røster om at indføre Bestemmelser, som skulde forhindre, at nogen Overenskomst-Underskriver gik under de af alle vedtagne Regler for Salg af Klichéer. Den 30. September 1908 blev der afholdt et Møde, hvor alle de Interesserede udtalte store Betænkeligheder ved en Ophævelse af de med saa betydelige Anstrengelser tilvejebragte Fællesaftaler; enhver kunde jo erindre det Virvar og de Fortrædeligheder, der herskede i Faget, før Foreningen fik Samling paa de mange forskelligartede Interesser. Der var Stemning for en Fortsættelse, men med den Garanti, at Foreningens juridiske Konsulent, Overretssagfører MUNCH-PETERSEN, sammen med et Udvalg af Foreningens Medlemmer skulde modtage og behandle Klager over formentlige Overtrædelser, at Foreningens kollegiale Ret fik udstrakt Myndighed til at gaa kraftig til Værks, samt at enhver Appel, for ikke at fortrædige nogen uden Grund, henvistes til Voldgift. Paa dette Grundlag enedes man om at lade Overenskomsten gælde endnu et Aar, til den 1. Januar 1909. Midt under alt dette Organisationsarbejde indblandes vor Forenings Medlemmer ganske uskyldigt i en Strid imellem Dansk Litografisk Principalforening og Litografisk Forbund. Dette sidste nægtede at lade sine Medlemmer arbejde i de Anstalter, der udførte Fotolito, og da vore Medlemmer ikke vilde svigte i denne Strid, etablerede Forbundet stedvise Striker, hvorved det især gik ud over MATZENS Klichéanstalt og CHARLES HANSEN, der uden at kunne hindre det maatte se Personalet forlade Pladserne efter Ordre fra Forbundet.

Denne mærkelige Sag blev indanket for en Voldgift, der kendte nævnte

lokale Striker ulovlige og paalagde Forbundet en Bod samt Afholdelsen af Sagens Omkostninger. Derimod tilkendtes der ikke de skadelidte Firmaer nogen Erstatning, skønt den iværksatte Affolkning blev alvorligt paatalt som et uberettiget Overfald, der havde voldt de blokerede Anstalter Fortrædeligheder og Tab. Konflikten i Litograffaget trak forøvrigt mere med sig og endte med en Lock-out i Bogtrykfaget. Alle disse Stridigheder berørte baade direkte og indirekte vort Fag, og vi følte Usikkerhed ved at staa isolerede som en lille Forening. Ganske naturligt kom da paa den ordinære Generalforsamling den Tanke frem, at vi stod os ved at indmelde vor Forening i Arbejdsgiverforeningen. Mærkværdigt nok var der Røster, der indtrængende advarede mod en Indmeldelse. Et særlig agtet Medlem fremsatte den Indvending, at det vilde være farligt for vor Selvstændighed, om en saa lille Forening gik ind under den store Organisation. Man enedes om at udsætte Afgørelsen af Spørgsmaalet til Foraaret, for at Medlemmerne kunde gennemtænke Sagen, og især for at se, hvorledes Foreningens Forhold stillede sig til den Tid.

Bestyrelsen, der nu havde været ude for mangt og meget og som indsaa, at vi ikke i det lange Løb turde stole paa vore egne Kræfter, indkaldte da den 12. Maj en ekstraordinær Generalforsamling med Dagsorden: Indmeldelse i Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening. Forslaget blev sat under Afstemning og enstemmig vedtaget. Den 4. Juni 1910 modtog man fra Arbejdsgiverforeningen en af KASPAR ROSTRUP undertegnet Meddelelse om, at Dags Dato var Foreningen optaget som Medlem af den store Hovedorganisation.

Imedens Foreningen saaledes konsoliderede sig fagligt, maatte man med Beklagelse være Vidne til, at det ikke lykkedes at bevare den indre Enighed, hvor det gjaldt Beregningsgrundlaget for Klichéer. Nyopdukkende

Anstalter truede Markedet, og der opstod almindelig Utilfredshed over, at man ikke kunde slaa til, naar Konkurrencen blev for nærgaaende. Paa et Møde, hvor de interesserede Medlemmer var mødt fuldtalligt, maatte man med Beklagelse konstatere, at Forholdene atter havde været stærkere end Foreningsaanden. Der forelaa nemlig Udmeldelse fra fire Anstalter, hvilket praktisk talt betød Sprængning af Prisoverenskomsten; det maatte betragtes som en Kendsgerning, at den Overenskomst, der havde vist sig at være et udmærket Grundlag at samles om i Handel og Vandel, var ophævet. Der ved tabtes et Gode, som havde tilvejebragt ordnede Forhold i en vanskelig Tid. Prisoverenskomstens Ophævelse bragte ganske vist Faget den saa eftertragtede Konkurrencefrihed, men det skulde ikke vare længe, før man med Vemod saa tilbage til en Tid, da enhver fik den Betaling for sit Arbejde, som dette var værd.

Aaret 1910 sluttede med, at Foreningen fik en Ordning med Telefonbogens Fagregister og med Kraks Vejviser, hvorved der opnaaedes en tydelig Adskillelse imellem Klichéfabrikanter og Forhandlere, — en Ordning, der længe havde været tiltrængt, og som nu, da Faget udviklede sig, blev en retfærdig Klassifikation.

Foreningsaaret 1910—11 forløber stille og roligt. Med Tilfredshed ser man, at Overenskomsten med »Kemigrafen« ikke bliver opsagt, — der er altsaa sikret Arbejdsro foreløbig. Det gode Forhold mellem Principalforeningen og »Kemigrafen« understreges ved et Samarbejde paa Læringspørgsmaalets Omraade, idet begge Organisationer ønsker, at alle Anstalter, der beskæftiger Lærlinge, udlærer disse forsvarligt. Fagets Skuemestre stiller da ogsaa det velmotiverede Forslag, at alle Lærlinge, ogsaa hos Mestre udenfor Foreningen, bør aflægge Svendep prøve under behørig Kontrol — en nødvendig Foranstaltning, dersom der overhovedet skal være Alvor i

Uddannelsen. Fagforeningen mener dog, at det maa være nok at slaa ned paa de Mestre, der ikke udlærer deres Lærlinge i Henhold til Lærlingekontrakten. De to Foreninger enedes imidlertid om i paakommende Tilfælde at skride kraftigt ind, dersom det ved Svendeprøven skulde vise sig, at en Anstalt i egen Interesse havde misbrugt en Lærling, saaledes at denne ved Prøven lagde en mangelfuld Uddannelse for Dagen. Faget var jo kun tjent med, at der blev øvet en effektiv Kontrol. Heldigvis har det i Aarenes Løb vist sig, at de fleste unge Mennesker, der aflagde Svendeprøve, kunde deres Fag, og det har været de vekslende Skuemestre en Glæde at vejlede, kontrolere og sluttelig bedømme de unge Aspiranter ved Svendeprøverne. Mange nydelige og dygtigt gjorte Arbejder har været fremlagt paa Raadhuset ved de halvaarlige Svendeprøver, hvor Borgmesteren efter Karaktergivningen med god Samvittighed kunde ønske de unge Mennesker til Lykke med vel udført Svendestykke og gerne lagde dem paa Sinde, at først nu begyndte Livet og Arbejdet, først nu skulde Vingerne for Alvor prøves, forhaabentlig til Glæde for dem selv og til Ære for den Stand, de tilhørte.

I Aaret 1911 optoges som Medlem af Principalforeningen Direktør CHR. JOH. MØLLER, Københavns Klichéfabrik. Der er Grund til at notere denne Begivenhed i Foreningens Historie, fordi Medlemmerne ved den Lejlighed for første Gang fik Anledning til at se i deres Midte den Mand, der senere kom til at betyde saa meget for Foreningens Udvikling. Det viste sig snart, at det nye Medlem var stærkt interesseret i Foreningslivet, hvilket senere førte til, at Direktør MØLLER, med sin store Arbejdsevne og sikre Sans for Realiteter, blev Medlem af Bestyrelsen, først som Sekretær, senere som Foreningens selvskrevne Formand gennem mange Aar, — opfyldt af en aldrig svigtende Interesse for det Arbejde, der blev lagt paa hans Skuldre.

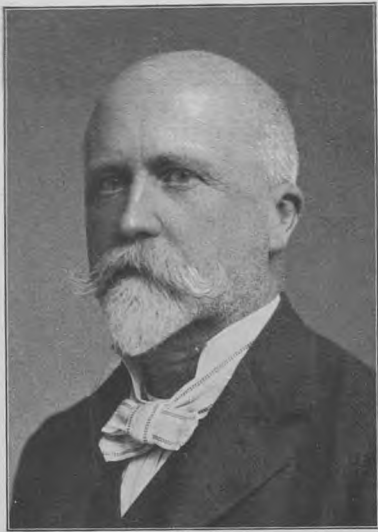
Aarets Skovtur blev forsaavidt nævneværdig, fordi den var den første af

de berømte Udflugter til Klampenborg med paafølgende Spadseretur over Sletten med de blomstrende Hvidtjørne til Slottet paa Eremitagen, hvor der dengang var det herligste Beværtningssted, man kunde ønske sig. Disse Eremitageture staar for alle de noget ældre Medlemmer i en særlig Glans. Hvem af de gamle erindrer ikke den festlige Stemning, som man følte allerede ved Slottets lave Indgang, den murstensbelagte Forstue, hvor gammelt Kobbertøj skinnede omkap med Værtindens glade Ansigt, og hvilken Forstue, uforandret fra svunden Tid, med mærkelige Vægdekorationer, Gevirer og hemmelighedsfulde Krinkelkroge, Thuras fornemt tegnede Trappe, smal og knirkende, hvor man ligesom gik paa Tærne for ikke at gøre unødigt Støj, og saa de minderige Stuer med forgyldt Stukkatur fra Enevældens Dage, mærkelige smaa Interiører med gamle Billeder fra Kongejagter og Fotografier fra de vekslende Fyrstebesøg, og sluttelig — og ikke mindst — det altid overdaadigt dækkede Bord, der aldrig manglede Værtindens berømte Spinat eller hendes uforlignelige Hummer naturel i Mayonnaise. Stemningen var altid den bedste ved disse vore Sammenkomster, hvor Deltagerne faldt hen i Velvære, indtil Skumringen meldte sig og man maatte rejse sig fra Bordet for at kaste et Blik ud igennem de med utallige Inskriptioner overridsede smaa Ruder, hvorigennem man saa den store Slette med de mange Dyreflokke og Høje Sandbjergs blaanende Konturer i det fjerne, hvor Aftenrøden svøbte det vidt strakte Landskab i et dæmrende Lys. I et saadant Øjeblik maatte alle føle sig grebne af det gamle Jagtslots Eventyrstemning, indtil man blev kaldet til Kaffe bordet, hvor Lysene skinnede med en egen Glans i de gamle Sølvstager, der altid tændtes ved Mørkets Frembrud, — ikke just til Ære for Principalforeningen, men fordi der hverken var indlagt Gas eller Elektricitet i det gamle hæderværdige Slot.

Aaret 1912 gaar stille og roligt, Møderne er faa, men alligevel er der

nok at bestille for en villig Bestyrelse, idet Forbundet rører paa sig i Anledning af en Arbejders Overgang fra Dag- til Natarbejde. Man maa erindre, at hele den Bygning, der hedder Overenskomst imellem Principaler og Arbejdere, var bygget op, alt eftersom Udviklingen skred frem og Forholdene forandrede. Mange Punkter, der før havde været upaaagtede som uvæsentlige, kunde pludselig blive aktuelle. Saaledes gik det med Natarbejdet. Forbundet mødte her frem med Krav, der maatte sigtes med Omhu og Fremsyn, at ikke senere nogen af Fagets Interesser skulde blive sat paa Spil. Men gennem Forhandling klarlagdes Forholdet, uden at det blev nødvendigt at ty til Voldgift. Nu, i Aaret 1928, da delt og forlagt Arbejdstid, saavel som Aften- og Natarbejde er lagt til Rette paa en for Avisanstalterne praktisk og fordelagtig Maade — en Tarif, gennem hvilken de uden nogen Indsats eller Kamp har opnaaet ordnede Arbejdsforhold — maa det beklages, at Dagbladene af praktiske Hensyn har ønsket at staa paa egne Ben og ikke mere er Medlemmer af vor Organisation. Men Udviklingen skrider jo stadig frem, og forhaabentlig fører den med sig, at man igen naar til Samling.

Forholdet imellem Principalforeningen og Arbejderorganisationen i disse sidst omtalte Aar maa i al Almindelighed karakteriseres som harmonisk og præget af Forhandlingsvenlighed. Hver især søgte at stille sig forstaaende til Tidens Krav. Dog kunde der lejlighedsvis være ret stærke Divergenser, som da en Anstalt i Aarhus havde hængt det første Arbejdsreglement paa Væggen i Arbejdslokalerne. I Begyndelsen af Aaret 1913 maatte Bestyrelsen mønstre al sin Liberalitet for at dele Sol og Vind lige. Arbejdsreglementet, der forlangtes pure strøget, blev modereret saa tilpas, at Arbejdernes Ære og Principalernes med blev reddet til begge Parters Tilfredshed. Denne Protest mod et Arbejdsreglement er den eneste, der nogensinde har været til

BERNH. MIDDELBOE
1913

Forhandling. Som man raaber i Skoven, faar man Svar, og da Arbejderne i vort Fag overvejende har vist sig som interesserede og intelligente Medarbejdere, har Trangen til Ordensregler aldrig været aktuel. Dette være sagt til Ære for vort Fags Arbejderstab.

Overenskomsten med »Kemigrafen« løber den 1. April 1913 stadig videre uden Opsigelse, dog mærker man Forløberne for en strammere Opfattelse, naar »Kemigrafen« kommer ind paa Spørgsmaalet om, hvad Avisernes Aften- og

Natarbejde skal vurderes til. »Politiken« indmelder sig i Principalforeningen, fordi det viser sig, at Fagforeningen søger Arbejdslønnen forhøjet i de udenfor Foreningen værende Anstalters Privatoverenskomster. Som Følge heraf afholdes der et Møde imellem de to Organisationer for at faa ordnet »Politikens« Forhold. Herved bliver Reglerne for Natarbejde yderligere klarlagt.

Paa Foreningens ordinære Generalforsamling i September 1913 meddelte Formanden, BERNH. MIDDELBOE, at han af mange personlige Grunde maatte frasige sig Formandshvervet. Med Ære havde han beklædt dette Hverv gennem de mange Aar fra Foreningens Stiftelse i 1903, og der udtaltes paa Generalforsamlingen mange anerkendende Ord som Tak fra Foreningens Medlemmer for det store og uegennyttige Arbejde, MIDDELBOE havde ydet. De Medlemmer, der har fulgt ham fra Foreningens første Aar, har kun Lovord for den maalbevidste Stræben, som altid prægede Ledelsen af Foreningen under MIDDELBOES Formandsskab, og som fik Betydning for Fagets Fremgang og Udviklingsmuligheder. Her kan man henvise til

Foreningens Overenskomst med Fagforeningen.

I MIDDELBOES Hænder og under hans Ledelse blev denne Overenskomst saaledes, at vi kunde være tjent med den, idet han, med human Forstaaelse, parret med en fast Villie, afledede alle Forslag, der var uberettigede, fordi de ikke lod sig forene med Tiden og Forholdene. Det samme kan siges angaaende Foreningens indre Bestemmelser med Hensyn til den Prisordning, der fandtes nødvendig for Fagets Trivsel. Mange Gange var det svært at træffe det rigtige i en

CHR. JOH. MØLLER
1913

Tid, da alt var i Udvikling og Vejene uprøvede, men til Ære for BERNH. MIDDELBOE skal det siges, at han, som den ubetingede Hædersmand med det klare Blik for Forholdene, altid valgte det rette og gennemførte sine Teorier med ubøjelig Villie til Gavn for Faget og til Ære for selv.

Den nye Bestyrelse, der efter MIDDELBOES Fratræden konstituerede sig med LINDHANSEN, der nu havde taget Navneforandring til NØHLIND, som Formand og CHR. JOH. MØLLER som Sekretær, medens CHARLES HANSEN stadig fungerede som Kasserer, gik straks i Gang med at realisere det nyvalgte Bestyrelsesmedlem, Sekretær MØLLERS store Tanke: paany at samle alle under en ensartet Klichéberegning. Den kommende Tid prægedes af et maalbevidst og sejt Arbejde med at samle de udenfor Foreningen staaende Anstalter om en Tarif gældende for hele Landet. Talrige Separat- og Fællesmøder maatte afholdes, før det begyndte at lysne. Mange Timer blev spildt, mange Trapper slidt af MØLLER og CHARLES HANSEN, naar de gik fra Anstalt til Anstalt og fremsatte Forslag, udredede Grunde og, hvis dette slog fejl, talte til Fællesfølelsen, der maatte og skulde bringe Faget

ud af det Uføre, hvor hver især handlede paa bedste Beskub, ofte ud fra den fejlagtige Opfattelse, at der nok kom bedre Tider, blot man holdt Pinen ud, — i Mellemtiden var mulig nogle af de værste Konkurrenter gaaet i Stykker! Bestyrelsen handlede maalsikkert, ud fra klare Synspunkter, og efter et intensivt og brydsomt Arbejde lykkedes det tilsidst at samle Faget om en i alle Maader betryggende Overenskomst, der efter mange Overvejelser og Møder endelig skulde bringe Underskriverne det Gode, at hver især fik antagelige Vilkaar at arbejde under. Samtidig haabede man paa, at den kollegiale Samfølelse skulde fremelske et regulært Købmandsskab til Ære for Standen og til Gavn for alle, der ønskede stabile Forhold. Bestyrelsen kunde sluttelig med Tilfredshed konstatere, at alle Anstalter i København, ialt 22 Firmaer, havde tiltraadt Overenskomsten af 1. Marts 1914.

Foreningen var nu igen kommet ind i gode Forhold, takket være den nye Tarif, der ligesom udgjorde et Bindeled imellem Fagets Udøvere, selv om disse ikke alle var Medlemmer af Principalforeningen. Man saa nu nogle fredelige Arbejdsaar imøde med det Haab at faa Fagfæller over hele Landet samlet i én stor Forening.

Imidlertid kom Verdenskrigen og lagde sin døde Haand paa Forretningstilværet. Klichéfaget saa, som alle andre Fag, en mørk Tid imøde. Der blev stille paa alle Værksteder, og der førtes i vort Fag, som i talrige andre, Forhandlinger med Fagforeningen om en Ordning, hvorved man i en Tid, da Samfundsfølelsen var vaagnet, kunde undgaa Afskedigelser i større Udstrækning. Forhandlingerne resulterede i, at man, hvor det gjordes nødvendigt, ordnede sig med sit Personale, saa at der til halv Løn blev arbejdet den halve Dag, idet man fra begge Sider fornuftigvis ræsonnerede, at ved denne Fremgangsmaade stod man halv Skade og alle fik lidt. Denne Ordning blev dog ikke ført langt ud i Praxis; da den første Spænding var

overstaaet, begyndte Hjulene saa smaat igen at gaa rundt, og Fagforeningen opsagde derpaa med 14 Dages Varsel denne liberale Overenskomst til Opør den 25. Oktober.

Paa dette Tidspunkt maatte Foreningens Formand, CHR. NØRHLIND, af

KENDTE ANSIGTER

Forretningshensyn indskrænke sit Arbejde for Foreningen, og paa et Bestyrelsesmøde den 2. November konstituerede Bestyrelsen sig med CHR. JOH. MØLLER som Formand, en Stilling, han med sine repræsentative Evner og Virkelyst var som skabt til.

I Løbet af Vinteren fremsatte en Del af Medlemmerne Ønsket om en maanedlig Mødeaften, og »Tyskekældereren« i Linnésgade valgtes som Samlingssted. Her kunde Medlemmerne, efter god gammel Mesterskik, ved en Sauerkraut og en Seidel tysk Øl frigøre sig for Dagliglivets Besværlig-

heder og sludre gammeldags om alt andet end Klichéer. Desværre viste det sig, at Klichémændenes Selskabelighed ikke stod Maal med Bestyrelsens Bestræbelser for at skaffe Foreningslivet ind i de antydede Former. Besøget tyndede ud, og det endte med, at den, der skulde føre Tilsyn med Gemytligheden, sad der alene, hængende over en Øl, hvis dunkle Farve stod godt til Humøret hos den taalmodige jourhavende, som spejdede efter, om der dog ikke skulde komme blot én til, saa at man kunde faa en Aften ud af det. Butikken blev efter dette sidste Forsøg lukket, ogsaa rent bogstaveligt, for Tyskerne, der ellers søgte Kælderen, var kaldt til Fronten, og Ølkilden stoppede op af sig selv. Saaledes endte Principalforeningens Bier-Aftener.

Sommeren 1915 oprinder, Tiden er stadig usikker, Verdenskrigen er i stadig Udvikling, Handelslivet staar i Stampe, og alt er i Nedgang. Der hamstres og sjakres overalt for at sikre Dagen og Vejen. Varepriserne begynder at stige, samtidig med at Rygter om manglende Tilførsler høres her og dér: Endnu lider Reproduktionsanstalterne ikke nogen Nød, men en Følelse af Usikkerhed har bemægtiget sig Samfundet og giver sig Udslag paa forskellig Vis, af og til paa en pudsig Maade, som da en nervøs Klichémand udtalte: »Man maa dog sikre sig«, og derefter hos Marskandiserne i Læderstræde opkøbte gamle Sølvskeer, for af disse at faa fremstillet salpetersurt Sølv; da han fremviste sin Skat, erklærede han triumferende: »Hvad man har, det har man«. Manglen paa Kemikalier blev dog aldrig videre følelig. Fagets Leverandører viste, at de forstod at holde deres Lagre forsynede, men ganske vist blev man sat paa en lempelig Ration, for at alle kunde faa det nødvendige.

Det var, som sagt, sjældent, at der var nogen følelig Mangel. Herfra maa dog undtages Collodium. Skydebomulden kunde jo bruges til Spræng-

stoffer, og den færdige Collodium til Forbinding, og en Tid mærkede man Knapheden paa dette for Klichéfabrikationen saa nødvendige Raastof til Fremstilling af fotografiske Plader. De mest kyndige slog op i gamle hengemte Receptbøger, købte Celloidin og fremstillede heraf den nødvendige Collodium. Man gled dog ogsaa gennem disse Besværligheder, idet driftige Fabrikanter herhjemme gik i Lag med Collodiumfabrikationen, og snart var denne Mangel afhjulpen.

Foreningens Bestyrelse laa ikke paa den lade Side under disse Omstændigheder. Man søgte stadig Udveje, man forsømte ingen Mulighed for at komme Medlemmerne til Hjælp, f. Eks. da Zinkmanglen begyndte at melde sig. Foreningen ordnede tildels dette Forhold gennem vedholdende og energiske Forhandlinger med de rette Folk, saa at man ved Fællesindkøb af europæisk og amerikansk Zink i ret store Mængder sikrede Medlemmerne, at de ikke kom i Besvær. Transportvanskelighederne var store; man vidste aldrig, om en Ladning amerikansk Zink nogensinde naaede sit Bestemelsessted, — en Torpedo kunde jo i de Dage faa mange Forhaabninger til at slaa fejl. Senere, da Forholdene trak sig noget mere i Lave, gjorde vore Leverandører ikke de Forhaabninger til Skamme, som man nærede til deres Dygtighed, hvor det gjaldt om at faa Varer hjem til nogenlunde overkommelige Priser. De vanskelige Tider, der øgede Usikkerheden med Hensyn til hvad Fremtiden bar i sit Skød, gav Stødet til, at der fra Dansk Litografisk Principalforening fremkom Forslag angaaende en almindelig Sammenslutning af de grafiske Fag. Paa en Række Møder i Arbejdsgiverforeningen blev Muligheden for en grafisk Blok indgaaende drøftet, og som Resultat af disse forberedende Udvalgsmøder dannedes den 30. Januar 1915 en Sammenslutning, nærmere betegnet som »Fælleskommissionen af de grafiske og dermed beslægtede Fag«. I det paagældende Møde deltog Kø-

P. A. TUTEIN
1915

benhavns Bogtrykkerforening, Dansk Provins Bogtrykkerforening, Bogbinderlauget i København, Dansk Litografisk Principalforening, Centralforeningen af Bogbindermestre i Provinsen, Foreningen af Lyskopieringsanstalter samt Reproduktionsanstaltens Principalforening.

Denne Sammenslutning, der var Udtryk for Forstaaelsen af, at man skulde staa Ryg mod Ryg i en for Landet usikker Tid, var forholdsvis godt organiseret, rakte vidt og tog sig gennem specielle Udvalg bl. a. af saa forskellige

Sager som det i de Tider aktuelle Leverandørspørgsmaal, Organisation af alle Fællesinteresser, Fængselsarbejdet og Toldlovsforslag. Udvalgene ofrede Tid og Arbejde, men den nye Organisation manglede først og fremmest en Overledelse, der kunde samle alle disse forskellige Interesser under én Hat. Fællesorganisationen sygnede efterhaanden hen til et Intet. Tiden var endnu ikke moden for en saa vidtrækkende Sammenslutning.

Paa Foreningens ordinære Generalforsamling i September 1915 valgtes — i Stedet for CHR. NØHLIND — P. A. TUTEIN af Firmaet TUTEIN & KOCH til Medlem af Bestyrelsen. I dette Foreningsaar gennemførtes en Række Reformers, der i Særdeleshed tog Sigte paa kollegiale Spørgsmaal saasom Arbejderantagelse, Forholdet overfor usolide Kunder og lignende. Vise af disse Bestemmelser, der afhjalp et Savn uden paa nogen Maade at træde Arbejdernes Selvbestemmelsesret for nær, blev mødt med Protest fra Arbejdernes Organisation. Denne maatte dog, ved saglig Behandling af de paagældende Spørgsmaal, indrømme Principalerne Ret til at være Herrer i eget Hus. I det store Hele blev Principalforeningens Love stærkt reviderede,

bl. a. indførtes der Voldgiftsbestemmelser, og de første Æresposter blev her tildelt F. HENDRIKSEN og MARTIUS TRUELSEN. Foreningen arbejdede overhovedet kraftigt i dette Aar, hvor ogsaa den Bestemmelse indførtes i Lovene, at kun Underskrivere af Pristarifen kunde staa som Medlemmer af Principalforeningen. Alle disse nye Bestemmelser om forøget Gensidighed og om kollegial Optræden var en naturlig Følge af den stadig mere og mere spændte Krigssituation, der, selv om den just ikke truede Erhvervslivet, dog manede til at staa Last og Brast. Denne Samfølelse fik et særlig typisk Udslag i en Aftale mellem Principalforeningen og »Kemigrafen« paa et specielt Omraade, hvor Forholdene gav Anledning til Fællesoptræden imod Anstalter, der virkede nedbrydende paa vort Fag.

H. DIETRICH
1917

I disse sidst forløbne Aar begyndte Valuta-Usikkerheden. Pengenes Værdi var i stadig Dalen. Miséren var følelig i mange Hjem, hvor Lønnen ikke var i Overensstemmelse med de hastigt stigende Priser. Endnu havde Situationen dog ikke affødt nogen Fællesaftale angaaende Løntillæg. Enhver ordnede sig paa bedste Maade med sit Personale, men efterhaanden antog de gentagne Anmodninger om Lønforhøjelse fastere Former som motiverede Krav. Organisationen maatte derfor søge Spørgsmaalet løst gennem Forhandling med Arbejdernes Repræsentanter, og denne Forhandling blev efterfulgt af mange andre, for selv om Pengerigeligheden begyndte at vise sig, var Pengenes Værdi ringe, da alle Priser var i stadig og stærk Stigen. Samtidig med Arbejdslønnens Forøgelse begyndte ogsaa Raavarens Pris at gaa i Vejret, og da det paa et Medlemsmøde ved en nøje Udregning var

konstateret, at den Anstalt, der solgte Klichéer i Henhold til gældende Prisoverenskomst, risikerede at sælge med Tab, vedtog Foreningen, under afgjort Tilslutning, en første samlet Forhøjelse af de hidtil gældende Priser paa Klichéarbejde.

Kravene om Dyrtidstillæg strammedes stadig kraftigere, men en Honorering af de ikke ubillige Krav vanskeliggjordes ved den ubehagelige Kendsgerning, at de af Fagets Mestre, der især udførte Dagblads- og Ugebladsarbejde, var bundne ved Kontrakter, som ikke tillod nogen Prisforhøjelse. Hvorfra skulde saa Pengene komme til nye Dyrtidstillæg! Sluttelig opnaaedes der dog ogsaa en Ordning af nævnte vanskelige Spørgsmaal gennem en Forhandling, der resulterede i et ensartet Tillæg til Arbejdslønnen.

Da Dyrtidssituationen stadig skærpedes, uden at man ret var klar over, hvilken Vej det hele gik, foranstaltedes der i August 1918 et Fællesmøde mellem Bogtrykkerforeningen, Dansk Litografisk Principalforening og Reproduktionsanstaltens Principalforening. Formaalet var at søge opnaaet en fælles Regulering af de stadig gentagne Dyrtidstillæg og at komme i Overensstemmelse med Statistisk Departements Opgørelse, der paa nævnte Tidspunkt angav Stigningen til 82%. De stadige Lønforhøjelser nødvendigjorde, i vort Fag som i alle andre, ligesaa stadige Prisstigninger, men, hvor mærkeligt det end kan lyde, hørtes saavel fra Arbejdere som fra Principaler den Klage, at man ikke, trods alle Tillæg og Forhøjelser, kunde faa Pengene til at slaa til. De fleste søgte Grunden hertil i det simple Regnestykke, at man stadig var bagefter med de nødvendige Forhøjelser. I hvert Fald gik Klichéanstalterne aldrig til Forhøjelse af Priserne, før de var klemt dertil af den stigende Arbejdsløn. Derfor tjente ingen Reproduktionsanstalt Penge under Krigen, i alt Fald ikke i Forhold til den herskende Pengerigdom under Verdenskrigens høje Konjunkturer.

Paa den ordinære Generalforsamling i September 1918 valgtes Direktør TAGE HIORT til Bestyrelsesmedlem i Stedet for Direktør DIETRICH, der fratraadte efter et Aars Arbejde. Bestyrelsen maatte kort derefter træde i Forhandling med Fagforeningen angaaende Dyrtidstillæg til de ikke-faglærte indenfor Reproduktionsfaget. Forhandlingerne tilspidsedes efterhaanden i nogen Grad, eftersom Principalforeningen bestandig under disse havde hævdet, at f. Eks. Kliché-montører, som ikke-faglærte, ikke vedkom Fagforeningen, i Særdeleshed, da man stadig frivilligt havde ladet de ufaglærte faa Del i de hidtil ydede Dyrtidstillæg. Rent bortset herfra skyldte man Søsterforeningen, Dansk Litografisk Principalforening, det Hensyn, stedse at være i Kontakt med denne, der ogsaa havde sine ufaglærte, Sliberne. Disse Forhandlinger naaede dog ogsaa til Vejs Ende, ved at de to Fag omsider fik enslydende Bestemmelser for ufaglærte. I det Hele lagde Tiderne stærkt Beslag paa Foreningens Ledelse, idet der bestandig blev stillet Krav om Ordning af Øjeblikkets Spørgsmaal. En forvirret Tid! Nævn efter Nævn dukker op, og der rationeres næsten paa alle Omraader, fordi Beholdningerne skal slaa til. Man stod jo stadig overfor den Kalamitet, at ventede Tilførsler udeblev. Hver Gang en Ladning var sluppet igennem Farezonen og Udladning kunde begynde, drog de Industridrivende, hvis Virksomheder var afhængige af Raavarerne, et Lettelsens Suk. Ved Forhandling med Fællesorganisationen for Industri og Handel fik Principalforeningen Zinkplader hjem fra Amerika; disse Beholdninger slog til for en Tid, da der var købt ind i store Partier til Fordeling blandt Medlemmerne. Vanske-

TAGE HIORT
1918

ligere var det med Petroleum, Terpentin og Benzin, som for mange Virksomheder i Danmark var af saa afgørende Betydning, at Udeblivelsen af disse vigtige Produkter vilde betyde Standsning paa ubestemt Tid. Det drejede sig her om en Landssag, og et af de fornemste Nævn blandt de mange Fordelingsnævn var da ogsaa Brændselsoalienævnet. Det ordnede Tilførsler og Fordeling af Petroleum, saaledes at hver Organisation eller hvert Fag gennem sin Formand maatte staa inde for, at ingen forfordeltes, samt paase, at de Oplysninger, der afgaves af den enkelte om Forbrugets Størrelse, var rigtige. Hver især fik da gennem sin Organisation udleveret saa meget Petroleum, at det netop dækkede det maanedlige Behov, men da Husmødrene knap turde tænde en Lampe eller »Primus« af Frygt for, at de rationerede Mærker ikke skulde slaa til, maatte man jo sætte Tæring efter Næring og hver især spare paa bedste Maade.

Smarte Folk bragte forskellige Pudse- og Afvaskningsmidler paa Torvet til liden Glæde for de Anstalter eller Bogtrykkere, der forsøgte sig med disse; de var nemlig mere eller mindre værdiløse, — man mindes f. Eks. Vædsken med det meget sigende Navn »Typolin«. Tiden var til »Hokus Pokus«. En opfindsom Kemigraf inkasserede adskillige Ducører ved at gaa rundt og vise Anstalterne en Metode, der ved Afpudsning af Plader efter Sigende sparede det halve Forbrug af Petroleum. Et ganske lille Kolumbusæg: ved Hjælp af Avispapir og en Neglebørste tog man Farven af den opvarmede Plade. Manden gjorde ikke faa Forretninger, for Tiden var streng, og man maatte spinke og spare for at faa de udleverede Kvanta Petroleum til at slaa til.

Den paagældende Fordelingsvirksomhed lagde et stort Arbejde paa Formandens Skuldre. Han havde det Ansvar, der var forbundet med at skulle dele Sol og Vind lige, og det var, vel at mærke, ikke alene Principalforeningens Medlemmer, som skulde administreres. Alle Anstalter i

STATENS FORDELINGSKONTOR
FOR BENZIN OG BENZOL
FRA DET SYDLIGE UDLAND
18 VESTRE BOULEVARD

KØBENHAVN d. DEN 28/12 1918

Reference Nr. 11867.

Reproduktionsanstaltens Principalforening
Vimmelskæftet 43.

I Anledning af Deres Ansøgning af 6. ds. meddeler
Fordelingskontoret Dem herved Tilladelse til Køb af
40 Kilo Benzin

til Brug ved Fordeling blandt Foreningens Medlemmer.

Med Hensyn til Udleveringen af Benzinen maa der
finde Henvendelse Sted til Firmaet Brødr Jansen, St
Kongensgade 55, København K. Det tilføjes, at De paa
Grund af de forhaandenværende meget knappe Beholdnin-
ger ikke vil kunne vente Udleveringstilladelse for
yderligere Kwanta Benzin den første Maaned

Til Brug ved næste Ansøgning fremsendes vedlagt et
Skema, der i udfyldt Stand maa indsendes hertil. se-
nest 8 Dage før Leveringen ønskes

P. K. v.

A. B.

København d: 4te Decbr. 1918

REPRODUKTIONSANSTALTENS
PRINCIPALFORENING.

Vedrørende Petroleum.

Fra Brændselsnævnet har Jeg Dage Dato mod-
taget en Skrivelse, hvori det meddeles, at der forment-
lig i en nær Fremtid vil komme saa rigelige Forsyninger
af Petroleum, at man tænker sig Muligheden af et dække
hele Forbruget, idet der dog maa gaa ud fra, at der
stadigt vises den størst mulige Sparsommelighed.

Brændselsnævnet har anmodet om at faa opgi-
vet, hvor meget det samlede maanedlige Forbrug er hos de
Virksomheder, der faar deres Forsyninger gennem Repro-
duktionsanstaltens Principalforening, saafremt man gik
ud fra, at hver enkelt Virksomhed fik fuld Dækning

I den Anledning bedes De udfylde vedlagte Spørge-
blanket og indsende den, saaledes at den er Undertegnet
i Hænde seneest d. 6de ds.
Oplysninger, der skønnes at være urimelige, for-
beholder man sig Ret til at reducere.

Erhødigst
CHR. JOH. MØLLER.

1/4 NORDISK BENZIN COMPAGNI.

København, Poststemplets Dato.

F
til den mellem den amerikanske og den danske Regering
saoverenskomst skal der, for at kunne faa Varer ud-
ne Overenskomst, underskrives en Generalerklæring
og beder vi Dem derfor omgaaende returnere os samme i
e Konvolut. - Vi vedlægger en Kopi af denne Erklæ-
for at De naer kan sætte Dem ind i sammes Ordlyd og
lfælde handle derefter. - Forinden Erklæringen er
kke kunne forsyne Dem med vore Varer
Benzin fra Amerika ventes i Januar Maaned, og vi
ke nu nævnte Generalerklæring, for at denne Side
den, saaledes at Ordres ikke sinkes af denne

udset indtræffer, venter vi at kunne begynde
temte Lagre i Slutningen af Januar Maaned eller
efter de af Benzinnævnet nærmere angivne Ra-
l det muligvis af Autoriteterne blive anset
labrug at iblande Petroleum i et passende For-
en til at strække længst muligt
at Ordres ikke kan modtages, forinden
meddeler, naar Udleveringen kan

Brændselsnævnet
Pilestræde 48
København K.

Referere til: 4552 L/2.H.

D. 2. Decbr. 1918

Herr Direktør Chr. Johs. Møller
Vimmelskæftet 43.

Da Nævnet formener, at der i de kommende Maaneder
vil rigeligere Petroleumstilførsler end
til samtlige Forbrugere, som
Nævnet. Til Bogtryk-

REPRODUKTIONSANSTALTENS
PRINCIPALFORENING

Grundet paa de Vanskeligheder, der har vist sig at være
forbundet med den maanedlige Forsyning af Petroleum og
Benzin, maa det forlæges, at den nævnte Omstilling
ikke kan realiseres, og at den nævnte Omstilling
Firmaet F. L. Bie, Christianstadsvej 24, København K.,
den 2. August, at man i maalet skal
faa være forsynet med Propper

København, d. 21. Juli 1918.

N. V.

KRIGSTIDENS RESTRIKTIONER

Danmark skulde, uanset om de tilhørte vor Organisation eller ej, have deres Forbrug kontrolleret og udleveret gennem Principalforeningen, der havde Besværet med Fordelingen. Det var et lige saa brydsomt som utaknemmeligt Hverv, idet enhver syntes, at *han* ikke fik nok. Til Ære for vor Forening varetog Formanden denne Opgave med Indsigt og Taalmodighed. Nu, da Foreningens Historie skrives, har det sin Værdi at mindes den Tid, da vor Forening var Mellemedet mellem Myndighederne og alle de Anstalter, der i de gode Dage havde ment at kunne undvære en Organisation. De meldte sig, da det kneb, alle som én for at faa Andel i de Goder, som var fremskaffet ved uegennyttigt Arbejde fra den Forening, der for Fællesinteressernes Skyld tog en besværlig Opgave op. Det specielle Arbejde, som Direktør CHR. JOH. MØLLER paatog sig, bør ikke gaa ad Glemme. Han arbejdede i disse Aar for hele Standen uden anden Tak end den Tilfredshed, som laa i at kunne konstatere, at det hele gik rundt, og at alle fik, hvad der uden Persons Anseelse tilkom dem.

I denne Restriktionernes Tid, da snart sagt alt er belagt med Bestemmelser og Rationering, florerer Handelen, alt gaar op i uhørte Priser, og alle betaler gladelig, hvad det koster, blot man kan faa, hvad man ønsker. Teatre og Biografer melder udsolgt til dobbelte Priser, og paa Restauranterne gaar Bølgerne højt, medens Champagnen skummer og Pengene ruller. Millioner tjenes paa Børsen af uvidende Spillere og heldige Spekulanter. Alt gaar rundt og rundt, for der er ogsaa Penge at tjene for Smaafolk; dog vil enhver have mere, Tiden kræver Penge — flere Penge —, og der meldes om Uro her og dér i Fagene, hvor man ikke straks er tilbøjelig til at bilægge Striden med nye Løntillæg; disse trækker igen Varepriserne i Vejret, og Priserne stiger ustandseligt. Hvorledes skal dette ende, for sandt at sige, Pengene har ingen Værdi, selv om der er mange af dem; de ruller og bliver

	Plac	Antal	Sal	Indt. Bkg	Beløbet	Benzin
Aalborg Klædefabrik Aalborg	2	1	3	600	5000	500/800
Carl Møllers Etablissement Næstved	4	1	5	11,000	8000	900/1300
J. Andersen N. Nord 13	3	1	4	9000	8000	700/1000
Montguller 20 Odense	1	1	2	4500	3000	400/500

500/800
 100/1600
 400/800
 500/800
 700/1000
 200/300
 2,000/3000
 900/1300
 700/1000
 700/1000
 900/1300
 100/1600
 200/300
 400/500
 1000/1600
 1200/1600
 148

Til
Hr. C. J. Møller,
 Formand for Reproduktionsanstaltens
 Principalforening

Undertegnede
 anmoder om Udlæveringsbeholdning på Be
 ligt hos min tidligere Leverandør
 at faa den til min Virksomhed
 Jeg beskæftiger
 8 Liter Terp
 den ... Decbr. 1918.

Køberklæring

GENERALERKLÆRING
 TIL
GROSSERER-SOCIETETETS KOMITE/INDUSTRIRAADET

(Ved Videre salg af Varer, for hvilke er afgivet Erklæring i Henhold til den dansk-engliske Overenskomst af 19. November 1915, den dansk-franske Overenskomst af 17. Marts 1916, den dansk-italienske Overenskomst af 21. December 1916 og den dansk-amerikanske Overenskomst af 18. September 1918 med senere Tillæg).

Efter at have gjort mig nøje bekendt med Indholdet af omstaaende Erklæring, som Firmaet

1/6 Nordisk Benzin Compagni

har maattet afgive overfor Grosserer-Societetets Komite resp. Industriraadet for Varer, der falder ind under de under henholdsvis 19. November 1915, 17. Marts 1916, 21. December 1916 og 18. September 1918 mellem henholdsvis den britiske Regering, den franske Regering, den italienske Regering og den amerikanske Regering, den danske Regering, den svenske Regering og den norske Regering, at den ene af de nævnte Regeringer har afsluttet

REPRODUKTIONSANSTALTERNES
 PRINCIPALFORENING
 København d.

Til Firma

Det meddeles Dem herved, at der for Maanedene er tildelt Dem kg Petroleum, kg Benzin.

De anmodes i den Anledning om inden 10 Dage fra denne Meddelelses Dato at indsende den nødvendige Emballage - forsynet med Propper og tydeligt Navn til Firmaet F. L. Bie, Gothersgade 28, København K.

For søn Fremsendelse af Emballage vil medføre, at man fortaber sin Ration for den paagældende Maaned

For Reproduktionsanstaltens
 Principalforening
 Chr. Johan Møller.

Jeg/vi opbeholder herved på Tro og Love, at mit/vort
 Maanedlige Forbrug under Forudsætning af fuld Dækning
 1) af Petroleum 4... liter
 2) af Benzin 2... liter.

Svarene indsendes til:
 Reproduktionsanstaltens

Firmer, hvis Svar
 kan ikke være Regning
 på foregående Udvalgt

borte mellem Hænderne. Arbejderen staar i Laksko, men utilfreds og med tomme Lommer og forlanger energisk det nødvendige til Livets gode Ophold. Hvad Under, at de grafiske Fag kommer i Klemme, som saa mange andre, ved stadig gentagne Krav om fornyede Tillæg, der nu ikke mere kan ydes! En Dag siges der Stop. Litograferne lockouter — som et sidste Forsvar mod de for kraftige Krav, mellem hvilke nu ogsaa Bedriftsraadet stikker sit Hoved frem som en Føler. Imidlertid stiller »Kemigrafen« et nyt Forslag om forøget Dyrtidstillæg. En Forhandling paa dette Grundlag er meget vanskelig, da Principalforeningen ingen Indrømmelser kan gøre, saa længe Litograferne er i Konflikt. En urolig og vanskelig Tid, der kendetegnes af de, som det synes, aldrig hvilende Forhandlinger. I Arbejdsgiverforeningens Bygning straalet Lysene fra samtlige Udvalgsværelser den ganske Nat, for her ender som Regel de mest haabløse Forhandlinger. Ogsaa Principalforeningen opnaar Gang paa Gang Arbejdsro gennem Hovedorganisationen, hvor Tovtrækningens Kunst er drevet til den højeste Grad af Fuldkommenhed, — for holdes der ikke igen med Omtanke og Fremsyn, vokser Kravene over Hovedet paa de sagtmødige og villige, og Faget bliver kørt i Grøften. Derfor disse stadige og langstrakte Forhandlinger, der til Tider ikke synes at skulle naa til nogen Afgørelse. De Mestre, der af Organisationen var sat til at varetage deres Fags Interesser ved en saadan Lejlighed, har sikkert bevaret Mindet om den urokkelige Ro og den Utrættelighed, som altid prægede de Ledere, der fra Arbejdsgiverforeningens Side var sat til at føre Forhandlingerne ind i et nyt Spor. Kyndige og skolede Folk, der kunde holde stejlt paa et én Gang taget Standpunkt, men til Gengæld ogsaa bruge deres Myndighed, naar et Krav fra Arbejderorganisationen laa saaledes, at Ret og Billighed forlangte en Løsning. Dette Arbejde overses eller glemmes som Regel ganske af de Mestre, der fornemt

eller tankeløst holder sig tilbage fra al Organisation, men som bagefter nyder Frugten af Organisationens Arbejde.

I disse urolige, kampfyldte Dage maatte Principalforeningen selvfølgelig Gang paa Gang i Ilden for at faa Orden paa de stadig tilbagevendende Krav om Tillæg til Lønnen. Dyrtiden skruede sig jo stadig i Vejret, og efterhaanden bundfældte den Opfattelse sig, at man ikke kom bort fra denne Skrue uden Ende, før Samfundet som Helhed sagde Stop; det var indlysende, at Opfyldelsen af nye Lønkrav fra Arbejderne maatte og skulde besvares med Prisstigninger fra Mestrenes Side, en Svikmølle, der sluttelig vilde male Fordærv for Samfundet. Derfor følte det som en Befrielse, da endelig Pristallet blev anerkendt som den eneste rigtige og retfærdige Regulator. Nu vidste man, hvor man befandt sig, og overfor Kunderne, der sluttelig skulde betale Gildet i Form af stadig højere Varepriser, blev Pristallet den Generalnævner, der holdt alle uberettigede og kunstige Prisstigninger paa et overskueligt Niveau. Selvfølgelig maatte Klichéfaget følge det opgaaende Pristal; derfor gik Klichépriserne i Vejret som et stigende Barometer, men aldrig uden forudgaaende Beregninger og nøje Overvejelser, og aldrig uden forudgaaende Honorering af vore Arbejders Krav, at Balance saa nogenlunde kunde tilvejebringes. Til vort Fags Ære skal det siges, at det aldrig meledede sin Kage. Klichéfaget var altid bagefter i Prisstigningen, selv om der her og dér blev skumlet om, at der var nogen, der skummede Fløden, — men det var maaske kun et af Tidens Mundheld. Med Sandhed kan det vist siges om de fleste Klichéanstalter, at de ikke ønsker sig tilbage til hin »glimrende« Periode, selv om den paa Overfladen saa nok saa gylende ud.

Spændte eller bevægede Forhold i Samfundet fremkalder som oftest Sammenslutninger til gensidig Støtte paa forskellige Omraader. I August

1919 holdt Direktør MÅNSON fra Malmø Foredrag i Principalforeningen, hvor han — med megen Styrke — som Tillidsmand for svenske Reproduktionsanstalter og med Tilslutning fra de norske førende Anstalter udviklede og klarlagde, hvor meget et skandinavisk Samarbejde vilde komme til at betyde, iværksat gennem en Alliance mellem de nordiske Landes Principalforeninger; bl. a. burde man i Fællesskab arbejde mod den overhaandtagende tyske Konkurrence, som, støttet til den overmaade lave Valuta, begyndte at blive faretruende, særlig i Sverige. I lige Maade vilde nævnte Samarbejde have en Mission under Arbejdsnedlæggelser, idet Afstand og Forsendelsestid ikke var større, end at man under en Strejke med Lethed vilde kunne faa sit Arbejde udført i Broderlandet. Ikke mindst blev det derefter fremhævet, at Konkurrenceforholdet imellem de skandinaviske Anstalter burde reguleres, da der ikke var sund Mening i, at man, blot fordi man fik en Forespørgsel om Pris fra den anden Side Sundet, straks gravede Krigsøksen op og konkurrerede paa Livet løs, — Resultatet blev dog kun ringe for Fagets Udøvere.

Direktør MÅNSONS Foredrag blev modtaget med al kollegial Forstaaelse, og kort Tid efter førtes Tanken ud i Praksis paa et Møde her i København, hvor Sverige og Norge var repræsenteret ved Udsendinge, og hvor der efter indgaaende Forhandlinger blev dannet et Forbund under Navnet »Det skandinaviske Samarbejde«. De tre Lande lod sig med dette Samarbejde for Øje repræsentere i et Tillidsraad, bestaaende af Direktør MÅNSON, Sverige, Direktør HAAVIND, Norge, og Direktør BERNH. MIDDELBOE, Danmark. Et Resultat af Samarbejdet saa man allerede under en Kemigrafstrejke i Sverige. De danske Anstalter stod til Disposition. Som altid under en Konflikt var Forberedelserne de værste. Alt var klarlagt til en omfattende Hjælp, men det viste sig, at Svenskerne udmærket kunde klare deres løbende For-

pligtelser. Alligevel blev der udført en Del Arbejde her i København, og Samarbejdet viste sig i Praksis at svare til Forventningerne. Havde Forholdet været det, at de svenske Anstalter var blevet helt lammede af Folkemangel, er der ingen Tvivl om, at de danske Kolleger vilde have været i Stand til at redde Svenskerne ud af en nok saa langvarig Arbejdsstandsning.

Klichéfagets Udvikling tager imidlertid Fart, Avisanstalterne udvider, Dagbladenes Billedstof bliver rigere og rigere, og Søndagstillægene bliver mere og mere gennemillustrerede med flere Farver. Til alt dette Arbejde skal der bruges stedse flere Kemigrafer, og til sidst konstaterer man den Kalamitet, at Faget mangler den fornødne Arbejdskraft. Udviklingen er gaaet for rask; der bliver ikke udlært saa mange, som Faget behøver. Faglært Arbejdskraft maa og skal man have. Bestyrelsen maa anvende al sin Myndighed for at hindre Folkevandring fra den ene Anstalt til den anden, hvor den højere Arbejds løn vinker lokkende. Kollegialitetsfølelsen bliver sat paa en grundig Prøve i denne langvarige Periode, der er rig paa Arbejde, men fattig paa Arbejdskraft. Ganske naturligt søger Bestyrelsen Midler til at afhjælpe Misèren. Den opsiges Overenskomsten med »Kemigrafen« for i første Række at faa Læringseskalaen forandret, saaledes at det Forhold, at Avisanstalterne, trods stort Forbrug af faglært Arbejdskraft, ikke udlærer Lærlinge, bliver udlignet paa den Vis, at en ny Overenskomst giver Faget Ret til at anbringe de Lærlinge, der ikke maa udlæres paa Avisanstalterne, i de saakaldte »rigtige« Anstalter. Paa denne Maade kunde Faget holde Antallet af Arbejdere normalt vedlige, — som Forholdene laa nu, havde man kun Udsigt til stadig at se Faget plyndret for Arbejdskraft.

Forbundet kan imidlertid aldeles ikke paa dette Tidspunkt tænke sig den Mulighed at faa flere Folk ind i Faget; det gaar jo godt, som det gaar;

man nægter enhver Indrømmelse, og da man nu er ved det, forlanges der en Forøgelse af alle Lønninger med 10 Kr. pr. Mand, en Forhøjelse af Minimumslønnen og lovfæstet Sommerferie. Desuden ønskes Overarbejde betalt med 50% de første fire Timer, derefter Nat- og Søndagsarbejde forhøjet med 100%. Principalforeningen forsøgte en fredelig Løsning med Hensyn til disse vidtgaaende Krav. Den var villig til at forhøje Ungsvende-Lønninger paa indtil 70 Kr. med 2 Kr. og alle Lønninger over 70 Kr., men under 75 Kr., med 1 Kr. pr. Uge. Sommerferieparagrafen og Overarbejdsbestemmelserne ønskede Principalerne uforandrede. Paa disse Spørgsmaal blev der holdt mange Møder, og under en Forhandling i Arbejdsgiverforeningen stod man overfor det udsendte Første-Strejkevarsel, uden at dette dog forandrede Principalforeningens Standpunkt. Hele denne Aktion var et saare ubetænksomt og udfordrende Skridt fra Fagforeningens Side, eftersom man imødesaa — i en nær Fremtid — en ny Opgang i Pristallet og et dermed forbundet Tillæg til Lønnen. Principalforeningen, der havde mødt saa mange Besværligheder og som ogsaa havde gjort Erfaringer med Hensyn til den i de Tider saa godt kendte Arbejdsstræthed paa Steder, hvor man ikke syntes, at Arbejdslønnen var stor nok, var imidlertid ikke ked af endelig en Gang at vise Modparten, at der er Grænser, som ikke uden Fare kan overskrides. Man imødesaa en Afgørelse med Sindsro og tog i Tide de nødvendige Forholdsregler.

Allerede Dagen efter Udsendelsen af første Strejkevarsel mødtes Dagspressens Repræsentanter og Principalforeningens Bestyrelse i Arbejdsgiverforeningen, og Anledningen var for saa vidt alvorlig nok, som kun en eneste Dagbladsvirksomhed, nemlig den Ferslewske Presse, var Medlem af Principalforeningen. Mødet havde til Formaal at søge tilvejebragt en Forstaaelse med den øvrige Dagspresse, for at faa den til at vise sit kollegiale

Sindelag ved under en kommende Konflikt at lade Bladene udkomme uden Billedstof. Kunde dette Forslag ikke realiseres, saa Ferslew sig nødsaget til at bryde ud, koste hvad det koste vilde. Ogsaa Familie-Journalen maatte være forberedt paa, at Arbejderne vilde forlade Illustrationsafdelingen. Til alt Held viste det sig dog hurtigt, at denne Side af Sagen var mindre betydende, da Familie-Journalen havde en Anstalt i Helsingborg; denne kunde træde hjælpende til, dersom Konflikten trak ud, men foreløbig var der Billedmateriale i Reserve for et længere Tidsrum.

Dagspressens Repræsentanter viste sig ikke meget tilbøjelige til at lade Aviserne udgaa uden Illustrationer, og der fremkom da Forslag om at lade Hjælpearbejde udføre af Principalforeningens Medlemmer, som vel nok i Fællesskab maatte kunne klare Klichéleverancen til de Ferslewske Blade. Da Principalforeningens Bestyrelse ikke paa staaende Fod kunde give noget Løfte i saa Henseende, blev der omgaaende arrangeret et Møde med Medlemmerne, for at man kunde faa konstateret, hvor megen Arbejdskraft Foreningen havde til Raadighed, hvor det gjaldt om at hjælpe den nødstedte Kollega. Umiddelbart herefter fortsattes Mødet med Dagspressens Repræsentanter, og Bestyrelsen kunde her meddele, at Foreningens Medlemmer havde paataget sig at forsyne den Ferslewske Presse med Billedstof under Strejken. Til Gengæld lovede den øvrige Dagspresse kollegialt hver især at holde tilbage paa Illustrationsmængden og kun bruge det nødvendige, for paa denne Maade at udligne det Misforhold, der muligt kunde fremkomme, dersom den lovede Hjælp skulde vise sig at være utilstrækkelig til at dække den Ferslewske Presses Behov. I lige Maade afgav Formanden for Københavns Bogtrykkerforening, EINAR LEVISON, det kollegiale Løfte at sende Cirkulærer til alle Medlemmer af K. B. om at stille sig saa forstaaende som muligt overfor Principalerne under Strejken.

Man afholdt endnu den 8. Marts et Møde i Arbejdsgiverforeningen for at søge Striden bilagt, men Uoverensstemmelsen mellem Parterne var for stor til, at noget Forlig kunde opnaas. Parterne skiltes. Dermed var Krigen erklæret og Reproduktionsfagets første store Strejke traadt i Kraft, Lørdag Morgen den 16. Februar 1924. Den nærmest følgende Tid blev selvsagt noget brydsom, men da Mestrene fik vænnet sig til de forandrede Forhold, og da man først var kommen i Gang, gik det alligevel over Forventning. Takket være det Løfte, vor Organisation havde modtaget fra K. B., mærkede man hurtigt, at dennes Medlemmer tog alle rimelige Hensyn vedrørende Samarbejde og Leveringstid, ligesom Forlagene ikke satte større Arbejder i Gang formedelst Vanskeligheden ved at faa større Leverancer fra Haanden i rimelig Tid. Man mærkede i denne Strejketid, hvorledes visse Klasser havde Forstaaelsen af, at vi i et organiseret Samfund er i samme Baad, og at Situationen krævede Hensyn. Disse blev da ogsaa vist Mestrene i fuldeste Maal. Telefonen brugtes kun, naar den yderste Nødvendighed krævede en personlig Samtale. Man forstod, at Øjeblikkene var kostbare. Da denne Hensynsfuldhed fra Kundernes Side gav de arbejdende Mestre Arbejdsro, var Forholdene under Strejken af en saadan Art, at man uden større Besvær fik alle løbende Arbejder fra Haanden, foruden at man med en vis Tilfredshed konstaterede, at Lønkontoen i denne Tid var lig Nul. I det store Hele en Situation, som for Mestrenes Skyld godt kunde have varet længe, især da det efterhaanden viste sig, at mange af de illustrerede Blade laa inde med Mængder af ubrugte Klichéer, som der nu blev en billig og kærkommen Anledning til at anvende, — der var jo Strejke i Klichéfaget, og man indrettede sig bekvemt uden for store Udgifter til Billedstof. Alt i alt en Situation, der absolut ikke var faretruende for Klichéanstalterne, og som, efterhaanden som Strejken fortsattes, gav Mestrene Tid til at

sætte det daglige Arbejde i System, saaledes at al brugelig Arbejdskraft blev udnyttet til Bunds. For Fagets Lærlinge var det en lærerig Tid, idet de nu kunde faa Lejlighed til at vise deres Evner.

Den største Vanskelighed ved Strejken maatte vel siges at ramme de Medlemmer, der havde stillet deres Arbejdskraft til Disposition for den Ferslewske Presse. Det var ikke Smaating, der skulde udføres for de mange Blade, og Klichéerne skulde leveres prompte, som oftest i en sen Nattetime, vel at mærke efter en Arbejdsdag,

hvor hver havde haft nok i sit eget Arbejde, der ogsaa skulde gøres færdigt. Men det klappede, som det skulde, og de Ferslewske Blade synes ikke under Strejken at have haft mindre Billedstof end hidtil, et Bevis paa Principalforeningens kollegiale Offervillighed,

FORENINGENS BESTYRELSE ARBEJDER

hed, der i en vanskelig Tid holdt et stort Bladforetagende skadesløst, fordi det, alene af Dagbladene, stod tilknyttet vor Organisation.

Kemigrafstrejken var kun én blandt mange. Alt var i Oprør, og Forligsinstitutionen arbejdede med fuld Kraft — den sidste Udvej for de fleste Fag, der var kørt uhjælpelig fast. Faginteresserne stod jo paa Spil, og Kamphumøret syntes utrætteligt. Litografisk Principalforening viste, ved Tilbud om en Sympatilockout, sin Redebonhed til at yde Søsterforeningen Støtte. De store Hovedorganisationer mæglede, hvor de kunde; men paa den anden Side var Sympatistrejke og Lockout et almindeligt og kraftigt prak-

tiseret Kampmiddel, alt som Øjeblikkets Strategi bød. Reproduktionsfaget stod da til sidst kædet sammen med en Situation, der betød Knald eller Fald, idet Principalforeningen befandt sig overfor den Kendsgerning, at dersom der ikke blev opnaaet en Ordning paa Kemigrafstrejken, vilde bl. a. Arbejdsmændenes omfattende Organisation med sine Tusinder af Medlemmer blive draget ind i Striden, med Udsigt til Lock-out, — dette Kampens stadig roterende Tandhjul, der knuste, hvad der kom imellem dets Tænder, dersom Forligsinstitutionen ikke greb ind og i Tide fik standset Konflikten.

Vor Konflikt fik sin Løsning hos Forligsmanden, Kontorchef BÜLOW — den nuværende Overpræsident —, der indtrængende forestillede Parterne Situationens Alvor og det store Ansvar, der vilde blive lagt paa deres Skuldre, dersom Konflikten ikke blev løst. Principalforeningens Bestyrelse var imidlertid ikke særlig tilbøjelig til at give Køb. Den havde denne Gang bag sig Foreningens faste Vilje til at føre Kampen til Bunds. Men Forligsmandens Alvorsord var saa manende og den omfattende Kampsituation saa tilspidset, at man indsaa, hvor betydningsfulde Samfundsinteresser der stod paa Spil. Man lyttede derfor mere villig til Forligsmandens alvorlige Ord. Arbejdernes Fordringer synes nu ogsaa adskilligt modererede, og med Direktør AGERHOLM som raadgivende Tillidsmand kom man sluttelig til Enighed paa det Grundlag, at »Kemigrafen«s Krav om 10 Kroners Tillæg ugentlig blev nedsat til 2 Kr., — meget mindre, end Arbejderne kunde have opnaaet, dersom deres Ledere paa et tidligere Tidspunkt ikke havde været saa stejle i deres Fordringer. Desuden blev Minimallønnen hævet, dog burde dette Punkt ikke have affødt en Strejke, da Minimallønnen fra vor Side intet Stridsspørgsmaal var. Konflikten sluttede Lørdag Aften den 17. Marts 1924. Mandag Morgen mødte Kemigraferne igen paa deres Arbejds-

pladser, og alle var vist enige om, at denne Konflikt kunde have været undgaaet, dersom Arbejdernes Tillidsmænd i Tide havde stukket Fingeren i Jorden og lugtet, hvor de var; de vilde da ikke have undervurderet Mestrenes Sammenhold i en alvorlig Situation.

Paany havde Principalforeningen ofret sig for hele Standens Vel, saaledes at alle Mestre fik Andel i de tilkæmpede Goder, — en beskeden Appel til de uden for Organisationen staaende Mestre, naar der tales om, hvilken Betydning Reproduktionsanstaltnes Principalforening egentlig har haft for Faget i de forløbne Aar.

Den store Opgave at faa alle Klichéanstalter i Danmark samlet under én Hat har altid staaet paa Principalforeningens Program, og naar man nu, efter vel overstaaet Konflikt, med Beundring tænkte tilbage paa de organiserede Reproduktionsanstaltnes Offervillie — eller om man vil: faste Disciplin —, laa det nær at søge et gammelt Ønske realiseret ved at faa Samling paa de mange andre spredte Interesser i Klichéfaget. Til at løse denne Opgave valgtes HANS MIDDELBOE, KAARING og HOLGER JENSEN, som derpaa hver især søgte at fremme Formaalet ved at forklare, at en Samling af Fagets Udøvere ikke alene skulde være en Modvægt mod altfor stærke Krav fra Arbejderorganisationens Side, men ogsaa

TRE FORMÆND

K. V. KOCH OLAF STRANDBERG CHR. JOH. MØLLER

paa anden Vis en Sikkerhedsforanstaltning, for at ikke Tilbageslaget, som saa ofte før, skulde rive for meget med sig, naar Nedgangsbølgen kom.

Forsøget paa Samling lykkedes over Forventning. Udvalget, og isærdets Formand, HANS MIDDELBOE, udførte et stort Arbejde, bl. a. med Rejser til Provinsen. Vanskeligheden ved at faa de udenfor Organisationen staaende Mestre i Tale skyldtes vel nok den nu som før fejlagtige Opfattelse, at man har det jo godt, som man har det, — Organisationen tager sig nu en Gang af Vrøvlet og Besværet, hvorfor saa sætte sig i Ulejlighed og Udgift med at staa i en Forening! Men Foreningens Arbejde for at fremelske og bevare et sundt og stærkt Organisationsliv, saavel overfor uberettigede Lønkrav som med Hensyn til Priser i Faget, vandt Forstaaelse. Det lykkedes efterhaanden Udvalget at faa Løfte fra saa mange nye Anstalter om Indmeldelse i Principalforeningen, at man praktisk talt havde naaet Maalet: en samlet Mesterorganisation, hvis Bestyrelse forøvrigt blev udvidet til fire Medlemmer med Direktør HAMMERSCHMIDT, Aarhus, som Næstformand. Den 2. November 1926 kunde Foreningen meddele Hovedorganisationen, at Reproduktionsanstaltnernes Principalforening var blevet en Landsforening.

Den 18. December blev der i Arbejdsgiverforeningen afholdt et længe paatænkt Møde imellem de grafiske Fags ledende Mænd. For Reproduktionsfaget var det et gammelt Haab, at man gennem et saadant Samarbejde under en Fællesledelse kunde opnaa en effektiv Modvægt overfor de stærke Arbejderorganisationer, ligesom man fagligt paa mange Omraader nu, da Avisanstalterne efterhaanden var udvidede til ogsaa at omfatte Klichéfabrikker, muligt kunde opnaa et Samarbejde med disse og en Regulering af Avisarbejdets Priser. Derfor var det et almindelig næret Ønske, der blev opfyldt, da Direktør AGERHOLM med sin store Erfaring og Indsigt i faglige Forhold endelig tog Initiativet til at søge at faa samlet de grafiske Fælles-

interesser under saadanne Former, at man i paa kommende Tilfælde kunde staa Ryg mod Ryg. Direktør AGERHOLM lagde enhver paa Sinde, at de grafiske Fag, der havde saa mange Tilknytningspunkter, under et Samarbejde i god Forstaaelse kunde finde nok af Felter, hvor det før eller senere vilde vise sig, at man var i Stand til at faa Orden paa mangt og meget, som vanskeligt kunde tænkes realiseret, hvor hvert Fag arbejdede isoleret, ude af Kontakt med beslægtede Fag.

C. HAMMERSCHMIDT
1926

Efter en Del Foreningsforhandlinger i de respektive Fag dannedes endelig den Sammenslutning, der nu har Navnet »Grafisk Fællesraad«. Skulde Fagene atter komme ind i usikre Forhold, tør man haabe, at disse tages op i Fællesskab, — det være sig ved Tarifforhandlinger eller ved Forhandling med Myndighederne. Fællesraadet vil da sikkert forstaa at føre de mange spredte Interesser ind i faste og fagmæssige Baner, ikke mindst for den lille Organisation, Reproduktionsanstaltens Principalforening.

Principalforeningen har gennemlevet 25 Arbejdsaar. Den har ført en rolig, ialt Fald efter Forholdene nogenlunde stilfærdig Tilværelse, men den har i disse Aar ved maalbevidst Arbejde gjort sit til, at vort Fag nu befinder sig i stabile og ordnede Forhold. Foreningen har desuden haft det Held, at den stadig havde Ledere, der gjorde Arbejdet for Arbejdets Skyld og aldrig gik af Vejen for Opgaver eller Reforme, som kunde være til Gavn for Fagets Udøvere. En forholdsvis lille Forening, der aldrig blev træt af at hævde sin Stilling i Samfundet, og som, hvor den end har virket, altid efterlod sig det Spor, at ethvert Arbejde var dikteret af disse ideale

Hensyn: at fremme Klichéfagets Udvikling og at føre det frem til den Plads i Samfundet, det nu indtager. At de skiftende Bestyrelser til Tider kan have grebet fejl, er muligt, men ét skal staa fast: Principalforeningen har aldrig ført nogen personlig Politik; den har altid holdt Fanen højt, og vi kan i dens Jubilæumsaar med berettiget Stolthed se hen til, at den Position, Foreningen nu indtager, er naaet ved ærligt og maalsikkert Arbejde og ved en aldrig svigtende Samfølelse med de beslægtede grafiske Fag.

SKOVTUREN TIL SKODSBORG 1926

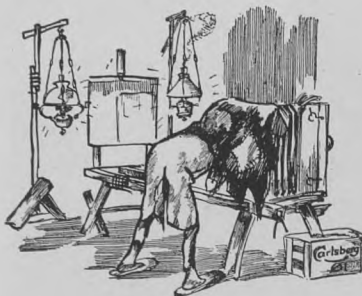

VED KAFFEN

FORTUNEN 1927

En sand og sørgmunter Vise
 om de bedrøvelige Tider
 vi lever i

eller

Klichémændene paa Skovtur
 den 29de Juni 1927.

Eftertryk forbydes
 København
 Trykt og udgivet i dette Aar.

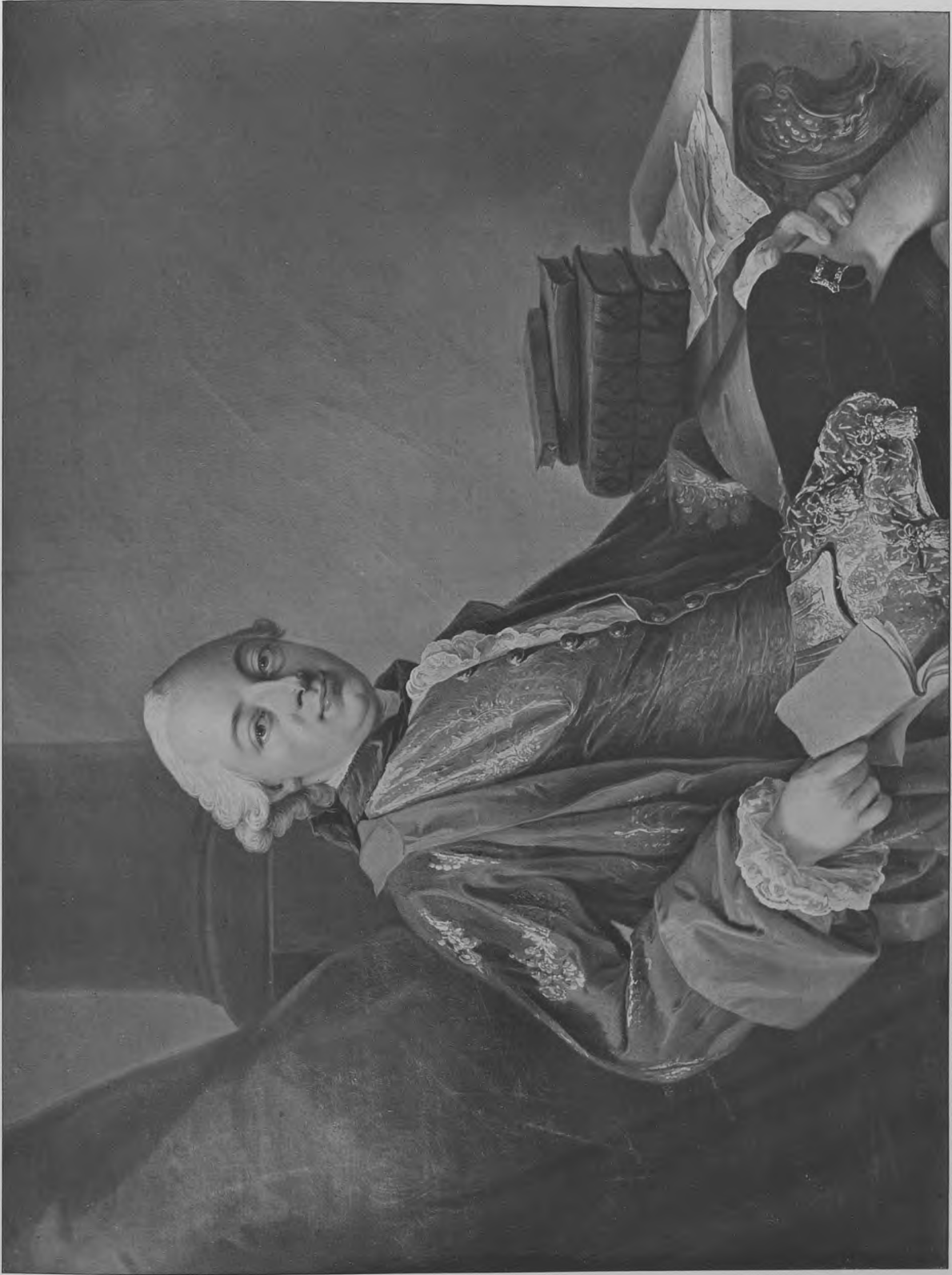
Foreningens senere Aars Skovture har sat sit Spor i Foreningslivet som fornøjelige Minder, hvor der altid herskede den muntreste Stemning. Foreningens Historiograf er kun af Pladsmangel bleven afholdt fra at gengive i Vers og Prosa, hvad disse morsomme Timer har givet Anledning til af Humør, Skæmt og Taler. Vedføjede Forside fra en Vise aabenbarer en Side af Klichémændenes Humør, som aldrig svigtede, naar Foreningen bød paa Skovtur.

TREFARVEÆTSNING
EFTER AKVAREL AF GERHARD HEILMANN
(DANMARKS FUGLELIV)

STREGÆTSNING EFTER TEGNING AF GERDA WEGENER

Det bedste er det billigste

Af billige Knækæg kan man lave en god og velsmagende Æggekage. Derimod er det adskilligt vanskeligere at udføre en smuk Tryksag med en saakaldt billig Kliche.

Tank over det

derfor

skal det fremhæves i Relief,
at det bedste
er det billigste.

Det bedste er det billigste

Af billige Knækæg kan man lave en god og velsmagende Æggekage. Derimod er det adskilligt vanskeligere at udføre en smuk Tryksag med en saakaldt billig Kliche.

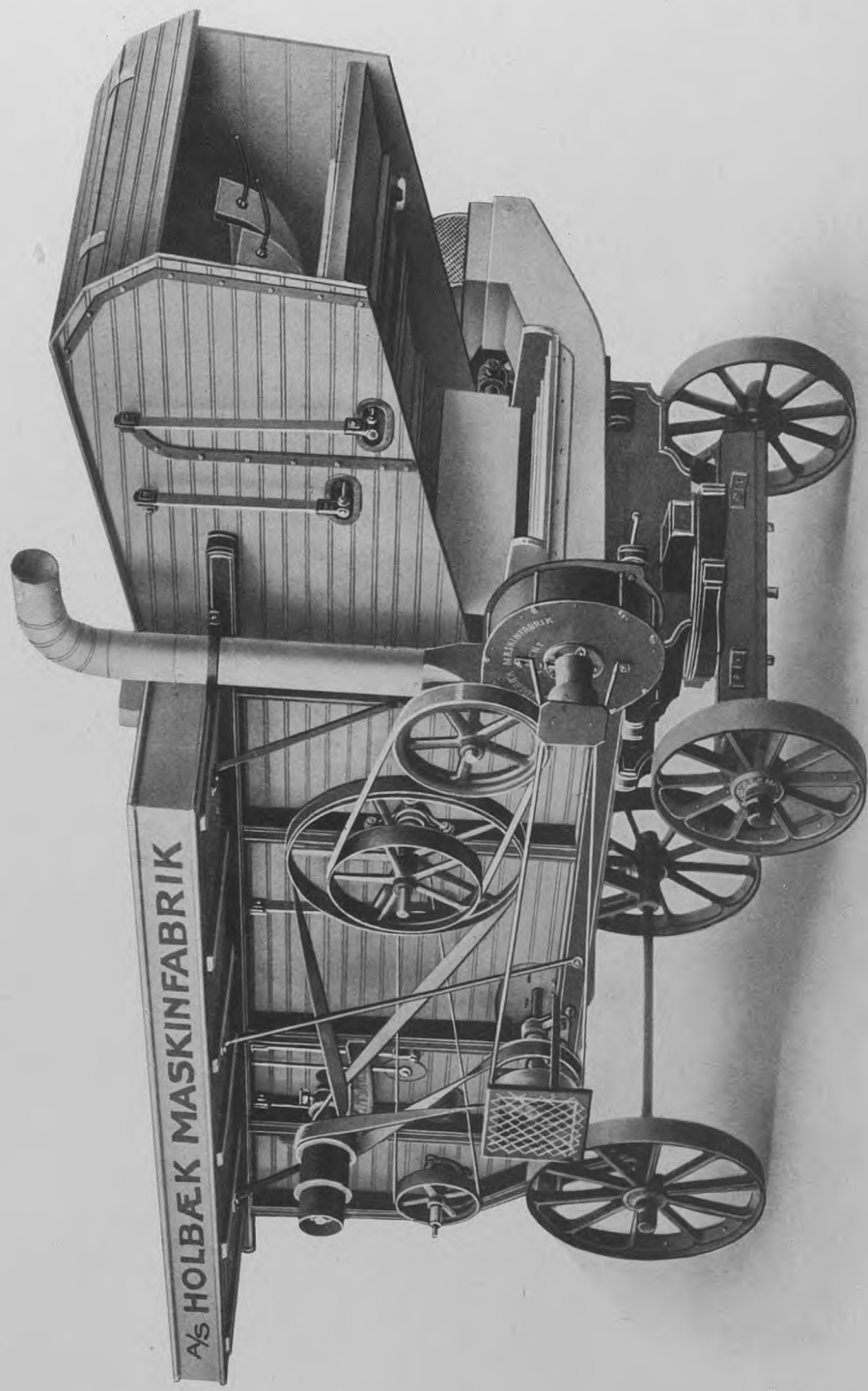
Tank over det

derfor

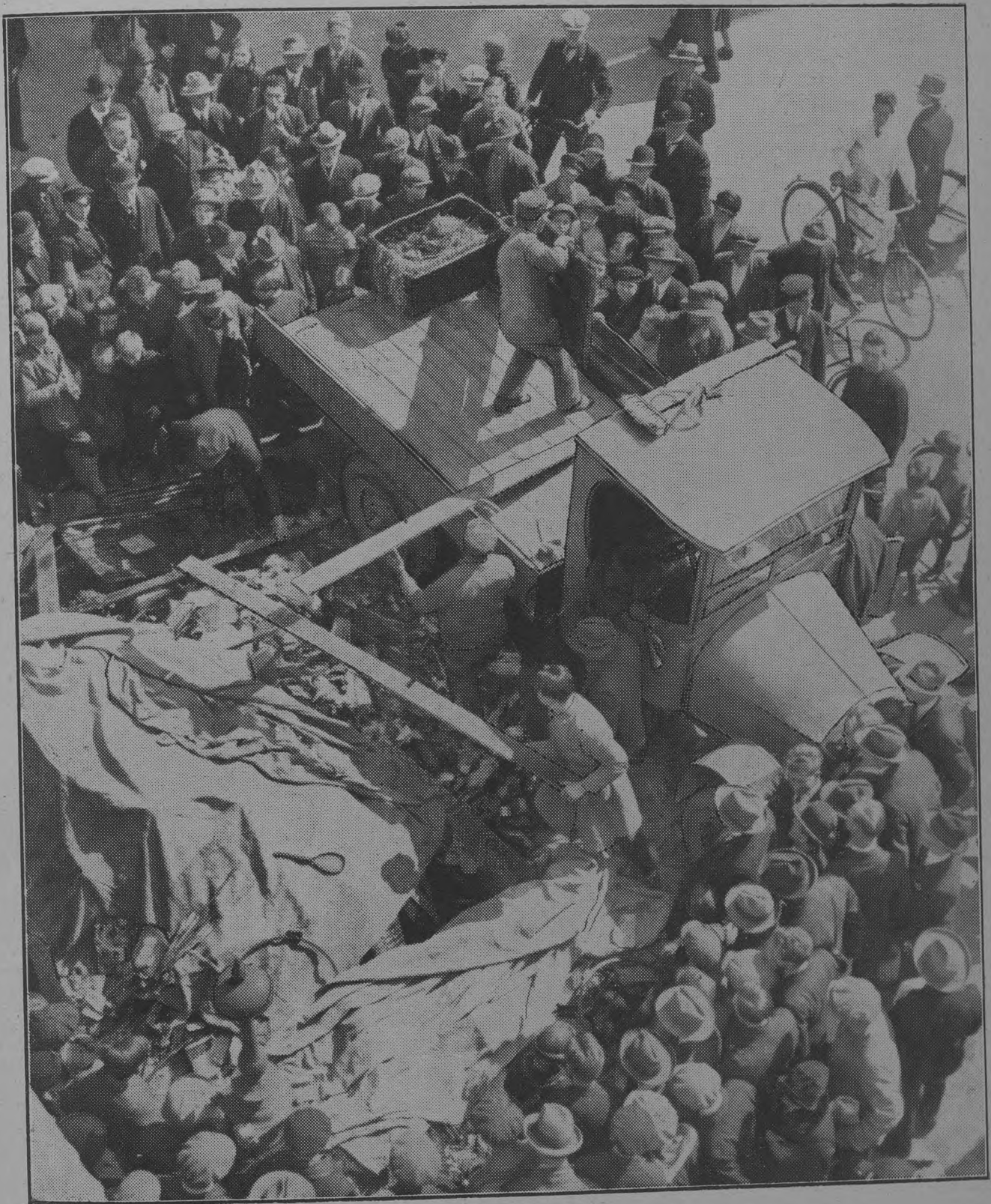
skal det fremhæves i Relief,
at det bedste
er det billigste.

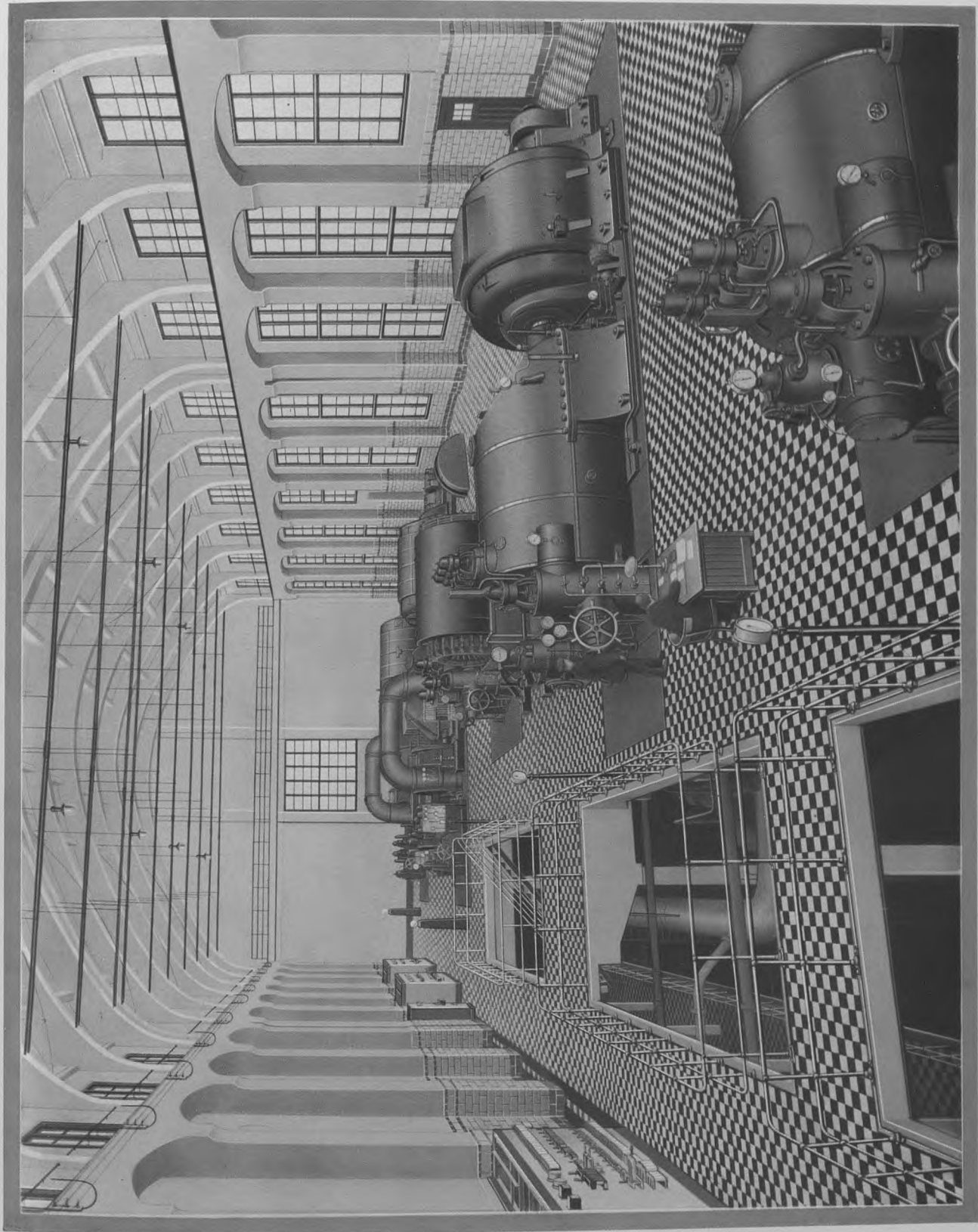
RELIEFKLICHE MED MØNSTERBUND

FRIKSRABET AUTOTYPI MED MASKINRETOUCHE

TREFARVÆTTSNING
EFTER MASKINRETOUCHERET OG FARVELAGT FOTOGRAFI

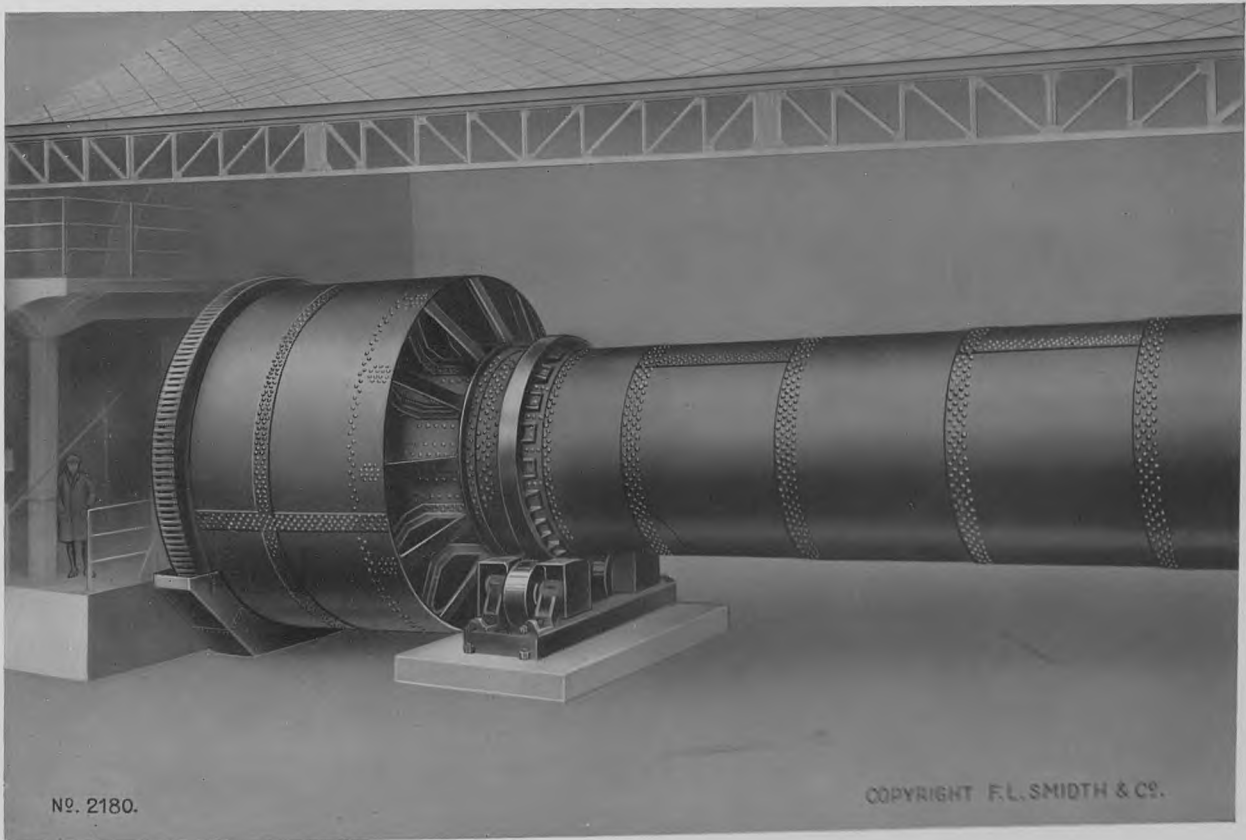
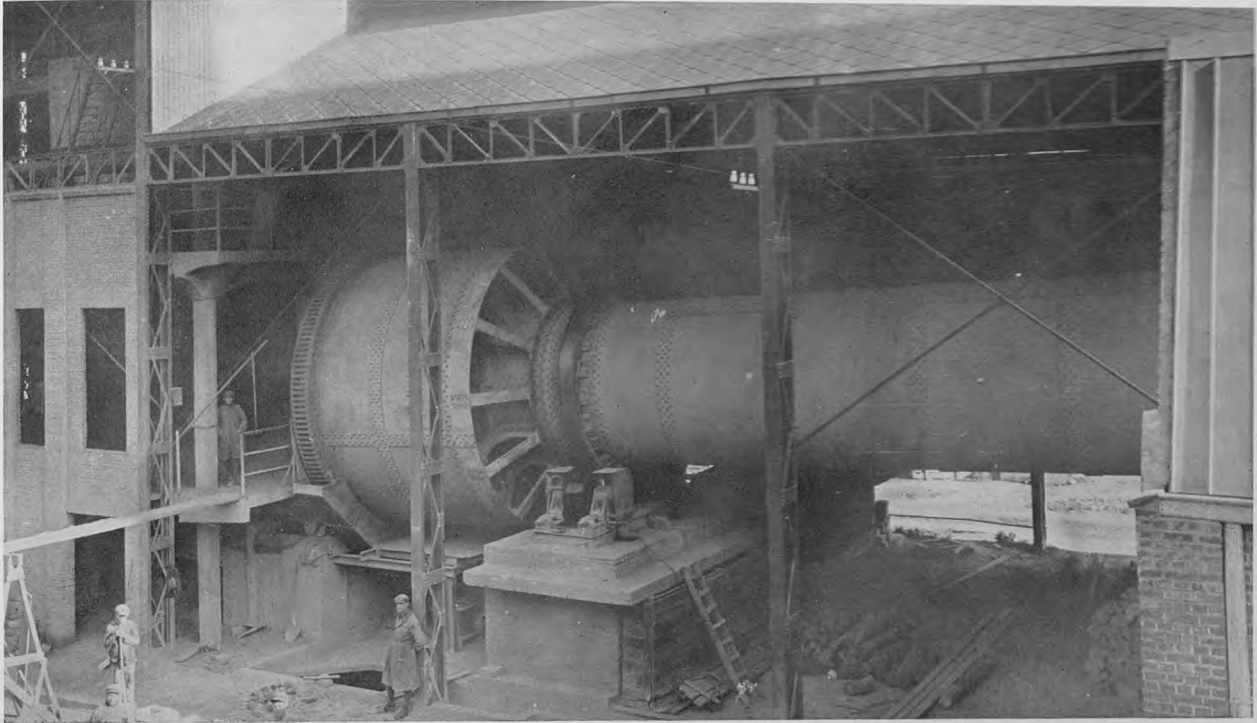
SAMMENSAT AUTO OG STREG
KOMBINERET MED DUPLEXTRYK

FOTOTYPI
UDFØRT TIL MINERALOGISK OG GEOLOGISK MUSEUM

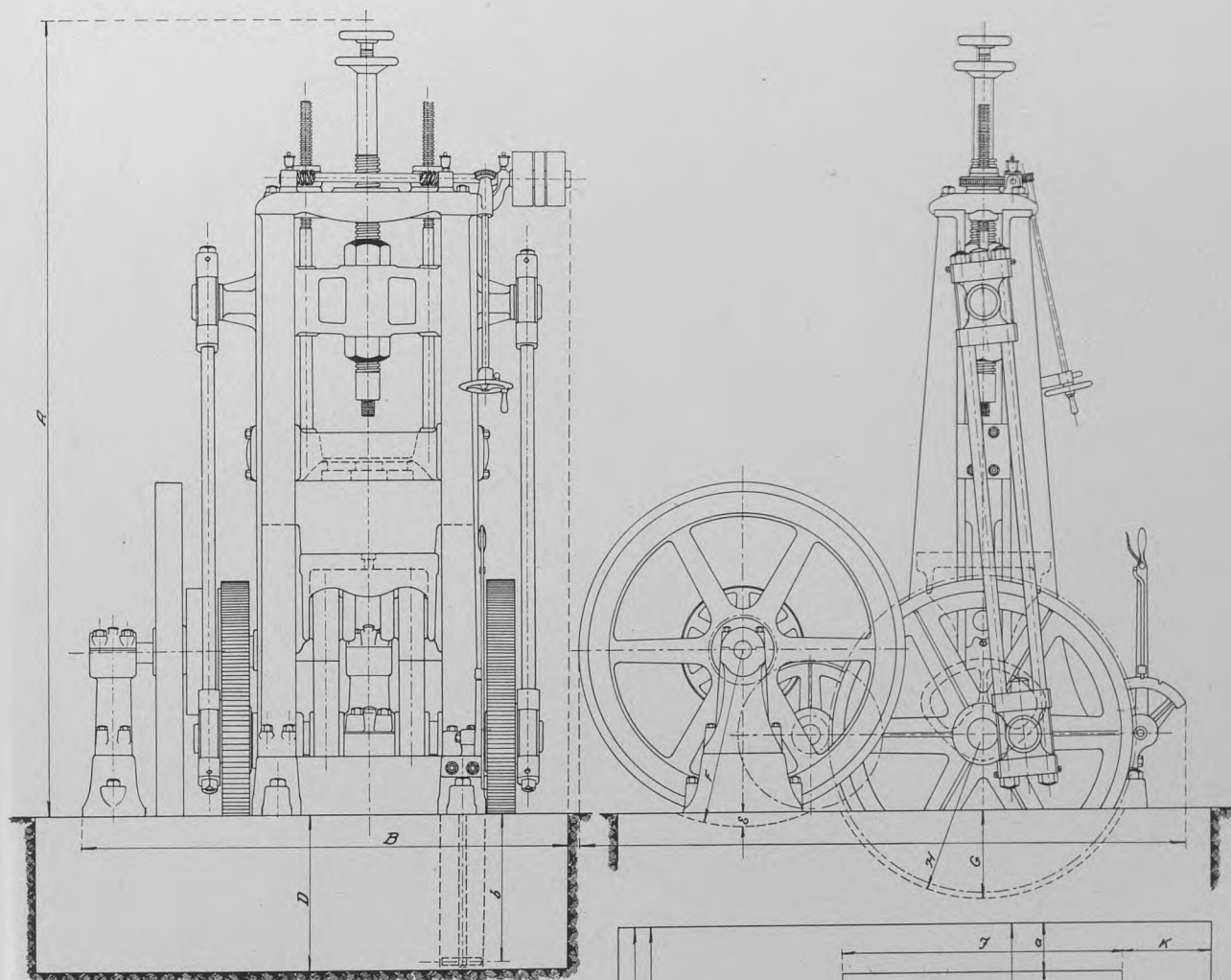

TREFARVETSNING
EFTER AKVAREL AF F. KRAUL

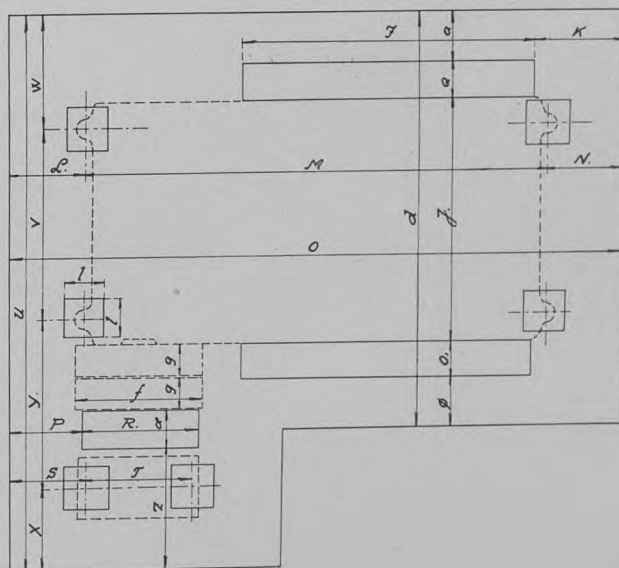

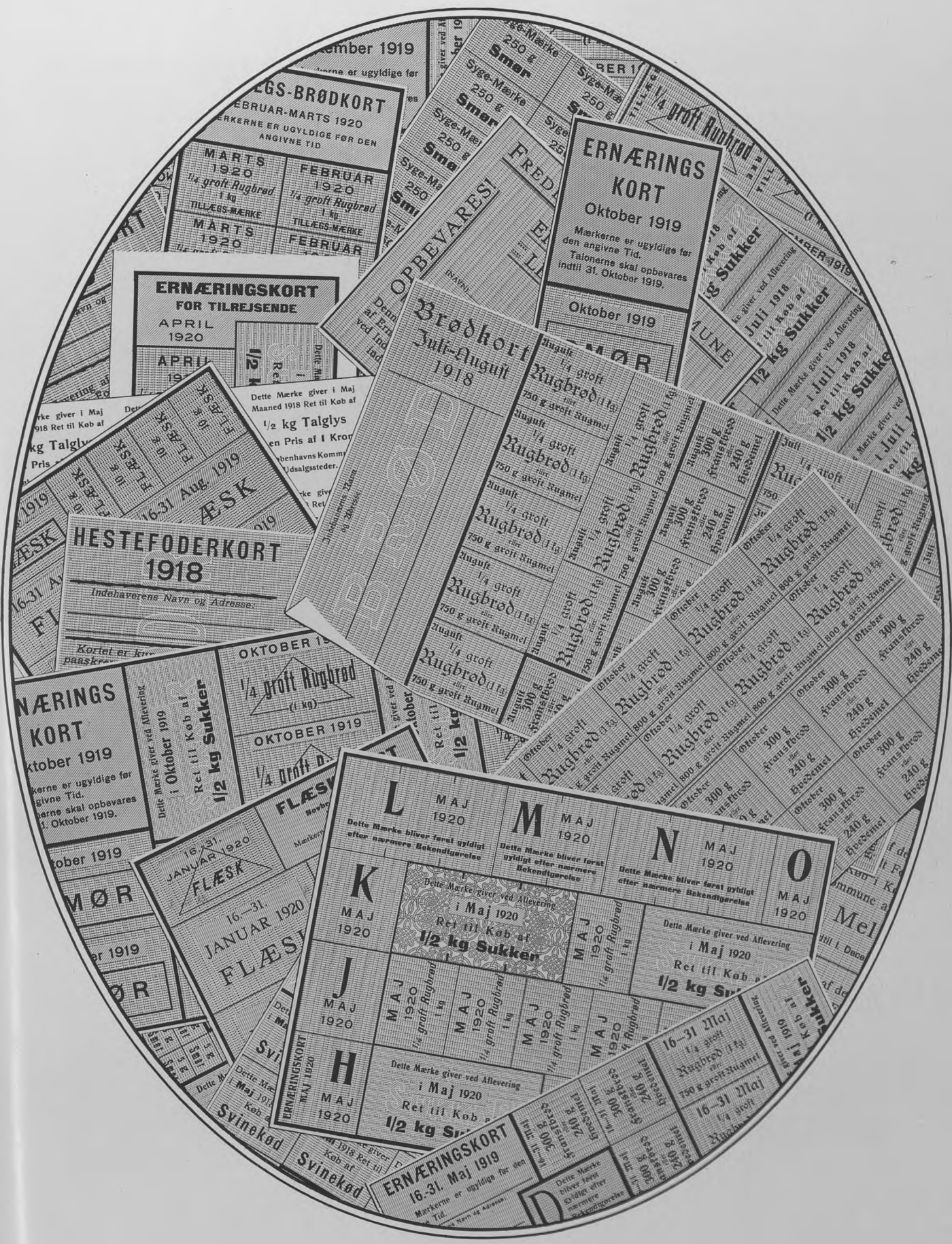
REPRODUKTION EFTER MALERI
UDFØRT I FOTOTYPI
(LYSTRYK)

Maaltabel. (mm)

A	M	Y
B	N	Z
C	O	Ø
D	P	φ
E	Q	a
F	R	b
G	S	d
H	T	f
J	U	g
K	V	h
L	W	o.
	X	l

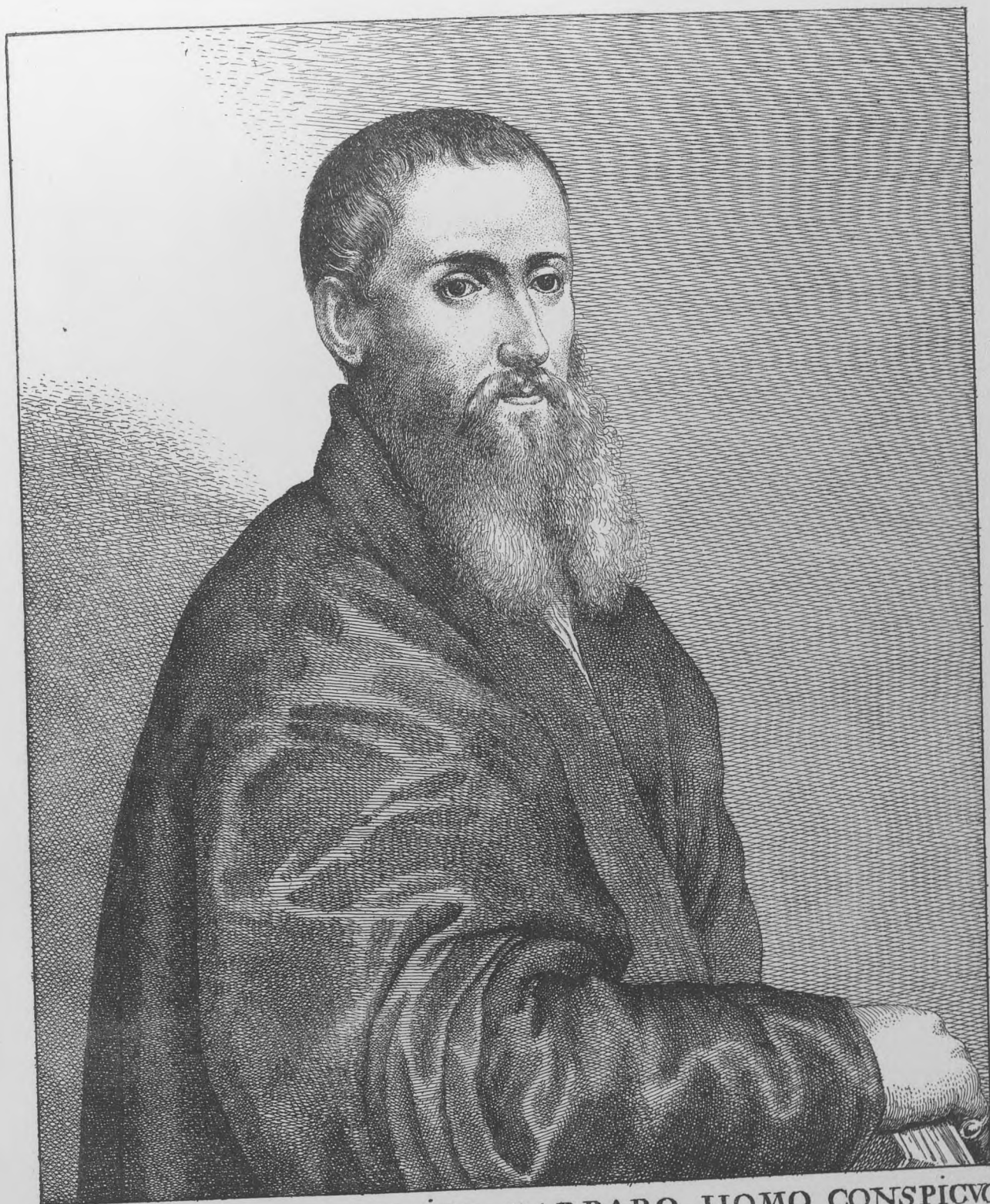

FORMINDSKET GENGIVELSE AF BRØDKORT

ORIGINALERNE FREMSTILLET VED SAMARBEJDE MELLER BOGTRYKKER OG REPRODUKTIONSANSTALT

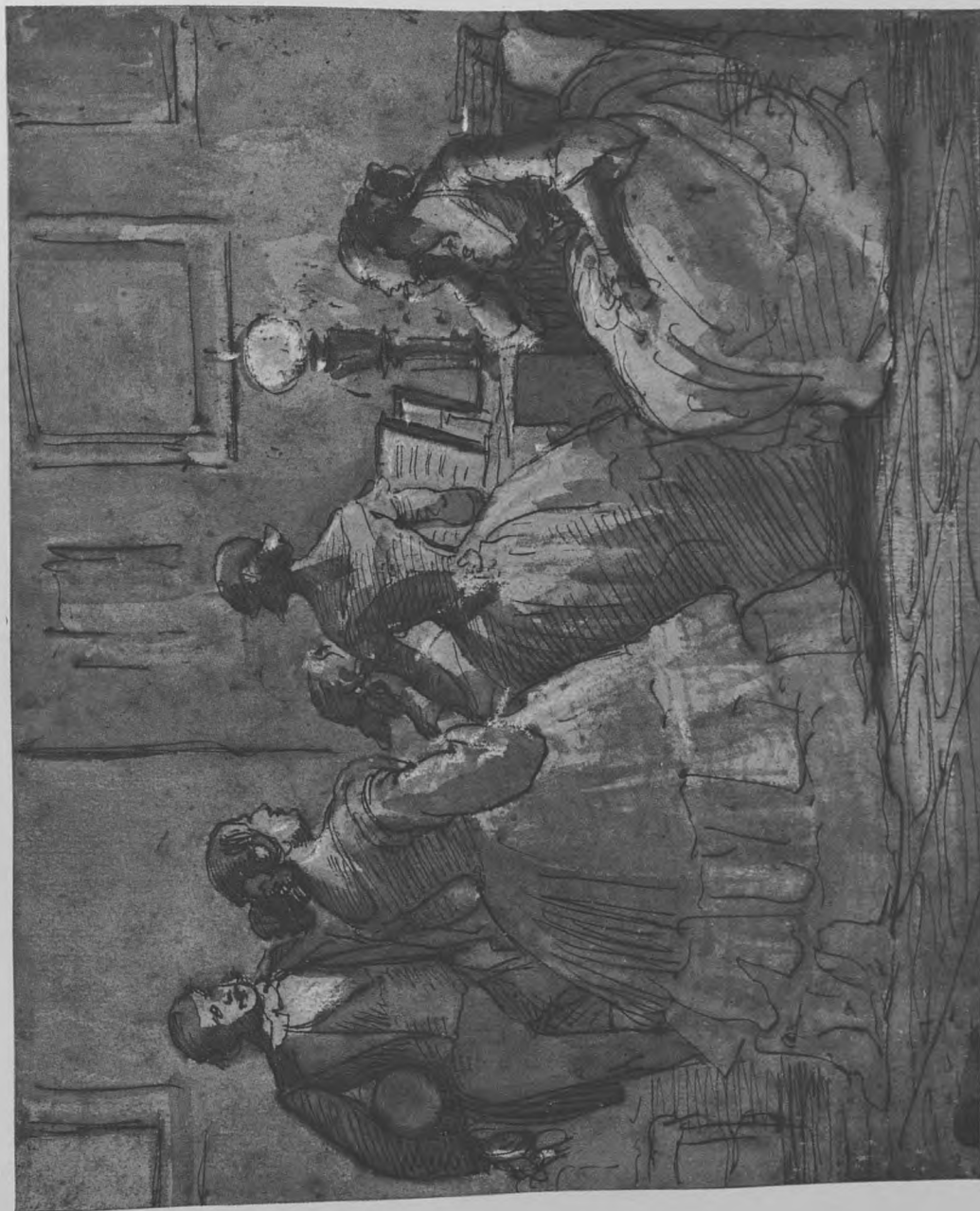
TREFARVEÆTSNING
EFTER PASTEL AF AUGUST TORSLEFF

RITRATTO DE DANIEL BARBARO, HOMO CONSPICVO,

Titianus pinxit, W. Hollar fecit, 1650, ex Collectione Iohannis et Jacobi van Verle,

F. van den Wyngaerde excudit,

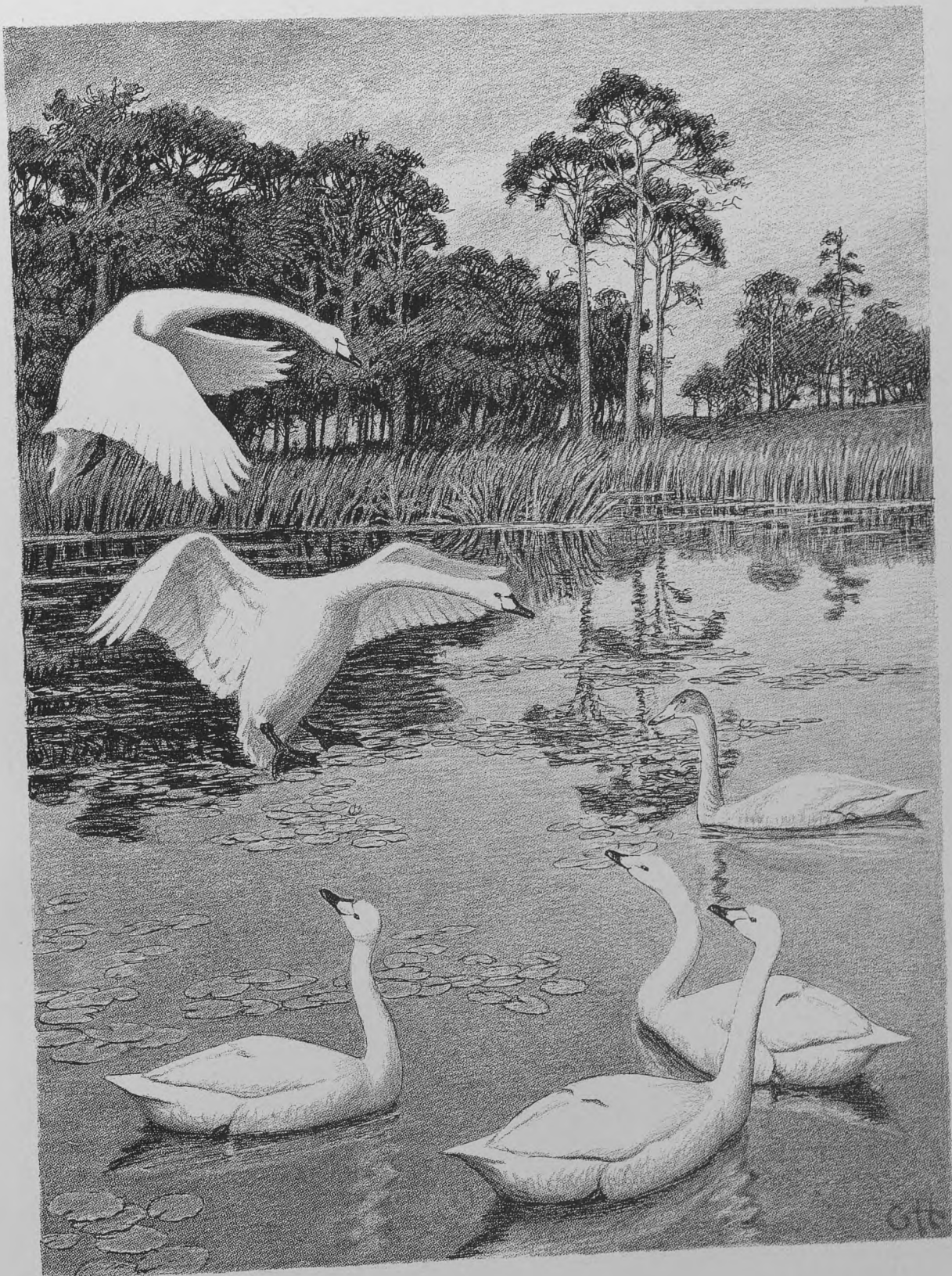
DUPLIKTRYK EFTER TEGNING AF MARSTRAND

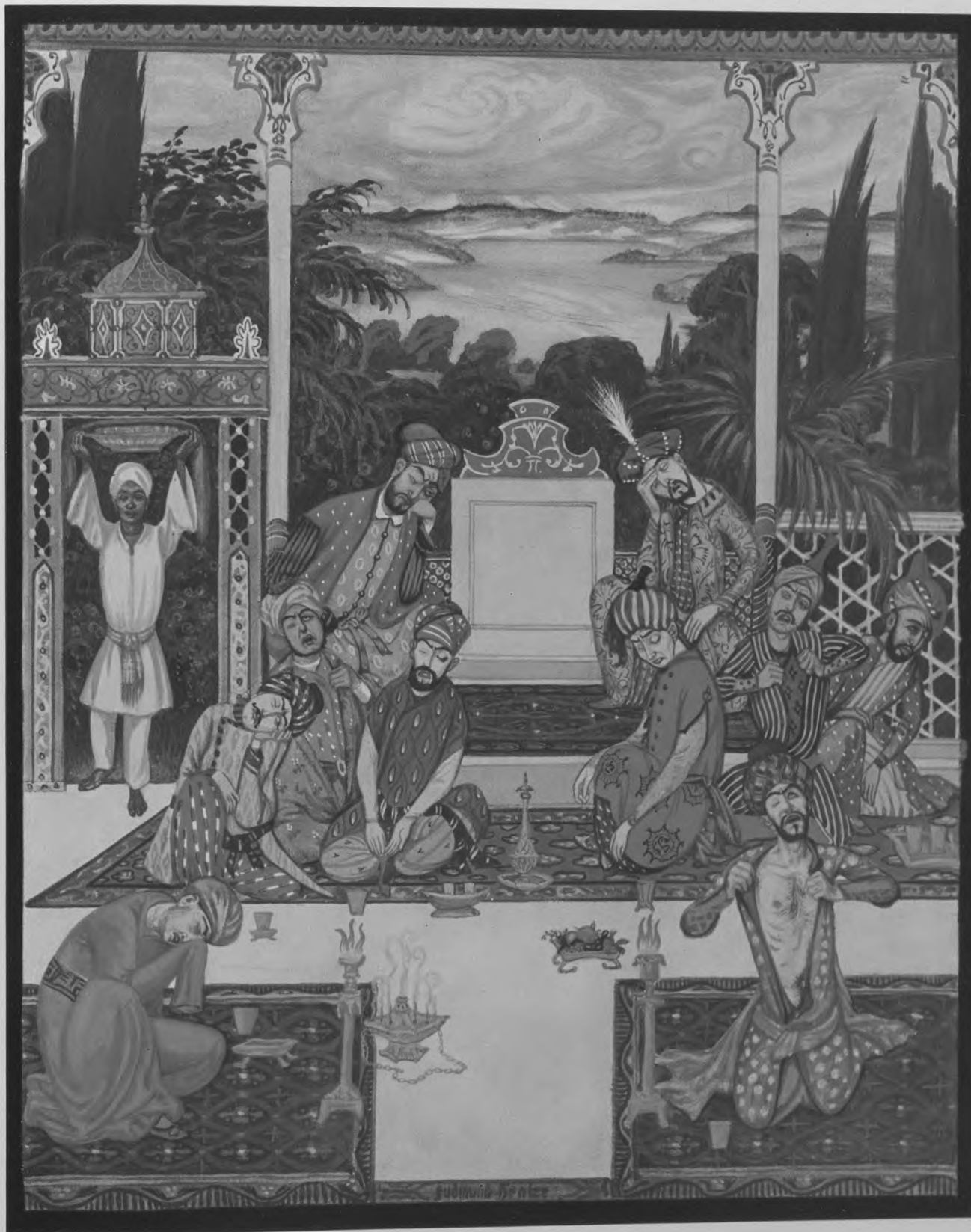
GERRIT DOU pinx.

HAKON SPLIID del.

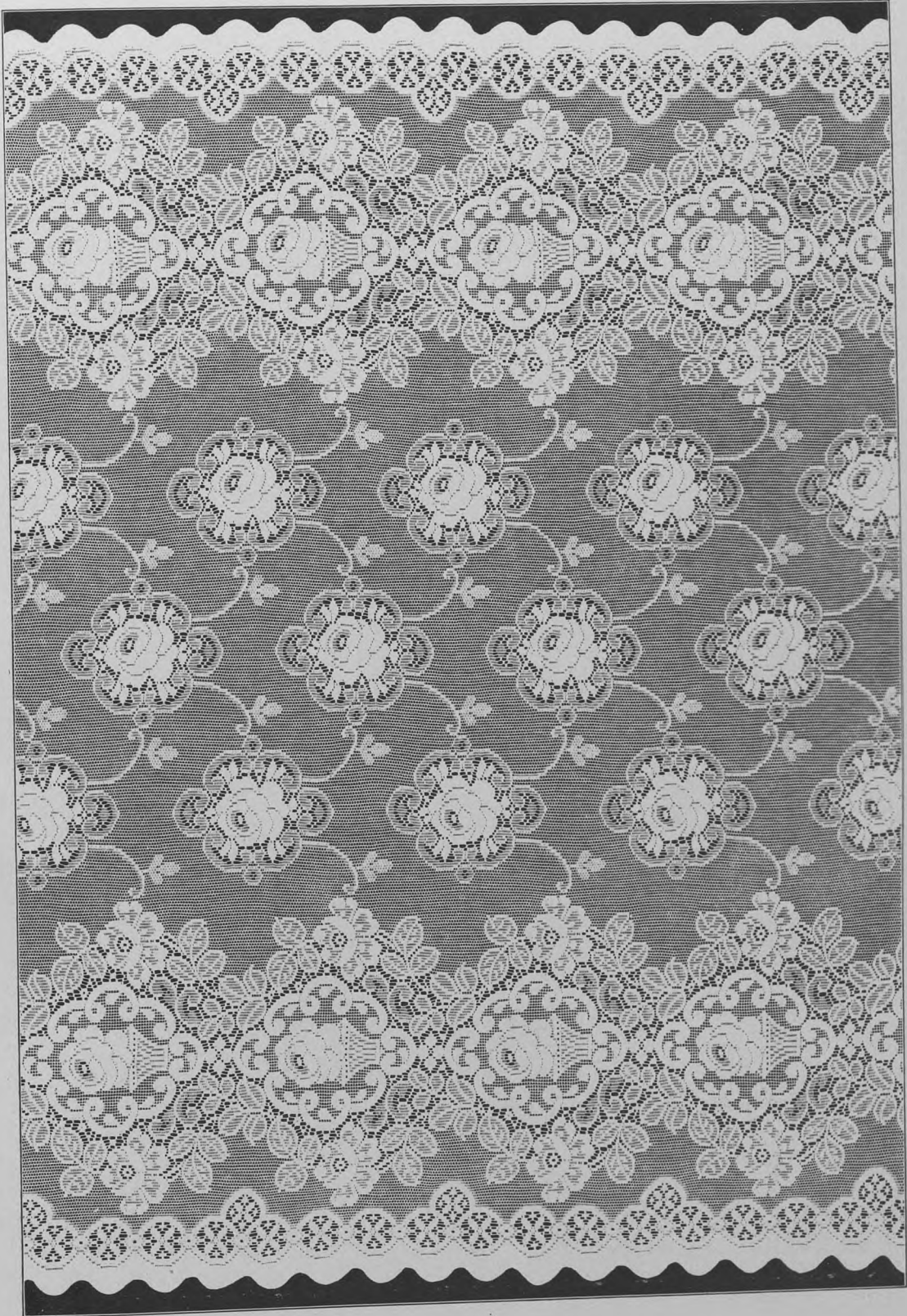
Pennetegning udført paa Blaakopi efter
Maleri. (Omslag til »Vore Sygdomme«)

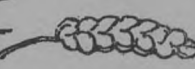
ÆTSNING
EFTER TEGNING PAA KORNPAPIR AF GERHARD HEILMANN
(DANMARKS FUGLELIV)

TREFARVEÆTSNING
EFTER AKVAREL AF GUDMUND HENTZE

Det var i Møsten, med Fryd den vandt ^{1923 A.S.}
Hans Karle vejed, hans Eger vandt

PENNETEGNING MED PAALAGT FILM
TRYKT I TRE FARVER OG SORT

REPRODUKTIONSFAGETS FRIVILLIGE SVENDEPRØVER

Den første Svendep prøve i vort Fag blev afholdt i Efteraaret 1905, og de dengang vedtagne Regler for Opnaaelse af Svendebrev er de samme nu som før, nemlig for Fotografernes Vedkommende, Fremstilling af et Negativ gennem Raster (Halvtone) — en Stregoptagelse efter Pennetegning eller lign., samt for at prøve det tekniske Haandelag, Fotografering af en Ramme i Stregmaner samt en Autooptagelse, hvorefter de to Optagelser sættes sammen til et Hele. Desuden er det Fotografens Opgave af kopiere de fremstillede Negativer paa Metal.

For Ætsernes Vedkommende bestaar Opgaven i at fremstille en Stregætsning — et firkantet Autotypi, samt et udskrabt eller fritstaaende Autotypi. Opgaverne skal forinden Paabegyndelsen godkendes af Skuemestrene, der forøvrigt følger den unge Svends Arbejde fra først til sidst, at Arbejdet uden fremmed Hjælp udføres i begrænset Tid — for Ætsernes Vedkommende tre Dage og for Fotograferne 1½ Dag. Tiden til Fremstillingen af Svendep prøverne er sat saa knap, fordi der ønskes konstateret en tilstrækkelig teknisk Færdighed før den unge Fotograf eller Ætser gaar ind i Svendenes Rækker.

Da Reproduktionsfagets Svendep prøver ikke omfatter Fagets Retouchører, har der endnu ikke været Lejlighed til at lade disse aflægge Svendep prøver, men da Retouchør lærlingene er underkastet samme Lærevilkaar og Læretid som Fagets øvrige Lærlinge, vil der forhaabentlig, nu da Faget er i stadig Udvikling, ogsaa gives Retouchørerne Lejlighed til at deltage i de frivillige Svendep prøver.

Som Navnet siger er det en frivillig Sag om en Lærling ønsker at indstille sig til Svendep prøve, men enhver ung Mand i Faget vilde sikkert føle sig deklasseret, dersom der ikke blev givet ham Lejlighed til at vise Prøver paa sin Færdighed. Desuden har Svendep prøven saavel Fagforbundets som Principalforeningens Interesse, da ingen er tjent med at faa udygtige Folk ind i Faget, og derfor arbejder de to Organisationer ogsaa hen imod, at disse saa betydende Prøver efterhaanden bliver en uafviselig Pligt for enhver Mester der paatager sig at udlære Lærlinge.

De frivillige Svendepøver afholdes hvert For- og Efteraar, og Bedømmelsen foretages paa Københavns Raadhus under Medvirken af den fungerende Borgmester i Magistratens første Afdeling. For Øjeblikket er det Borgmester Kaper, der er Leder af den højtidelige Bedømmelse, og som kundgør Resultatet for de forsamlede unge Mennesker fra mange forskellige Fag, der i Spænding har ventet paa at faa deres Skæbne at vide. Borgmesteren benytter gerne Lejligheden til at lægge de unge Mennesker paa Sinde, at fordi man er bleven Svend saa bør man ikke derfor tro formeget paa egen Dygtighed, tværtimod gælder det nu mere end før at stræbe efter at skabe endnu bedre Arbejde, blive dygtige Haandværkere og gode Borgere, som ærer deres Fag.

De bedst udførte Svendepøver belønnes med henholdsvis Broncemedaille, Ros og Antaget; der kan eventuelt ogsaa gives Sølvmedaille for specielt udmærket Arbejde, som f. Eks. Trefarvearbejde eller anden større Opgave — endnu er dog ingen Sølvmedaille bleven uddelt, men da Faget lægger stor Vægt paa at fremvise de bedste og smukkeste Svendepøver, fører dette forhaabentlig med sig, at ogsaa Sølvmedaillen bliver hentet hjem af en dygtig ung Mand.

De første Skuemestre i Faget var følgende Herrer: Xylograf HENDRIKSEN, Dir. BERNH. MIDDELBOE og Fabrikant CHARLES HANSEN, senere følger CHR. NØHLIND, HANS MIDDELBOE, HOLGER JENSEN og KØBKE, imedens CHARLES HANSEN til Stadighed paatager sig Ordningen af de forskellige Opgaver og Formaliteter vedrørende de unge Menneskers Arbejde for at fremlægge et saa smukt Svendestykke som muligt.

FORENINGENS
MEDLEMMER

**JACOB ANDERSENS
REPRODUKTIONSANSTALT, A/s**

Holmens Kanal 4, København. Direktør Jacob Andersen, født ²⁶/₆ 1882 i Horten, uddannet som Ingeniør. Firmaet grundlagt Aar 1906.

**BYENS
REPRODUKTIONSANSTALT, A/s**

Frederiksborggade 5, København. Direktør Axel Diemar, født ⁷/₃ 1887 i København, uddannet som Kemigraf. Direktør Viggo Persson, født ²/₁₁ 1896 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1898 af H. Anker Olsen, overtaget Aar 1906 af Th. Andersen og Aar 1919 af Axel Diemar, som Aar 1922 omdannede Firmaet til Aktieselskab.

BRDR. BÆRENTZEN,

Ny Østergade 32, København. Indehaver Axel Bærentzen, født ¹⁸/₂ 1895 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1922.

O. E. CHRISTIANSENS
REPRODUKTIONSANSTALT,

Marstrandsgade 7, Aarhus. Indehaver O. E. Christiansen, født $\frac{5}{11}$ 1887 i Aarhus, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1915.

P. CHRISTIANSENS
PAPIRVAREFABRIK, ^{A/s},

Jul. Blomsgade 20, København. Forretningsfører Peter Voegtle, født $\frac{3}{12}$ 1884 i København. Afdelingen for Reproduktion oprettet Aar 1927.

DANSK
REPRODUKTIONSANSTALT, ^{A/s}

Graabrødretorv 14, København. Direktør Tage Hiort, født $\frac{6}{9}$ 1874 i København, uddannet ved Handelen. Firmaet grundlagt Aar 1891 af Maleren Bernhard Middelboe under Navnet Bernhard Middelboes Reproduktionsanstalt. I 1899 overgik Anstalten til Aktieselskab under ovenstaaende Navn med Bernhard Middelboe som adm. Direktør til 1912, hvorefter Tage Hiort tiltraadte Stillingen. I 1904 overtog Firmaet tilige Holm's Reproduktionsanstalt (Holm & Gjellerup).

Inspektør Peter Bjarnholdt, født $\frac{3}{4}$ 1881 i København.

DIETRICH & FABER, A/s,

Nytorv 11, København. Direktør H. Dietrich, født $17/9$ 1884 i København, uddannet som Litograf. Firmaet grundlagt Aar 1916.

Teknisk Leder Carl Rommerdahl, født $30/10$ 1886 i København.

ESBJERG KLICHÉFABRIK, LYSKOPI OG ZINKTRYK,

Englandsgade 5, Esbjerg. Indehaver Aksel Jensen, født $18/6$ 1892 i Hvidding, uddannet som litografisk Trykker. Firmaet grundlagt Aar 1922, Klicheafdelingen oprettet Aar 1925.

FYENS STIFTSTIDENDES REPRODUKTIONSANSTALT,

Graabrødreplads, Odense, Indehaver Redaktør cand. polit. M. C. H. Dreyer, R. DM. p. p., født $21/6$ 1860 i København. Firmaet grundlagt Aar 1914, Th. Andresen overtaget Aar 1916.

Leder Aage Dreyer, født $19/5$ 1890 i Odense.

C. A. HAMMERSCHMIDT,

Nørre Allé 46, Aarhus. Indehaver C. A. Hammerschmidt, født $^{26}/_8$ 1863 i Chemnitz i Sachsen, uddannet som Litograf, Gravør og Zinkætser. Direktør C. Hammerschmidt, født $^{4}/_1$ 1894 i Aarhus uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1884 af Gravør Madsen, overtaget Aar 1892.

CHARLES HANSEN,

Pilestræde 19, København. Indehaver Charles Hansen, født $^{8}/_{11}$ 1870 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1895.

Fotograf Verner Lindberg Hansen, født $^{21}/_8$ 1902 paa Frederiksberg.

F. HENDRIKSENS REPRODUKTIONS-ATELIER,

Stormgade 12, København. Indehaver R. F. Hendriksen, R. af D., født $^{11}/_8$ 1847 i København, uddannet som Xylograf. Medindehavere Holger Simon Hendriksen, født $^{10}/_5$ 1878 i København, uddannet som Ingeniør, og Knud Hendriksen, født $^{19}/_7$ 1879 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1870.

JENSEN & DENCKER,

Nyhavn 31, København. Indehaver Kai Jensen, født ³¹/₅ 1895 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1922 af Larsen & Varbæk, overtaget 1925.

MAX JENSENS ILLUSTRATIONS ANSTALT,

Vimmelskiftet 42, København. Indehaver Max Jensen, født ²⁷/₁₂ 1875 i Ringsted, uddannet som Reproduktionsfotograf. Firmaet grundlagt Aar 1905.

KØBENHAVNS KLICHEFABRIK,

Vimmelskiftet 43, København. Indehaver Chr. Johan Møller, født ⁹/₁₀ 1880 i Kjellerup, uddannet som Boghandler. Firmaet er grundlagt Aar 1905 af cand. pharm. Niels Bendixen, overtaget Aar 1909.

ALFRED EMIL KØBKE,

Vestervoldgade 91, København. Indehaver Alfred Emil Købke, født $\frac{28}{3}$ 1879 i København, uddannet som Reproduktionsfotograf. Firmaet grundlagt Aar 1921.

HJALMAR LARSEN,

Nikolai Plads 25, København. Indehaver Hjalmar Larsen, født $\frac{30}{10}$ 1882 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1905 af Bibow-Jensen, overtaget Aar 1911.

**A/s H. MATZENS CLICHE-
ANSTALT, PROVINSPRESSENS
ILLUSTRATIONSBUREAU,**

Købmagergade 22, København. Direktør, Redaktør Jens Peter Neerup, født $\frac{7}{1}$ 1874 paa Viegaard ved Sorø. Firmaet grundlagt Aar 1900 af H. Matzen, Aar 1905 overtoges Carstensens Reproduktionsanstalt.

BERNHARD MIDDELBOE,

Sct. Pederstræde 34, København. Indehaver Bernhard Ulrik Middelboe, født $31/3$ 1850 i Ribe, uddannet som Portræts og Genremaler, Firmaet grundlagt Aar 1912 (se iøvrigt Dansk Reproduktionsanstalt).

Teknisk Leder Einar Middelboe, født $25/9$ 1883 i Arildsläge.

NORDISK REPRODUKTIONSANSTALT,

Klareboderne 3, København. Bestyrer V. A. Johansen, født $3/8$ 1873 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1901.

PACHT & CRONES ILLUSTRATIONS-ETABLISSEMENTS EFTF.

Admiralgade 28, København. Indehaver Johan Frederik von Huth, født $4/6$ 1885 paa Frederiksberg, uddannet som Reproduktionsfotograf. Firmaet grundlagt Aar 1879 af Hilmar Crone, overtaget Aar 1917.

A/s CARL STENDER,

Bernstorffsgade 23, København. Direktører Wilhelm Christian Henrik Stender, R., D. r. K. H., født ¹⁴/₁₁ 1877 i Slesvig og Poul Miks Meyer, født ⁷/₉ 1876 i København. Afdelingen oprettet Aar 1914.

TUTEIN & KOCH,

Reproduktionsanstalt og Clichéfabrik, Farvergade 8, København. Indehaver K. V. Koch, født ⁶/₁₁ 1878 paa Frederiksberg, uddannet som Ingeniør. Clichéafdelingen grundlagt Aar 1909.

Teknisk Leder Poul Madsen, født ⁵/₉ 1886 paa Frederiksberg.

WENDT & JENSEN,

Farvergade 10, København. Indehaver Holger Jensen, født ²³/₇ 1881 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1907 af Ivar Wendt og Holger Jensen.

FIRMAER, DER IKKE ER TILSLUTTEDE REPRODUKTIONSANSTALTERNES PRINCIPALFORENING

CARL ALLERS ETABLISSEMENT,

Valby, København. Indehavere Axel Aller, født $\frac{1}{10}$ 1872 i København og Valdemar Aller, født $\frac{7}{2}$ 1875 i København. Firmaet grundlagt Aar 1871.

BUCHTRUPS REPRODUKTIONSANSTALT, A/S

Kannikegade 14, Aarhus. Direktør A. V. Morzhensen. Firmaet grundlagt Aar 1910.

CLICHÉ-CENTRALEN,

Gl. Mønt 13, København. Indehaver Berlingske Tidende. Firmaet grundlagt Aar 1924.

DANSK KLICHÉ-FABRIK

ved Ovesen og Østergaard, Slagelse og Admiralgade 28, København. Indehavere V. A. Ovesen, født $\frac{10}{3}$ 1894 i Esbjerg, uddannet som Tegner, og J. F. Østergaard, født $\frac{11}{6}$ 1888 i København, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1920, Københavnafdeling oprettet Aar 1927.

C. FERSLEW & CO. REPRODUKTIONSANSTALT,

Ved Stranden 18, København K. Indehaver C. Ferslew & Co. Afdelingen oprettet Aar 1897.

H. MIINUTH,

Kattesundet 1, Aalborg. Indehaver H. Miinuth, født $\frac{1}{10}$ 1885 i Riga, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt Aar 1914.

LIND HANSEN,

Kultorvet 14, København. Indehaver Carl Lind Hansen.

ROMANUS NIELSEN,

Frederiksberggade 5, København. Indehaver Romanus Nielsen.

CHR. NØHRLIND,

Vimmelskafte 35, København. Indehaver Christian Johs. Peter Nøhrind, f. $\frac{5}{12}$ 1874 i Odense, uddannet som Litograf. Firmaet grundlagt Aar 1915.

ODENSE KLICHÉFABRIK,

Overgade 46, Odense. Indehaver N. A. W. Jørgensen, født $\frac{16}{11}$ 1888 i Odense, uddannet som Kemigraf. Firmaet grundlagt af Hj. Carlsen Aar 1900, overtaget Aar 1916.

EGMONT H. PETERSEN,

Gutenberghus, København. Indehaver Egmont H. Petersens Fond. Afdelingen oprettet Aar 1910.

ROBERT W. PEYRATHS
CLICHÉANSTALT

Gothersgade 101, København. Indehaver Robert W. Peyrath, født $27/5$ 1898 i Hjørring, uddannet som Journalist. Firmaet grundlagt Aar 1926.

PRESSENS ILLUSTRATIONS
BUREAU,

Carlsen og Kaaring, Købmagergade 9, København. Indehavere Hjalmar Carlsen, født $12/3$

1875 i Hjørring, uddannet som Journalist og Kemigraf, og Georg Kaaring, født $19/2$ 1879 i København, uddannet ved Handelen. Firmaet grundlagt Aar 1906.

REPRODUKTIONSANSTALTEN
POLITIKENS HUS,

Raadhuspladsen 35, København. Indehaver A/S Dagbladet Politiken. Anstalten grundlagt Aar 1905.

